

Sukupuolen- tutkimus

GENUSFORSKNING

3-4 | 2022

TUPLANUMERO

Sukupuolentutkimus 3–4 | 2022

GENUSFORSKNING

PÄÄKIRJOITUS

Maria Temmes & Elina Helosvuori	Konferenssiosallistumista eri muodoissa	1
---------------------------------	---	---

ARTIKKELIT

Katariina Mäkinen & Eetu Mäkelä	 Äitien kansalaisuuden murroksia: kotihoidontuki julkisessa keskustelussa	4
Kirsi Kainio & Ari Sivenius	 Heteronormatiivisuus <i>Ice Age</i> -animaatioelokuvien eläinhahmojen dialogissa	24
Vilja Jaaksi	 ”Mut mites tää sukupuoli. Et onks mulla sellasta?”: sosiaalinen media ja murrostekstit muunsukupuolisten identiteettityössä	39

PUHEENJOHTAJALTA

Leena-Maija Rossi	Materialisoituva yhteisöllisyys kriisien ajassa	52
-------------------	---	----

HANKKEET

Mervi Heikkinen, Netta Iivari & Tuija Lämsä	Sukupuolten tasa-arvo ja tieteellinen huippuosaaminen uudelleen määriteltävänä RESET-hankkeessa	54
---	---	----

LEKTIOT

Salla Aldrin Salskov	Epistemiska vanor i queer och feministisk teori	61
Ville Pöysä	Paikka, materia ja maskuliinisuus syrjäseudulla aikuistuvien poikien elämässä	66
Silja Kukka	Halua tutkimassa: seikkailu fanifiktio tutkimuksen maailmassa	71
Aira Huttunen	Transihmisten kokemuksia kehollisesta tiedosta ja tietokäytännöistä	76

Sukupuolentutkimus 3–4 | 2022

GENUSFORSKNING

KIRJA-ARVIOT

Heta Rundgren	Rama Salla Dieng (2021) <i>Féminismes africains. Une histoire décoloniale – Recueil d’entretiens</i>	81
Henri Hyvönen	Marja Peltola & Ann Phoenix (2022) <i>Nuancing Young Masculinities: Helsinki Boys’ Intersectional Relationships in New Times</i>	84

MUUTA

Päivi Naskali	Pro gradu -palkinto 2022	87
Elina Lahelma	Vuoden artikkeli -palkinto 2021	89
	Ohjeita kirjoittajille	92

Konferenssiosallistumista eri muodoissa

Maria Temmes & Elina Helosvuori

Vuoden 2022 päättävä tuplanumero ilmestyy *Feminist Mattering: Indigenous and Arctic Engagements*-konferenssin jälkimainingeissa. Me päätoimittajat osallistuimme konferenssiin kahdessa eri paikassa: toinen etänä ja toinen Oulussa, ja jälkimmäinen oli ylipäättään missään konferenssissa paikan päällä ensimmäistä kertaa sitten koronapandemian alun. Kuten Leena-Maija Rossi kuvaa tässä numerossa Sukupuolentutkimuksen seuran (SUNS) puheenjohtajan puheenvuorossaan, konferenssin hybridimalli mahdollisti myös kansainvälisen keskustelun ympäristöystävällisemmin, kun osallistujat ympäri maailmaa asettuivat kuuntelemaan ja keskustelemaan etänä.

Konferenssin jälkeen myös me ajattelimme paljon hybridimallin tuomia muutoksia akateemiseen keskusteluun. Korona-aikana etäyhteydet tuntuivat avaavan maailman uudella tavalla. Ympäri maailmaa järjestetyt konferenssit, symposiumit ja workshopit olivat vain muutaman linkin päässä ja mahdollistivat osallistumisen esimerkiksi Kapkaupungin yliopiston HUMA-instituutin järjestämään seminaariin postkolonialistisesta afrikkalaisesta feminismistä. Myös keskustelut bangladeshilaisen ystävän kanssa toivat esille hybridimallin tärkeyden: ongelmat viisumin saamisessa ovat monelle tutkijalle toistuva kokemus, jonka vuoksi konferenssiin osallistuminen saattaa jäädä välistä, vaikka rahoitus järjestyisikin.

Hybridimallin edut ovat selkeät kansainvälisen verkoston muotoutumisessa, mutta on myös tärke-

ää muistaa, että hybridimallin toimivuus vaatii järjestäjiltä aina ylimääräistä työtä. Teknillisiltä ongelmilta ei tässäkään konferenssissa kokonaan vältytty, ja järjestäjät toimivat myös etäyhteyksien tukihenkilöinä, minkä ei soisi olevan heidän vastuullaan. Onkin hyvä muistaa, ettei hybriditoimintaa voi luoda vain konferenssin sivutuotteena, vaan se tarvitsee oman panostuksensa ja tukea sen toteuttamiseen.

Osallistuminen konferenssiin paikan päällä toi selkeästi esille myös Rossin mainitseman affektiivisen ulottuvuuden. Virallisen ohjelman keskustelut jatkuivat kahvitauoilla ja konferenssi-illallisella. Näissä keskusteluissa lauseet saattoivat jäädä kesken tai vaihtua korjaaviin mietteisiin rennossa ilmapiiirissä. Kansainvälinen verkostoituminen tarvitsee myös näitä hetkiä: yhdessä ajattelua tilanteissa, joissa ei esitellä omaa tutkimusta vaan ajatellaan yhdessä myös omiin tutkimuksiin tukeutuen.

Toimitus haluaa myös kiittää Oulun yliopiston sukupuolentutkijoita meidän tuomisestamme yhteen jälleen kerran: niin paikan päällä kuin virtuaalisesti!

***

Tämän lehden ensimmäinen artikkeli käsittelee sukupuolittuneen kansalaisuuden merkityksiä 2000-luvulla. Katariina Mäkisen ja Eetu Mäkelän artikkeli analysoi äitien kansalaisuuden määrittelyä suhteessa kodinhoidontukeen perinteisessä mediassa, kontekstualisoiden nämä muutokset osaksi laajempaa yhteiskunnallista muutosta kohti talouspoliittisempaa argumentointia 2010-luvulla.

Rikkaaseen, kaksi vuosikymmentä kattavaan aineistoon tukeutuen he nostavat esille julkisessa keskustelussa tapahtuneen diskursiivisen siirtymän: kun vielä vuosituhannen vaihteessa painotettiin perheen ja varsinkin äitien roolia hyvinvointivaltion peruspilarina, sittemmin on alettu esittää enenevässä määrin äitien urakehityksen katkeamisesta huolta kantavaa kotihoidontuen kritiikkiä. Mäkinen ja Mäkelä myös osoittavat, miten keskustelussa kotihoidontuesta kannat ovat 2010-luvulla karrikointuneet taloudellisten argumenttien ja konservatiivisia perhearvoja korostavien argumenttien väliseksi väittelyksi, ja esimerkiksi feministiset näkökulmat ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Lehden toisessa artikkelissa Kirsi Kainio ja Ari Sivenius analysoivat tapoja, joilla *Ice Age* -animaatioelokuviissa inhimillistetään eläinhahmoja binaarisen sukupuolittamisen ja heteronormatiivisuuden pohjalta. Keskittyen varsinkin elokuvien dialogiin he hahmottavat kolme erilaista tapaa, joilla elokuvien eläinhahmoja sukupuolittetaan: heteroseksuaalisuuden normin, sukupuolen liioittelun ja sukupuolittuneiden erojen korostamisen. Linkittämällä analyysin laajempaan teoreettiseen keskusteluun kulttuurisista sukupuolittamisen tavoista Kainio ja Sivenius korostavat, että on tärkeää huomioida, miten lapsille suunnattu sisältö normittaa tapoja ymmärtää sukupuolta ja seksuaalisuutta.

Myös lehden kolmas artikkeli nostaa esille varsinkin lapsille suunnatun valtavirtakulttuurin binaarisen sukupuolen ja heteronormatiivisuuden mallin. Vilja Jaaksi huomauttaa artikkelissaan, että ei-binääristen ihmisten kokemuksia sukupuolesta löytyy edelleen lähinnä vaihtoehtoisista lähteistä, kuten sosiaalisen median alustoilta. Jaaksi tarkastelee murrosteksti-käsitteen avulla haastatteluaineistonsa pohjalta kokemuksia sosiaalisen median sisällön roolista muunsukupuolisten identiteetin muotoutumisessa. Hänen analyysinsä tuo esille, että muunsukupuolista identiteettiä ei sellaisenaan ota sosiaalisesta mediasta, vaan identiteettiä muotoutuu monimuotoisin tavoin suhteessa sosiaalisen median sisältöihin itsereflektion kautta, joskus niihin samaistuen, joskus niistä eroten.

Artikkeleita seuraa SUNS:n puheenjohtajan puheenvuoro, johon pääkirjoituksen alussa jo viitattiin. Leena-Maija Rossi nostaa kirjoituksessaan esille

myös tarpeen kirjoittaa tutkimusta ja puhua siitä kotimaisilla kielillä, joilla ei soisi olevan alisteista roolia suhteessa kansainväliseen tutkimukseen. Rossi pitää toivottavana, että omakielisistä lähtökohdista kykenisimme tuottamaan myös esimerkiksi uusia käsitteitä sukupuolentutkimuksen keskusteluun.

Tässä numerossa julkaistaan myös Mervi Heikkisen, Netta Iivarin ja Tuija Lämsän hankepuheenvuoro, joka esittelee korkeakoulujen tasa-arvosuunnitelmien kehittämiseen ja toteuttamiseen tähtäävän RESET-hankkeen (*Redesigning Equality and Scientific Excellence Together*) haasteita ja tavoitteita. Seitsemän yliopiston yhteistyönä toteutettu hanke pyrkii kehittämään parhaat tavat tasa-arvosuunnitelmien soveltamiseen eri konteksteissa sekä tarjoaa työkaluja, joiden avulla voidaan arvioida sukupuolen huomioimisen toimivuutta eri tutkimushankkeissa. Kuten kirjoittajat korostavat, vaikka tarve sukupuolen tarkastelulle tieteellisessä tutkimuksessa on nostettu selkeästi esille esimerkiksi EU:n tutkimusrahoituksen kriteereissä, sukupuolen rooli tutkimuksen suunnittelussa, toteutuksessa sekä soveltamisessa on monelle yhä vaikeasti hahmotettava kokonaisuus.

Julkaissamme tässä numerossa myös neljä lektiota, jotka käsittelevät vuoden 2022 loppupuolella esitettyjä väitöskirjoja. Salla Salskovin väitöskirja analysoi kriittisen ajattelun episteemisiä tapoja akateemisessa queer-feministisessä filosofiassa. Hän paitsi kartoittaa aiempaa tutkimusta myös osoittaa, miten rakkaus filosofisena käsitteenä voi auttaa kehittämään uusia näkökulmia queer-feministiseen kriittiseen ajatteluun. Ville Pöysän väitöskirja tutkii maaseudulla aikuistuvien poikien elämää. Hän nostaa esille tarpeen huomioida, miten nykyajan muuttoliike pois maaseudulta vaikuttaa maskuliinisuuden muotoutumiseen. Silja Kukan väitöskirja analysoi halun, seksuaalisuuksien ja sukupuolten saamia merkityksiä fanifiktiossa. Tutkimuksen fokuksessa olivat varsinkin saman sukupuolten edustajien suhteita käsittelevä slash-fiktio sekä yhteisöllisesti muotoutuvat seksuaalisia elementtejä sisältävät kink-meme-tekstit. Kukka avaa analyysissään halun monimuotoista käsittelyä fanifiktioyhteisöissä. Aira Huttusen väitöskirja puolestaan analysoi transihmisten kokemuksia sukupuoleen liittyvästä tiedosta sekä niitä erilaisia tapoja, joilla

tietoa sukupuolesta saatiin. Hän tekee näkyväksi esimerkiksi sen, miten vähäinen tai jopa puuttuva tieto sukupuolen moninaisuudesta on tuntunut kehoissa ja miten tiedontarve vaihtelee eri elämänvaiheissa.

Tässä numerossa julkaistaan myös kaksi kirjaa arviota. Heta Rundgren arvioi Ramma Salla Dingen teoksen *Féminismes africains. Une histoire décoloniale – Recueil d’entretiens* (Présence Africaine, 2021), joka on tärkeä lisä ranskankieliselle tutkimukselle afrikkalaisen feminismin nykymuodoista. Henri Hyvönen puolestaan arvioi Marja Peltolan ja Ann Phoenixin kirjan *Nuancing Young Masculinities: Helsinki Boys’ Intersectional Relationships in New Times* (Helsinki University Press, 2022), jota hän pitää merkittävänä kontribuutiona suomalaiseen kriittiseen poikatutkimukseen.

Tämän numeron päättävät Päivi Naskalin perustelut SUNS:n gradupalkinnon myöntämiselle Emma

Kaskisen tutkielmalle *Lepo antikapitalistisena vastarintana: analyysi mustan feminismin rakkauspolitiikasta* sekä Elina Lahelman perustelut vuoden 2021 artikkelipalkinnon myöntämiselle Johanna Hiitolan, Zeinab Karimin ja Valtteri Vähä-Savon artikkelille ”Epävarmuuden jatkumot: prekaarisuuden muodot ja sukupuolistunut väkivalta pakkomuuttajien elämänkuluissa”. Myös toimitukselta onniteltut kirjoittajille!

Antoisia lukuhetkiä toivottaen,

Maria Temmes ja Elina Helosvuori

Tampereella 19.12.2022

Äitien kansalaisuuden murroksia

KOTIHOIDONTUKI JULKISESSA KESKUSTELUSSA

Katariina Mäkinen & Eetu Mäkelä

Tässä artikkelissa jäljitämme julkisessa keskustelussa muotoutuvaa äitien kansalaisuutta ja sen murroksia ajassa perhepolitiikkaa käsittelevän uutisoinnin valossa. Tutkimme perinteisten uutismedioiden kotihoidontukea koskevaa uutisointia 20 vuoden ajanjaksolla sekä laadullisia että määrällisiä menetelmiä hyödyntäen. Esitämme, että 2010-luvun alussa yhteiskuntapoliittinen asetelma kotihoidontuen ympärillä murtui ja muutti muotoaan, kun taloudelliset, kestävyysvajeeseen ja työllisyysasteeseen liittyvät argumentit alkoivat hallita julkista keskustelua, jota aiemmin olivat sävyttäneet familistiset teemat ja sosiaaliturvan kehittämistä koskevat puheenvuorot. Valtakunnallisen uutisjournalismin tuottamassa uutisvirrassa muutos oli nopea, ja sen taustalla oli laajempi työvoima- ja talouspoliittinen siirtymä kohti ehdollista sosiaaliturvaa, talouskuria ja leikkauspolitiikkaa. Tämä havaitsemamme julkisen keskustelun murros kyseenalaisti äitien kansalaisuutta vielä 2000-luvun alkupuolella määrittäneet kytkökset hyvinvointivaltioon, köyhyyden ehkäisemiseen sekä luokkayhteiskunnan purkamiseen. Naisten palkkatyöläisyys korostui, ja palkkatyöäitiys alkoi määrittyä ensisijaisesti kansakunnan taloudellisen kestävyyskautta. Tulkitsemme 2010-luvun kotihoidontukea koskevan keskustelun osana sukupuolisopimuksesta käytävää neuvottelua: sukupuolittuneen kansalaisuuden nationalistinen kytkös oli irtautumassa hyvinvointivaltion rakennusprojektista ja kiinnittymässä kilpailukyky-yhteiskunnan rakennukseen.

AVAINSANAT: KANSALAISSUUS, KOTIHOIDONTUKI, PALKKATYÖKANSALAISSUUS, UUTISJOURNALISMI, ÄITIYS

”Julkinen keskustelu lasten kotihoidon tuesta näyttää olevan paljon vaikeampaa kuin sosiaalipoliittinen keskustelu yleensä”, kirjoittavat Jorma Sipilä ja kumppanit vuonna 2012 julkaistussa kirjassaan *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Kirjoittajien mukaan keskustelua leimaa jyrkkä vastakkainasettelu, joka paikantuu kotiäitien ja ansioäitien ja kotihoidon ja päivähoidon dikotomioihin. Teoksen johdannossa kuvaillaan kevään 2012 julkista kes-

kustelua, jossa ”hallituksen aikomus lyhentää kotihoidontuen kestoja alle kaksivuotiaisiin lapsiin tuli julkisuudessa täydellisesti tyrmätyksi”. Tämän keskustelun Sipilä ja kumppanit näkevät esimerkkinä siitä, miten mediassa keskustellaan kotihoidontuesta ”miltei aina tunteella” (Sipilä ym. 2012, 8–9, 11).

Kotihoidontuki on tukimuoto, jota maksetaan alle kolmivuotiaasta lapsesta, joka ei ole kunnallisessa tai yksityisessä päivähoidossa. Kotihoidontu-

kea nostavat jonkin aikaa lähes kaikki suomalaiset lapsiperheet, ja sitä käyttävät lähes aina äidit. Kotihoidontuki tuli Suomeen valtakunnallisesti vuonna 1985. Tuolloin alle kolmivuotiaiden lasten vanhemmat saivat oikeuden päivähoitopaikkaan lapselleen, ja päivähoidon vaihtoehdoksi säädettiin kotihoidontuki. Suomalaisessa politiikassa kotihoidontuki on ollut alusta alkaen kiistakysymys, ja tuen säätäminen on tulkittu kompromissiksi päivähoitoa ajaneiden sosialidemokraattien ja kotona lapsia hoitaville tukea halunneen keskustapuolueen välillä (Sipilä 2012). Nykymuodossaan kotihoidontuki muodostuu hoitorahasta, tulosidonnaisesta hoitolisästä sekä kuntakohtaisesta kuntalisästä.

Kotihoidontuki on osa suomalaista perhevapaajärjestelmää, jota luonnehtii esimerkiksi tukien pienuus suhteessa muihin Pohjoismaihin sekä hoivavastuiden epätasainen jakautuminen vanhempien kesken (Elomäki ym. 2020, 2). Suomalaista perhepolitiikan mallia on – erotuksena muista Pohjoismaista – historiallisesti määrittänyt myös valinnanvapauden korostaminen (Nyby ym. 2017, 279–280; Repo 2009, 36). Kotihoidontuki ja siihen liittyvä kompromissi voidaankin nähdä nimenomaan osoituksena valinnanvapaudelle rakentuneesta perhevapaiden mallista (emt.). Juuri kotihoidon vahva institutionalisoituminen erottaa Suomen muista Pohjoismaista (Repo ym. 2019).

Tässä artikkelissa tarkastelemme kotihoidontukea koskevaa julkista keskustelua suomalaisessa uutismediassa 20 vuoden ajanjaksolla. Tälle jaksolle ajoittuu perhepolitiikan murros, jota on tutkimuksessa käsitteellistetty esimerkiksi valinnanvapausmallin kyseenalaistumiseksi (Nyby ym. 2017), perhepolitiikan ja siihen liittyvän asiantuntemuksen taloudellistumiseksi (Elomäki ym. 2020) sekä siirtymäksi uusliberaalin talouskurin määrittämään retoriikkaan (Nygård ym. 2019). Kotihoidontukea koskevan julkisen keskustelun empiirinen analyysi 20 vuoden ajalta näyttää tämän siirtymän ja sen merkityksen erityisesti suhteessa siihen, miten äitien asemoitumista kotiin tai työelämään on julkisessa keskustelussa arvostettu ja arvotettu. Esitämme, että perhepolitiikan murroksessa Sipilän ja kumppaneiden kirjassaan kuvaama yhteiskuntapoliittinen asetelma kotihoidontuen ympärillä murtui ja muutti muotoaan, kun taloudelliset, kestävyysvajeeseen ja työllisyysasteeseen liittyvät argumentit alkoivat hal-

lita julkista keskustelua, jota aiemmin olivat sävyttäneet familistiset teemat ja sosiaaliturvan kehittämistä koskevat puheenvuorot.

Tavoitteemme on tutkia kotihoidontukea koskevan julkisen keskustelun murrosta ja sen merkitystä sukupuolittuneen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta. Lähestymme kotihoidontuesta julkisuudessa käytyä keskustelua neuvotteluna äitien ja hoivan merkityksestä yhteiskunnassa, naisten osallistumisesta työelämään, tasa-arvosta – sekä pohjimmiltaan neuvotteluna siitä, millainen on hyvä kansalainen. Julkisessa keskustelussa, sellaisena kuin sen tutkimuksessamme hahmotamme, ei siis ole kyse vain vastakkainasetteluista koskien sitä, millainen äiti on hyvä äiti tai miten lapsia tulisi hoitaa. Keskustelua käydään myös ja ennen kaikkea siitä, millainen äiti täyttää hänelle kansalaisena asetetut odotukset ja velvoitteet – ja millainen äiti ei näitä velvoitteita täytä. Julkinen keskustelu kotihoidontuesta tulee siis ymmärrettäväksi nationalistisessa, sukupuolittunutta kansalaisuutta muovaavassa kehityksessä. Äitien varaan rakentuvat kansalaisuuden ideaalit eivät myöskään rajoitu vain heihin, jotka ovat äitejä, vaan määrittävät laajemminkin kansalaisuudelle annettuja merkityksiä, sen ehtoja ja rajoja.

Utisjournalismi on tutkimusasetelmamme kannalta mielekäs tutkimuskohde, koska perinteisillä medioilla on edelleen merkittävä rooli julkisessa keskustelussa. Journalistinen media on sekä julkisen keskustelun areena että julkisen keskustelun toimija. Tarkastelumme kohteena oleva perinteinen media ei yksiselitteisesti hallitse julkisen keskustelun puheenaiheita tai puhumisen tapoja (Seuri ym. 2021), mutta se käyttää valtaa kahdella toisiinsa yhteytyneellä tavalla. Yhtäältä perinteinen media säätelee omissa julkaisuissaan ääneen pääseviä puhujia ja toimijoita, asettaa nämä puhujat tiettyihin rooleihin sekä säätelee puheenaiheiden painoarvoa (Seuri ym. 2021). Toisaalta perinteinen media merkityksellistää politiikkaa journalistisen kerronnan keinoin (Kunelius 2000; Vainikka ym. 2020). Journalismi siis sekä säätelee että merkityksellistää julkista keskustelua, jossa sukupuolittuneen kansalaisuuden ihanteita, ehtoja ja rajoja määritetään.

Artikkelin ydinkysymys koskee sukupuolittunutta kansalaisuutta, tarkemmin sanottuna äitien kansalaisuutta. Tutkimme äitien kansalaisuuden

muotoutumista ja sen murroksia ajassa. Seuraavassa luvussa taustoitamme ymmärrystämme kansalaisuudesta ja sen rakentumisesta suomalaisen perhe- ja työvoimapolitiittisen keskustelun kontekstissa. Tämän jälkeen esittelemme tutkimuksen metodologian. Kahdessa analyysiluvussa tarkastelemme kotihoidontukea koskevan valtakunnallisen uutisjournalismin muutoksia vuodesta 1999 vuoteen 2018. Havaintojamme ja tulkintojamme ohjaa sukupuolittuneen kansalaisuuden näkökulma. Lopuksi vedämme johtopäätöksiä äitien kansalaisuuden rakentumisesta suomalaisessa uutisjournalismissa.

HYVINVOINTIVALTION SUKUPOULISOPIMUKSET

Kansalaisuuden käsite on teoreettisesti hyvin moninainen ja epäyhtenäinen (ks. esim. Patton & Caseiro 2000). Tässä tutkimuksessa näkökulmamme kansalaisuuteen pohjaa suomalaisen feministisen sosiaalipoliittisen tutkimuksen perinteelle, jossa naisten kansalaisuutta on tarkasteltu kytköksissä sekä hyvinvointivaltioon että suomalaisen yhteiskunnan sukupuolisopimukseen (Anttonen ym. 1994). Suomenkielisessä tutkimuksessa käytetty sukupuolisopimuksen käsite juontaa Carol Patemanin *sexual contract* -käsitteeseen (Pateman 1988). Patemanin poliittisen filosofian klassikotutkimus osoittaa, kuinka modernin yhteiskunnan perustana pidetty yhteiskuntasopimus on myös sukupuolisopimus, joka samanaikaisesti tuottaa miehet vapaina poliittisina subjekteina ja naiset alistettuina (*subjected*). Patemanin lisäksi sukupuolisopimuksen käsite pohjaa myös pohjoismaisten tutkijoiden yhteiskuntatieteelliseen *könskontrakt*-käsitteeseen (Rantalaiho 1994). Suomenkielisessä tutkimuksessa sukupuolisopimus on ymmärretty kuvauksena ja analyysinä niistä ”lausumattomista säännöistä, vastavuoroisista velvollisuuksista ja oikeuksista”, jotka määrittävät sukupuolten ja myös sukupolvien välisiä suhteita yhteiskunnassa ja vaikuttavat kapitalistisen tuotannon ja työmarkkinoiden ja toisaalta uustintamisen alueiden työnjakoon ja järjestymiseen (Rantalaiho 1994). Tätä sukupuolisopimusta vasten rakentuvat sukupuolittuneen kansalaisuuden ideaalit, ehdot ja rajat.

Suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa sukupuolisopimuksen ja sitä myöten sukupuolittuneen kansalaisuuden rakentumisen prosessi on ollut historiallisesti osin erilainen kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Iso-Britanniassa. Merkittävänä erona suomalaisessa tutkimuksessa on nähty se, että Suomessa ei koskaan ehtinyt syntyä kotiäitiyhteiskuntaa, vaan nopean kaupungistumisen ja teollistumisen seurauksena naiset siirtyivät pientiloilta suoraan rakenteilla olevan hyvinvointivaltion palveluihin – ja toisinaan tehtaaseen – töihin (Rantalaiho 1994, 21). Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, modernisaatioprosessi tapahtui myöhään, eikä miesten ja naisten kansalaiseksi tulemisessa eli yksilönvapauksien ja poliittisten oikeuksien saavuttamisessa ollut vuosisatojen ajallista kuilua (Julkunen 2010, 78). Esimerkiksi Patemanin (1988) teorettisoima sukupuolittunut jako yksityisen ja julkisen välillä ei Raija Julkusen (2010, 78) mukaan Suomessa ole ollut niin vahva kuin liberaaleissa ja konservatiivisissa maissa.

Suomalaista sukupuolisopimusta ja siihen sisältyvää sukupuolittunutta kansalaisuutta on teoretoitu kahden murroksen kautta. Naisista tuli Suomessa poliittisia kansalaisia 1900-luvun vaihteessa, jolloin rakentui ajatus *yhteiskunnallisesta äitiydestä*. Naisten poliittinen kansalaisuus rakennettiin erityisenä naiskansalaisuutena, jossa sukupuoliero korostui ja jossa naisilla nähtiin olevan yhteiskunnassa omat, erilliset toiminta-alueensa. Äitiyden tai pikemminkin äidillisyyden nähtiin määrittävän naisten paikkaa yhteiskunnassa sekä kansallisessa projektissa ja suuntaavan heitä juurikin hoivan ja kasvatuksen sekä sivistyksen pariin (Ollila 1994). Naisten poliittinen kansalaisuus määrittyi näin alun alkaen Suomessa *äitkansalaisuudeksi*, joka kantoi mukanaan yhteiskuntaluokkaan ja nationalismiin liittyviä merkityksiä (Ollila 1994).

Hyvinvointivaltion rakentaminen sekä kaupungistuminen ja teollistuminen toivat 1950- ja 1960-luvuilla äitkansalaisuuden rinnalle *palkkatyöäitiyden*. Vaikka aikalaiset odottivat kaupungistumisen ja vaurastumisen lähentävän Suomea eurooppalaiseen kotiäitimalliin, rakennemuutoksen luoma katkos toi naisille uusia mahdollisuuksia, ja he tekivät uudenlaisia valintoja (Julkunen 1994, 185). Julkusen (1994) mukaan 1960-luvulla erityisesti tasa-arvoliike

kamppaili ja neuvotteli uudesta sukupuolisopimuksesta, joka normalisoi naisten palkkatyön. Naisten ansiotyöstä tuli oikeus ja jopa emansipaation perusta. Naiset kamppailivat itselleen paitsi oikeuden myös velvollisuuden palkkatyöhön ja taloudelliseen itsenäisyyteen, mutta pysyivät toissijaisina työmarkkinoilla (Rantalaiho 1994, 25). Halvan ja joustavan naistyövoiman tarve osaltaan varmisti sen, että uudistuksille saatiin eri intressiryhmien tuki (Julkunen 1994, 194). Uusi sukupuolisopimus lujitettiin 1970- ja 1980-luvuilla joukolla yhteiskuntapoliittisia reformeja (Julkunen 1994, 193; 2010, 91–92), joihin luokitui muun muassa lasten päivähoito, äitiysloma ja isyysloma – sekä poliittisena kompromissina syntynyt kotihoidontuki. Hyvinvointivaltiossa naisten palkkatyö samoin kuin palkaton työ paikantui nimenomaan äitikansalaisuuden alueille: hoivaan, kasvatukseen ja koulutukseen (Rantalaiho 1994). Julkunen (1994, 193) mukaan ”uudesta sukupuolisopimuksesta tuli palveluvaltion luomisen dynaaminen voima”. Tällä tavoin sukupuolittunut kansalaisuus ja hyvinvointivaltion historia ovat olennaisesti kytköksissä toisiinsa.

Julkunen pohtii vuonna 2010 julkaistussa kirjassaan *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit* hyvinvointivaltion 1980-luvulta alkaneiden muutosten merkitystä sukupuolisopimusten ja sukupuolittuneen kansalaisuuden kannalta. Siirtymä hyvinvointivaltion laajentamisesta markkinoiden sääntelyn purkamiseen, uusliberalismiin, kilpailukyvyyn painottamiseen sekä talouskriisejä seuranneeseen leikkauspolitiikkaan on vaikuttanut myös sukupuolittuneen kansalaisuuden rakentumiseen. Julkunen (2010, 105) nostaa esiin esimerkiksi inklusiivisen liberalismiin, jossa naisten integrointi työmarkkinoille on osa työntekoon perustuvaa sosiaaliturvaa, ja jossa ”aktiivintipolitiikan” veloitteet ulottuvat myös esimerkiksi yksinhuoltajaäiteihin. Sekä Suomen että Britannian kontekstissa onkin keskusteltu esimerkiksi siitä, millä tavoin uusliberaali kansalaisuusihanne muodostuu tiettyjen yhteiskuntaryhmien – kuten siirtolaisten tai yksinhuoltajaäitien – yhtäaikaiselle sisään- ja ulossulkemiselle sekä jaolle ”ansaitseviin” ja ”ansaitsemattomiin” yhteiskunnan jäseniin (Tyler 2013, 73–74; Bhattacharyya 2018; Mäkinen 2016). Samanaikaisesti nuorista naisista on tullut kapitalismin kiivaasti tarvitsemaa

työvoimaa sekä taloudellisen investoinnin kohteita, jolloin kysymys palkkatyökansalaisuudesta naisten emansipaation väylänä on asettunut uuteen valoon. Kathi Weeksin (2011, 110) mukaan feministinen kamppailu naisten etenemisestä työelämässä, niin merkityksellistä kuin se on ollutkin, on käytännössä johtanut naisten työtaakan kasvuun, kun työ on yhtäältä intensivoitunut ja toisaalta uusliberaalit rakennemuutokset ja vanhemmuuteen kohdistuvat vaatimukset ovat lisänneet palkattoman kotija hoivatyön määrää. Pohjoismaisessa kontekstissa hyvinvointivaltion murroksen on niin ikään tulkittu merkinneen sekä naisten palkkatyön että palkattoman hoivatyön vaatimusten kiihtymistä (Ylöstalo 2022). Siirtymä jälkiteolliseen yhteiskuntaan on siis monin tavoin ravistellut sukupuolisopimuksia ja tuottanut uudenlaisia tulkintoja sukupuolittuneesta kansalaisuudesta ja kansalaisuuden rajoista. 1990-luvun lopulta lähes nykypäivään ulottuva tutkimusaineistomme tekee mahdolliseksi näiden sekä hyvinvointivaltion murrokseen että globaaleihin kehityskulkuihin liittyvien muutosten tarkastelun yksittäisen, kotihoidontukea koskevan kysymyksen kohdalla.

Kansalaisuuden ideaalit ja ihanteet eivät tietenkään ole yhteiskunnassa koskaan itsestäänselvyyksiä vaan aina neuvottelun ja konfliktin alaisia (esim. Tyler 2013, 74). Sukupuolittuneen kansalaisuuden kuva Suomessa on historiallisesti ollut äitikansalaisuutta ja palkkatyöäitiyttä moninaisempi, ja käsitystä kansalaisuudesta ovat halkoneet esimerkiksi luokkaan, etnisyyteen ja kyvykkyyteen liittyvät eronteot. Äitikansalaisuuden ja palkkatyöäitiyden käsitteiden kautta voidaan kuitenkin tavoittaa jotakin olennaista siitä, millaisten sukupuolen järjestyksen varaan yhteiskunta ja erityisesti työn ja hoidon järjestykset ovat Suomessa rakentuneet. Siksi on mielekästä kysyä, minkälaisia merkityksiä nämä erityiset kansalaisuuden ihanteet ovat viimeisen 20 vuoden aikana saaneet ja kuinka niitä on joko rakennettu tai purettu suomalaisessa julkisessa keskustelussa.

Liisa Rantalaiho (1994, 15) määrittelee sukupuolisopimuksen murrokseksi sellaisen diskursiivisen käänteen ”yleisessä ajattelutavassa”, joka syntyy taloudellisten ja sosiaalisten jännitteiden puristuksessa ja tuottaa institutionaalisia seurauksia ja uu-

sia käytäntöjä. Rantalaiho (1994, 15) painottaa, että tällainen murros ei kuitenkaan refleksinomaisesti seuraa yhteiskunnallisia rakennemuutoksia vaan syntyy yhteiskunnallisten subjektien keskinäisessä neuvottelussa. Tässä artikkelissa tarkastelemmekin julkista keskustelua ja uutisointia kotihoidon tuesta nimenomaan osana tällaista *neuvottelua* sukupuoliosopimuksen murroksesta. Uutisjournalismi on tällöin sekä neuvottelun areena että sen toimija.

METODOLOGIA

Tutkimuksen metodologia pohjaa laadullisen tutkimuksen perinteille, mutta aineiston käsittelyssä ja analysoinnissa on käytetty myös laadullisen tutkimuksen tarpeisiin kehitettyjä koneellisia menetelmiä. Empiirisen pohjan tutkimukselle muodostaa *Vallan virrat* -projektin keräämä tietokanta, johon mediatoimijat ovat luovuttaneet aineistojaan suoraan sisällönhallintajärjestelmistään. Tutkimustarkoituksia varten tietokannan sisältö on ajettu automaattisen kielianalyysin läpi, sekä sen kokonaiskoostumus on selvitetty. Näistä ensimmäinen toimenpide mahdollistaa rikkaiden tekstihakujen tekemisen aineistoon ja sen, että nämä haut löytävät myös esimerkiksi sanojen eri taivutusmuodot. Jälkimmäisen toimenpiteen avulla puolestaan varmistutaan siitä, etteivät analysoidessa havaittavat ilmiöt johdu kokonaisaineiston vinoumista, kuten esimerkiksi artikkelimäärien muutoksista ajassa.

Tämä vaatimus aineiston yhteismitallisuudesta johtaa myös tässä tutkimuksessa käytettäviin aikarajauksiin. Vaikka aikajännteet, joilta mediatoimijat luovuttivat aineistojaan, hieman vaihtelivat, päädyttiin pohja-analyysien perusteella kahteen aikajännteeseen, joihin kannan kattavuuteen ja yhteismitallisuuteen kokonaisuudessaan voi luottaa.

Näiden aikajännerajausten jälkeen tietokannan voidaan sanoa kattavan luotettavalla ja yhteismitallisella tavalla kokonaisuudessaan *Helsingin Sanomien* kaikki printti- sekä verkkoartikkelit vuosilta 1999–2018 sekä kaiken STT:n tuottama sisällön samalta ajalta. Näiden lisäksi tietokanta sisältää sekä YLE:n että *Iltalehden* kaikki verkkouutiset vuosilta 2009–2018.

Tätä tutkimusta varten tietokantaan kohdistettiin haku, joka palautti artikkelit, joissa esiintyi

joko sana ”kotihoitontuki” tai sanapari ”kotihoitontuki” missä tahansa taivutusmuodoistaan. Yhteensä tällaisia artikkeleita oli tietokannassa 4 069 kappaletta (1 642 *Helsingin Sanomissa*, 1 437 STT:n aineistossa, 791 YLE:n aineistossa ja 199 *Iltalehden* aineistossa).

Tutkimuksessa tätä aineistoa tarkasteltiin kahdella tapaa. Ensimmäisessä käytettiin hyväksi käyttöliittymää, joka projisoi kaikki hakua vastaavat 4 069 artikkelia aikajanelle. Käyttöliittymä mahdollisti aineiston pitkä- ja lyhytaikaisen ajallisen rytmin hahmottamisen mutta tarjosi myös portin päästä lukemaan kunkin ajanhetken artikkeleja. Tämä mahdollisti eri ajankohtien kirjoitusten vertaamisen toisiinsa yleiskuvan täydentämiseksi. Toisaalta aineistoa haluttiin lähestyä systemaattisen lähiluvun kautta. Tätä varten aineistosta tehtiin ajallisesti edustava mutta lähiluvun ja analyysin silti mahdollistava otos. Aineistosta muodostetun yleiskuvan perusteella todettiin, että tällainen systemaattinen ja kattava otos voitaisiin muodostaa valitsemalla jokaisen vuoden artikkeliesiintymistä satunnaisotannalla 25 prosenttia lähempään tarkasteluun. Aluksi tämä tehtiin artikkeleille, joissa mainittiin ”kotihoitontuki”. Tämä tuotti lähiluettavien artikkelien kokonaismääräksi 473. Nämä artikkelit koko ajanjaksolta käytiin huolellisesti läpi muistiinpanoja tehden. Tämän jälkeen sama vuosittainen 25 prosentin otanta kohdistettiin vielä ”kotihoitontuki” -hakulauseella löydettyihin artikkeleihin. Tätä 532 artikkelin aineistoa käytettiin edellisen syväluennan tulosten tarkistamiseen. Se, että järjestelmä mahdollisti otoksen tekeminen vuosittaisena prosenttiosuutena tarkoitti sitä, että otos säilytti koko ajanjakson tasolla muotonsa: niinä vuosina, joihin kotihoitontuesta puhuttiin enemmän, myös lähilukuaineistoon päätyi useampia artikkeleja. Samalla otostuksen tekeminen vuosittain kuitenkin myös varmisti, että jokaiselta vuodelta, jona pohjaaineistossa kotihoitontukea käsiteltiin, poimittiin ainakin joitain artikkeleita myös lähilukuun. Tämä taas varmisti sen, että aineistoa lukemalla sai hyvän kuvan aiheen ajallisesta kehityksestä.

Lähilukuotosten systemaattisessa lähiluvussa kiinnitettiin huomiota artikkelien aiheisiin ja niiden kehystykseen, artikkeleissa esiintyviin toimijoihin sekä eroihin uutisoinnin ja mielipiteellisten

artikkelien välillä. Aineistosta erottui useita sukupuolittuneen kansalaisuuden kannalta kiinnostavia aiheita, joiden esiintymistä ja käsittelyä erityisesti seurattiin pitkällä aikavälillä. Näitä olivat köyhyys, naisten työllisyys, talouskuri, perhevapaiden uudistushankkeet ja niiden kaatuminen sekä tasa-arvo. Tämän tutkimuksen keskittyminen nimenomaan äitien kansalaisuuteen ohjasi syväluentaa äitiyttä ja naisia koskeviin aiheisiin. Huomionarvoista kuitenkin on, että kotihoidontukea koskevassa uutisjournalismissa isät tai isyys eivät nousseet aineiston luennassa millään merkittävällä tavalla esiin.

Aineistossa on mukana myös kuntakohtaista paikallista uutisointia (erityisesti vuodesta 2009 eteenpäin YLEn osalta), mutta tässä artikkelissa huomio on rajattu pääosin valtakunnalliseen uutisointiin. Analyysin tavoitteena on ollut tavoittaa perinteisen median uutisoinnin valtavirta: millaiset aiheet ja keskustelut ovat hallinneet kotihoidontukea koskevaa uutisointia, ja miten ne ovat muuttuneet ajassa?

Tutkimusaineiston alustava määrällinen tarkastelu osoitti, että kotihoidontukeen liittyvää uutisointia oli vuosina 2012 ja 2013 ollut määrällisesti enemmän kuin aiemmin tai myöhemmin, mikä kertoo keskustelun ajallisesta tihentymisestä ja siten viittaa merkittävään käännteeseen. Tästä havainnosta käsin olemme lähteneet hahmottamaan julkisen keskustelun muutoksia, joita seuraavassa analysoimme.

2000-LUVUN ENSIMMÄINEN VUOSIKYMMEN: UUSFAMILISMI JA SOSIAALIPOLIITTINEN HUOLI

2000-luvun alkupuolen suomalaista perhepolitiikkaa on tutkimuksessa luonnehdittu uusfamilismin (Jallinoja 2006) tai yksilöllistävän familismin (Repo 2009) ajaksi. Familistinen eetos korosti perhekeskeyttä tavalla, joka voimisti sukupuolieroa, luonnollisti äitien hoivavastuuta sekä siirsi hoivaa hyvinvointivaltion julkisista palveluista koteihin (Repo 2009, 36; Jallinoja 2006; Anttonen 2009, 61). Erityisesti kotihoidontukijärjestelmä on nähty keskeisenä osana tätä *refamilisaatiota* eli hoivan kotiuttamista (Repo 2009, 36; Anttonen 2009, 61). Hoivan kotiuttaminen oli osa laajempaa yhteiskunnallista murrosta, jossa yksityisen ja julkisen rajat olivat uudella

tavalla liikkeessä. Taustalla olivat 1990-luvulla sosiaalipolitiikkaan tulleet uudet periaatteet, kuten uusi julkisjohtamisen malli, tilaaja-tuottaja-ajattelu sekä markkinoistaminen ja yksityistäminen (Anttonen 2009, 61).

2000-luvun alkupuolen perhepoliittista keskustelua sävyttivät familistisen eetoksen ja hoivan kotiuttamisen lisäksi laman jäljet. Lapsiperheet olivat jo 1990-luvulla jääneet jälkeen yleisestä tulokehityksestä, ja lapsiköyhyys oli laman jälkeen kaksinkertaistunut (Repo 2009, 33). Laman varjolla erilaisia perhepoliittisia tulonsiirtoja ja verovähennyksiä oli 1990-luvulla leikattu ja poistettu (Repo 2009, 39). Yksi merkittävistä leikkauksista oli kotihoidontuen leikkaus vuonna 1996, jolloin tukea leikattiin yli 22 prosenttia (Repo 2009, 39.)

2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kotihoidontukea koskeva julkinen keskustelu – sellaisena kuin se perinteisessä uutismediassa näyttäytyi – olikin ensisijaisesti keskustelua kotihoidontuen mahdollisesta korottamisesta sekä laajemmin lapsiperheiden asemasta yhteiskunnassa. Kotihoidontuki oli esillä muun muassa vuoden 2003 eduskuntavaaleja edeltävässä uutisoinnissa. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* (HS 3.2.2003) artikkelin mukaan ”Vihreä liitto kirjaisi seuraavaan hallitusohjelmaan lisärahaa erityisesti terveydenhuoltoon ja lapsiperheille”. Artikkelin mukaan vihreät korottaisivat kotihoidontuen lisäksi lapsilisiä ja nostaisivat pienimmän äitiyspäivärahan työttömyysturvan peruspäivärahan tasolle. Perussuomalaisten Timo Soinin haastattelussa taas kotihoidontuen korottaminen ”todelliseksi vaihtoehdoksi päivähoidon kanssa” olisi perussuomalaisten ensimmäinen uudistus hallituspuolueena (HS 4.3.2003). STT:n uutisessa (STT 10.1.2003) keskustan Anneli Jäätteenmäki pitää seuraavan hallituksen tärkeimpinä tehtävinä ”hyvinvointiyhteiskunnan pelastamista ja edellytysten luomista kestäväälle, työllistävälle kasvulle”. Artikkelin mukaan keskusta haluaa tukea lapsiperheitä muun muassa korottamalla pienintä äitiys- ja vanhempainrahaa sekä parantamalla kotihoidontukea.

2000-luvun alkupuolella myös kansalaisyhteiskunnan toimijat osallistuivat julkiseen keskusteluun ja vaativat kotihoidontuen korotusta. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) piti kotihoidontuen korotuksia esillä. Lastensuojeluliit-

ton argumentoinnissa korostettiin perheiden valinnanvapautta. MLL:n tiedotteen pohjalta uutisoivat lyhyesti sekä STT (STT 22.9.2002) että *Helsingin Sanomat* (HS 23.9.2002). Myös kotiäidit liikehtivät 2000-luvun alussa poliittisesti: vuonna 2001 *Helsingin Sanomat* uutisoi kotiäitien lakkovaroituksesta (HS 4.3.2001). Kotiäitien lakkoliike vaati kotihoidontuen korottamista ja eläkkeen kertymistä kotihoidontuesta.

Kotiäitien poliittinen aktivoituminen oli alkanut jo 1990-luvun puolivälissä, kun kotihoidontukea leikattiin tuntuvasti (Jallinoja 2006, 100). Riitta Jallinoja tulkitsee äitien aktivismin nousun yhteydessä ”perheasian” ja uusfamiliarismin nousuun suomalaisessa julkisessa keskustelussa 2000-luvun taitteessa. Jallinojan mukaan kotiäidit argumentoivat yksilöllisen valinnanvapauden puolesta, mutta rakensivat samalla kotihoidon normatiivisuutta julkisuudessa. Äitien aktivismi keskittyikin nimenomaan mediajulkisuuteen. Kotiäidit olivat itse aktiivisia ja ottivat yhteyttä sekä tarjosivat kirjoituksiaan esimerkiksi valtakunnan päälehteen *Helsingin Sanomiin* (Jallinoja 2006, 33, 101–102). Jallinojan mukaan vuoden 2001 lakkovaroitus oli muutoin ”lempeän” kotiäitiliikkeen radikaalein teko, vaikka lakko lopulta ei toteutunutkaan (Jallinoja 2006, 106).

1990-luvun laman varjo vaikutti paitsi kotiäitien liikkeidinnän myös laajemminkin 2000-luvun alun perhepoliittisen keskustelun taustalla. Lapsiperheiden tuet olivat jääneet pieniksi ja köyhyys lisääntynyt, kuten STT uutisoi Stakesin¹ tutkimuksen pohjalta (STT 29.11.2002). Vuonna 1996 toteutettuun kotihoidontuen leikkaamiseen viitattiin julkisessa keskustelussa useasti, ja puolueet myös nokittelivat toisiaan perhepolitiikan tukemiseen liittyvissä kysymyksissä. Kotihoidontukea vaadittiin korotettavaksi laajassa rintamassa: aineisto-otoksen artikkeleissa kotihoidontuen korottamista esittävät vuosina 1999–2005 ainakin vihreät, perussuomalaiset, kristillisdemokraatit, kokoomus ja keskusta. Mikään puolue ei uutisaineistossa profiloitu kotihoidontuen korottamisen vastustamisella.

2000-luvulla keskusteluun nousi useaan otteeseen myös työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeus erityisesti työelämän kohtuuttomien

vaatimusten kyseenalaistamisen näkökulmasta. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* (5.4.2002) sosiaalipolitiikan tutkija Heikki Hiilamo huomautti työelämän tulosten syntyvän aikaisempaa selvemmin perheen ja lasten kustannuksella. Työn vaatimuksia kyseenalaistavan näkökulman voi ajatella kytkeytyvän Jallinojan (2006, 128) analysoimaan familiin liittyneeseen romantisoituun näkemykseen *perheen ajasta* ratkaisuna erilaisiin huoliin vanhemmuudesta ja lasten pahoitunnista. Toisaalta työn ja perheen yhteensovittamista koskevaa kriittistä keskustelua voi tulkita myös työelämän kritiikkinä. Kritiikin näkökulmasta keskustelu pureutui naisten palkkatyökansalaisuuden ideaaliin sisältyvään ristiriitaan, jossa palkkatyöläiseen kohdistuvat vaatimukset jättävät huomiotta sekä perheiden sisäisen että yhteiskunnallisen sosiaalisen uusintamisen ja hoivan tarpeet.

Julkisen poliittisen keskustelun yleissävy ja uutisjulkisuudessa ehdotetut poliittiset toimenpiteet jatkuivat läpi vuosikymmenen samankaltaisina: kotihoidontuen korotus, sitominen indeksin, osaikaisen työn mahdollistaminen ja lapsiperheiden toimeentulon tukeminen. Vielä vuonna 2011 vasemmisto ehdotti pienimpien tukien, myös kotihoidontuen, korotusta 750 euroon (HS 15.3.2011). Keskusta puolestaan esitti korotettua kotihoidontukea alle 1,5 vuotiaista lapsista (HS 4.2.2011). SDP:n ehdotuksessa osittaista kotihoidontukea olisi korotettu, jotta osa-aikatyön tekeminen olisi paremmin mahdollista (IL 1.4.2011). Vaikka kotihoidontuen leikkaamisesta 2000-luvulla käytiin esimerkiksi Minna Salmen ja Johanna Närvin (2017) mukaan yhteiskunnallista keskustelua erityisesti OECD:n esitysten yhteydessä, perinteisen uutismedian perhepolitiikkaa koskevassa uutisvirrassa tämä ei kuitenkaan vielä voimakkaasti näkynyt.

Vaikka *Helsingin Sanomien* mielipideosastolla keskusteltiin läpi 2000-luvun kotihoidontuesta ja keskustelu oli paikoin kiivastakin, pääsääntöisesti 2000-luvun alkupuolen kotihoidontukea koskeva julkinen keskustelu uutisjournalismissa ei kuitenkaan näyttäydä aineistossamme erityisen värikkäänä tai tunteikkaana. Kotiäitien poliittiset vaatimukset eivät nouse voimakkaasti esiin uutisvirrassa, ja toisaalta

1 Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

puolueiden samanmielisyyden kotihoidontuen korotusten tarpeesta asetettu rinnakkain kotiäitien vaatimusten kanssa, ei niitä vastaan. Kotihoidontuki ei asetu uutisoinnissa konfliktin aiheeksi, vaan osaksi laajempaa poliittista keskustelua perheiden toimeentulosta ja pienimpien etuuksien korottamisesta.

Keskustelussa korostuu suomalaisen perhepolitiikan keskeisenä piirteenä pidetty valinnanvapaus (Salmi & Närvi 2017, 31): vanhempien – eritoten äitien – jääminen kotiin pienten lasten kanssa näyttäytyy hyväksyttävänä valintana, jota yhteiskunnassa tuetaan. Kuten feministisessä ja tasa-arvotutkimuksessa on monesti huomioitu (esim. Salmi & Närvi 2017, 31–32; Julkunen 2010, 210), valinnanvapauden korostaminen sulkee keskustelusta yhtäältä sen, että yksilöt eivät tee valintojaan tyhjiössä, ja toisaalta näiden valintojen seuraukset – kuten äitien pitkien hoitovapaiden merkityksen heidän toimeentulonsa ja työmarkkina-asemansa kannalta. Sukupuolittuneen kansalaisuuden näkökulmasta valinnanvapautta korostavan argumentin voi tulkita keinoksi ylläpitää äitikansalaisuuden ja palkkatyöäitiyden ideaaleja yhteiskunnassa rinnakkain eli tukea naisten ”kaksoiskansalaisuutta” (Anttonen 1994, 222). Lasten kotihoidon valitseminen nimenomaan äideille sallittuna ja mahdollisena vaihtoehtona asetetaan osaksi äitikansalaisuuteen sisältyvää ymmärrystä naisten erityisestä, äitiyteen kytkeytyvästä yhteiskunnallisesta asemasta ja tehtävästä. Toisaalta ajatus vapaasta valinnasta sisältää myös palkkatyöäitiyden oletuksen palkkatyöstä, josta äiti jättäytyy määrättyksi ajaksi pois omistautuakseen lastenhoidolle ja palatakseen työelämään, kun lapset ovat isompia. Kun kotiäitiyys Suomessa on väliaikaista (Julkunen 2010, 208), valinnanvapaus olettaa myös palkkatyön normin eli ajatuksen palkkatyöstä kaikille yhteiskunnan jäsenille jossakin elämän vaiheessa toteutuvana valintana (Weeks 2011, 8).

2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen uutisoinnissa äitien kansalaisuus rakentui yhtäältä suhteessa yksilölliseen valinnanvapauteen ja toisaalta yhteydessä perheeseen ja sitä kautta kansakuntaan. Perheiden toimeentulo ja perheiden tukeminen nousivat julkisessa keskustelussa kansakunnan kannalta merkittäviksi kysymyksiksi, joita eri puo-

luet vuorotellen nostivat esille. Tässä keskustelussa äidit eivät näyttäytyneet erillisinä toimijoina, vaan heidän kansalaisuutensa kiinnittyi voimakkaasti juuri perheeseen ja perheiden hyvinvointiin. Lapsiperheiden köyhyyttä ja toimeentuloa koskevassa keskustelussa korostui näin äitikansalaisuus, jossa äidit hoivaavat ja kasvattavat kansalaisia niin perheessä kuin yhteiskunnassa yleisemminkin, ja jossa perheiden, erityisesti ydinperheiden, merkitystä yhteiskunnan kokonaisuudessa korostetaan. Julkunen (2010; 2006) mukaan lasten kotihoivan normalisoiminen onkin ollut osa 1990-luvulla tapahtunutta sosiaalipolitiikan käännettä kohti perheiden hoivavastuiden lisäämistä.

Perheen merkityksen korostuminen liittyy 2000-luvun alkupuolen uusfamilismiin (Jallinoja 2006), jonka yhtenä ilmentymänä oli edellä mainittu kotiäitien poliittinen aktivoituminen. Uusfamilismi paikansi äitikansalaisuutta yksilölliseen, ideologiseen käsitykseen hyvästä vanhemmuudesta, perheen merkityksestä ja lasten kotihoidon ensisijaisuudesta (Jallinoja 2006). Kotihoidontukea käsitelleessä uutisjournalismissa käsitykset lapsen edusta tai hyvästä vanhemmuudesta jäivät kuitenkin varsin vähälle huomiolle, sillä uutisoinnin valtavirta käsitteli poliittisia päätöksiä ja niiden prosesseja eikä niinkään erilaisten näkökohtien taustalla vaikuttavia ideologioita käsityksiä.

Uusfamilismin piirteitä kuitenkin tihkui myös valtavirran poliittiseen keskusteluun. Niitä on havaittavissa esimerkiksi vuonna 1999 *Helsingin Sanomien* talousosastolla julkaistussa näkökulma-artikkelissa, jossa käsitellään vuonna 1999 ilmestynyttä Kelan² ja Stakesin selvitystä, jonka mukaan perhepolitiikka oli kasvattanut lapsiperheiden eriarvoisuutta ja lasten hoidon tuet olivat supistuneet selvimmin pienituloisilla (STT 8.6.1999). *Helsingin Sanomien* näkökulmassa tämä selvitys kääntyi hyvätuloisia puolustavan argumentin tueksi (HS 18.7.1999). Artikkelissa kuvataan, kuinka suomalaiset lapsiperheet ovat kansainvälisesti tarkastellen onnekkaita, kun katsotaan lapsiperheiden tukia ja palveluita. ”Jos nyt jotakin valitettavaa pitää etsiä, niin sitä löytyy kotihoidontuen perusteista”, artikkelissa todetaan viitaten Kelan ja Stakesin selvitykseen, jonka

2 Kansaneläkelaitos.

mukaan korkeasti koulutetut laittavat lapsensa aiemmin päivähoitoon kuin matalasti koulutetut ja pienituloiset. Ongelmana kirjoittajan mukaan on, että kotihoidontuki liian matalana ei kannusta hyvätuloisia jäämään lastensa kanssa kotiin.

Maallikot ja asiantuntijat ovat taivastelleet alle vuoden ikäisten kasvavaa määrää lastentarhoissa. Jokainen pienen lapsen vanhempi tietää, mille sairauskierteelle pienen lapsen päiväkodissa altistaa. Samoin vanhemmat tietävät, ettei kymmenkuisen puhe- ja kävelykyvyttömän paikka ole vielä ryhmässä tusinan muun taaperon kanssa. (HS 18.7.1999.)

Jallinoja (2006, 107) arvelee, että familistinen käänne 1990-luvun lopulla oli niin voimakas, että se hiljensi kriittisen keskustelun lasten kotihoidosta. Julkisuuksessa oli hänen mukaansa vahvistunut käsitys, jossa kotihoito ymmärrettiin lapsen kannalta niin hyväksi hoitomuodoksi, että sitä ei juuri tohdittu avoimesti arvostella. 2000-luvun alun kotihoidontukea koskevassa keskustelussa esimerkiksi tasa-arvokysymykset jäivätkin hyvin vähälle huomiolle. Keskustelun soraäänit olivat vain yksittäisiä uutisia tai artikkeleita. Esimerkiksi vuonna 2006 *Helsingin Sanomien* talousosaston näkökulma-artikkelissa toimittaja oli osallistunut Elinkeinoelämän valtuuskunnan naisten menestymistä koskevaan seminaariin ja kyseenalaisti artikkelissaan ”monet äidit”, jotka vaativat lisää kotihoidontukea ja hoitovapaita, vaikka juuri näiden takia ”työnantajat pelkäävät palkata naisia” (HS 23.8.2006). STT:n uutisessa samalta vuodelta (STT 13.5.2006) puolestaan työministeri Tarja Filatov vaati kotihoidontuelle valtakunnallisia pelisääntöjä, sillä kotihoidontuki ”uhkaa syrjäyttää nuoret äidit työmarkkinoilta”. Filatovin mukaan ”kunnat ostavat kotihoidontuella naisia pois työmarkkinoilta välttyäkseen päivähoitokuluilta”.

Poliittisessa uutisoinnissa perheen merkityksen korostuminen ja äitien kansalaisuuden määrittäminen nimenomaan yhteydessä perheeseen ei kuitenkaan pelkistynyt vain uusfamilistiseen keskusteluun, vaan paikantui myös osaksi köyhyydestä ja luokkayhteiskunnasta käytävää keskustelua. Vuosikymmenen loppupuolella huomiota sai perusturvan uudistusta valmistelleen Sata-komitean

ehdotus kotihoidontuen ja lapsilisien sitomisesta indeksiin (STT 27.1.2009; HS 28.1.2009; YLE 27.1.2009). Jo aiemmin köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin oli vaatinut lapsiperheiden köyhyyden poistamista kirjattavaksi hallitusohjelmaan ja lapsiperheiden tukia, mukaan lukien kotihoidontuki, korotettavaksi (STT 4.4.2007). Hallituksen elvytyspaketissa kotihoidontuen ja lapsilisien sitomisesta indeksiin päätettiinkin vuodesta 2011 alkaen (YLE 30.1.2009). Samaan aikaan *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus (24.5.2009) kantoi huolta köyhyyden kasautumisesta lapsiperheisiin. Pääkirjoituksessa mainitaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) julkaisema tutkimus lapsiperheiden hyvinvoinnista Suomessa: ”Kirja piirtää hyvin monitahoisien kuvien lapsiperheiden ongelmista, joista kasvavat toimeentulovaikeudet nousevat korostuneesti esille.” Kirjoituksessa huomautetaan köyhimpien lapsiperheiden kärsineen eniten siitä, että lapsiperheiden tukien – kuten kotihoidontuen – ostovoima on alentunut kymmenessä vuodessa merkittävästi. ”Hallitus ja eduskunta päättävät, annetaanko Suomeen syntyä ylisukupolvinen köyhien luokka”, on pääkirjoituksen loppukaneetti.

Kotihoidontukea koskevassa keskustelussa äidit ja perheet asettuivat yhteiskunnallisen huolen kohteeksi, mutta huoli – joka familistisessä kehyksessä usein määrittyi nimenomaan vanhemmuuden kaotamista tai hukassa olemista koskevaksi moralistiseksi huoleksi – ei juuri tässä keskustelussa kohdistunut äitien valintoihin, lasten kasvatukseen, vanhemmuuteen tai perhettä koskevien järjestysten huojuntaan. Lapsiperheköyhyyteen ei pyritty vastaamaan äitien aktivoinnilla tai vanhemmuuden tukemisella vaan perheiden toimeentuloa ja sosiaaliturvaa parantamalla. Äitien kansalaisuutta ei näin ollen määrittänyt 2000-luvun alkuvuosikymmenellä vain uusfamilistinen yksilöllinen eetos, vaan se rakentui myös osana keskustelua yhteiskunnallisesta vastuusta, luokkayhteiskunnan purkamisesta ja hyvinvointivaltion sosiaaliturvan parantamisesta. Feministisen sosiaalipolitiikan kysymys hyvinvointivaltion naisystävällisyydestä (esim. Anttonen 1994) oli edelleen ajankohtainen, ja sukupuolittuneen kansalaisuuden nationalistinen juonne kytkeytyi edelleen nimenomaan hyvinvointivaltioon.

2010-LUKU: EKONOMISMIN LÄPIMURTO

2010-luvulla perhepoliittisen keskustelun sävy muuttui Suomessa. Julkisen keskustelun muutoksen taustalla oli talouskriisistä alkanut laajempi poliittinen murros kohti talouskuria ja erilaisia rakenneuudistuksia, joilla tavoiteltiin kestävyysvajeen korjaamista, julkisen velanoton hillitsemistä ja työllisyysasteen nostoa (Nyby ym. 2018, 568). Talouskuri- ja leikkauspolitiikan kiihtyminen talouskriisin jälkeen näkyi perhepolitiikassa 2010-luvulla esimerkiksi lapsilisien leikkauksina ja subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajoittamisena (Nyby ym. 2018, 568; Nygård ym. 2019). Vaikka sosiaalietuuksia oli pienennetty ja muutettu aiempaa ehdollisemmiksi jo 1990-luvun alun talouskriisin jälkeen, 2010-luvulla hyvinvointivaltiota murentava kehitys ja aktiivoin työvoimapolitiikan korostaminen kiihtyi entisestään (Elomäki & Ylöstalo 2020, 51). Myös perhepolitiikassa siirryttiin kohti ehdollisen sosiaaliturvan mallia, jossa työstä tulee entistä merkittävämpi sosiaaliturvan takaaja (Nyby ym. 2018, 583). Nybyn ja kumppanien mukaan uusliberaalit talouskurinäkemykset saivat suomalaisessa poliittisessa keskustelussa 2010-luvulla hämmästyttävän suuren merkityksen, ja nämä näkemykset lävistivät myös perhepoliittisen keskustelun (Nyby ym. 2018, 583). Kotihoidontuen osalta leikkauksia ei 2010-luvulla tehty, mikä voidaan tulkita osoituksena kotihoidontuen puolustajien vahvasta asemasta yhteiskunnassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkijoina aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuneiden Salmen ja Närvin mukaan talouskriisin jälkeen keskustelu perhevapaista keskittyi kuitenkin pitkälti kysymykseen äitien työllisyysasteen ja kotihoidontuen suhteesta (Salmi & Närvi 2017, 229). Seuraavassa tutkimme tarkemmin tätä julkisen keskustelun muutosta sellaisena kuin se näyttäytyi perinteisessä uutismediassa.

KÄÄNNEKOHTANA VUODET 2012 JA 2013

Kotihoidontukea koskevassa keskustelussa käännekohta kohti talouskurin ja rakenneuudistusten hallitsemaa keskustelua ajoittuu vuosille 2012 ja 2013. Muutos alkoi vuoden 2012 uutisoinnista, joka käsiteli Kataisen hallituksen suunnitelmaa lyhentää kotihoidontukikauden ajallista kestoa kahteen vuo-

teen. Vuonna 2012 tämän suunnitelman uutisointi kärjisti julkista keskustelua, jopa niin voimakkaasti, että ajankohdan kotihoidontukea käsittelevää keskustelua kuvaavien Sipilän ja kumppanien (2012, 8) mukaan reaktio hallituksen leikkaussuunnitelmaan oli aggressiivinen, eikä keskustelua tai vuoropuhelua oikeastaan edes käyty: ”Kotihoidontuen puolustajilla oli megafonit käsissään eikä ministeriöillä ollut mitään sanottavaa.” (Sipilä 2012, 8.) Kuvaus on helppo tunnistaa uutisaineistosta siltä osin, että kotihoidontuen lyhentämisen puolustajat pääosin vaikenivat hallituksen suunnitelman julkistamista seuranneessa debatissa.

Helsingin Sanomien kotihoidontuen lyhennys-suunnitelmia koskevan uutisen mukaan ”muutos sekä säästäisi valtion rahoja että patistaisi naiset nopeammin töihin tienamaan veroeuroja” (HS 2.3.2012a). Oppositioista suunnitelmiin vastasi samana päivänä kärjekkäästi keskustan puheenjohtaja Mari Kiviniemi, jonka tiedotetta referoidaan *Helsingin Sanomien* uutisessa seuraavasti: ”Mikäli Helsingin Sanomien uutinen pitää paikkansa, Keskusta ottaa sen sodanjulistuksena. Me tulemme tekemään kaikemme, että suomalaisia perheitä ei kyykytetä.” (HS 2.3.2012b.) Seuraavana päivänä *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa arveltiin, että kotihoidontuen leikkaamisella ei saavuteta huomattavia säästöjä vaan kyse on työvoimapolitiikasta, jossa naiset ”halutaan töihin täyttämään kestävyysvajetta ja pidentämään työuriaan myös keskeltä” (HS 3.3.2012). Pääkirjoituksessa todettiin, että mikäli kotihoidontuesta leikataan, olisi luotava myös kannustimia perhevapaiden jakamiseen (HS 3.3.2012).

Julkisen keskustelun jatkuessa professori Liisa Keltinkangas-Järvinen korosti *Iltalehdessä* kolmen vuoden kotihoidon olevan lapselle eduksi (IL 20.3.2012). Vanhempainliiton toiminnanjohtaja Tuomas Kurttila puolestaan ihmetteli *Helsingin Sanomien* mielipiteissä, eikö politiikka tunnista arkitodellisuutta ja perheiden tilanteita (HS 6.3.2012). Keltinkangas-Järvisen ja Kurttilan kannanotot kuvaavat laajaa toimijapiiriä, jonka hallituksen leikkaussuunnitelmat aktivoivat (Sipilä ym. 2018, 8).

Kotihoidontuen leikkaussuunnitelmaa koskevan uutisoinnin kaari eteni keskustan välikysymyksen, hallituksen eripurana (Yle 19.3.2012) ja peruspalveluministerin vaikenemisen (HS 15.3.2012) sekä kuntien

kustannusten kasvamista käsittelevän artikkelin (Yle 20.3.2012) kautta edelleen vahvistamattomien leikkaussuunnitelmien perumiseen (Yle 22.3.2012). Kotihoidon puolustajien intensiivinen vastustus siis mitä ilmeisimmin sai hallituksen perumaan suunnitelmansa, kuten Sipilä ja kumppanit toteavat (2012, 8). Vastustuksen intensiivisyys ei kuitenkaan lopullisesti hiljentänyt julkista keskustelua, jossa kotihoidontuki oli nyt asetettu konfliktin ja mahdollisen kritiikin kohteeksi. Kävi päinvastoin, sillä vahvistamattomiksi jääneet ja tyrmätyt leikkaussuunnitelmat vaikuttavat vuosien 2012 ja 2013 uutisointia kokonaisuutena tarkastellen *avanneen* julkisen keskustelun kotihoidontuen lyhentämisestä tai leikkaamisesta. Keskustelun muutos on merkittävä, kun huomioi esimerkiksi Jallinojan vuonna 2006 julkaistussa tutkimuksessaan todenneen, että kriittinen keskustelu lasten kotihoidosta on julkisuudessa familismin nousun myötä hiljentynyt (Jallinoja 2006, 107).

Keväällä 2012 *Helsingin Sanomat* uutisoi Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen (VATT) johtajan Juhana Vartiainen blogikirjoituksesta, jossa tämä ”letkautti, että lasten kotihoito on veltoilua” (HS 19.5.2012). Vartiainen pyysi ilmaisuaan anteeksi, mutta pysyi kannassaan, jonka mukaan äideistä on ”houkuttelevaa olla kotona”, mutta ”pitkä poissaolo töistä verovaroin ei ole perusoikeus” (HS 19.5.2012). *Helsingin Sanomissa* Vartiainen perustelee näkemystään myös sukupuolten tasa-arvolla, mutta hänen viestinsä kärki koskee naisten työllistymistä. ”Jos kotihoidon tuki rajattaisiin alle 2-vuotiaisiin ja kaikki, joilta tuki poistuisi, siirtyisivät työmarkkinoille, työvoima kasvaisi noin 15 000 naisella”, Vartiainen perustelee (HS 19.5.2012). Myös *Iltalehti* uutisoi Vartiainen kirjoituksesta (IL 10.5.2012). Vartiainen puheenvuoroa kaikessa kärjistävyydessään voidaan ajatella merkittävänä erityisesti julkisen keskustelun rajojen koettelussa: kun 2000-luvun alkupuolella lasten kotihoitoa ei Jallinojan mukaan uskallettu arvostella, oli 2012 jo mahdollista kutsua kotihoitoa veltoiluksi, jota yhteiskunnan ei tule tukea, ja kyseenalaistaa perhepolitiikan keskeisenä arvona pidetty valinnanvapaus.

Helsingin Sanomien mielipideosastolla keskustan ja kokoomuksen kansanedustajat Annika Saarikko ja Sanni Grahn-Laasonen kysivät, ”kuka nuori nainen uskaltaa synnyttää” (HS 13.5.2012). Saarikko

ja Grahn-Laasonen jatkoivat Vartiainen aloittamaa keskustelua todeten, että on selvää, että ”ikääntyvässä Suomessa parhaassa työiässä olevat, osaavat naiset tarvitaan työelämän käyttöön” (HS 13.5.2012). Kansanedustajat korostavat kirjoituksessaan työelämän muutoksia, jotta työn ja perheen yhdistäminen olisi paremmin mahdollista. He myös toteavat perheiden valinnanvapauden, jota kotihoidontukikin heille edustaa, olevan tärkeää (HS 13.5.2012). Vaikka valinnanvapauden ihannetta edelleen tuotiin keskustelussa esille, sitä käsiteltiin nyt puolustusasemista, ei itsestäänselvyytenä.

Marraskuussa 2012 pääministeri Jyrki Katainen kehotti *Helsingin Sanomien* mukaan kotiäitejä ja pienten lasten vanhempia menemään nopeammin takaisin töihin, ”vaikka sitten osa-aikatoihin” (HS 15.11.2012). *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa todettiin pääministerin olevan oikeassa siinä, että mahdollisimman monen työkäisen pitäisi olla töissä, mutta kritisoitiin osa-aikatyötä kotihoidontuen kaltaisena loukkuna naisille (HS 15.11.2012). Vaikka Kataisen hallituksen suunnitelma lyhentää kotihoidontukea oli haudattu, pääministerin kannanotot kertoivat uudeltaisesta neuvottelusta koskien sekä perheiden valinnanvapautta että naisten kaksoiskansalaisuutta.

Kuten edellä esitämme, 2000-luvun alun julkisessa keskustelussa kotihoidontukeen liittyvät konfliktit olivat perinteisen median uutisvirrassa hyvin vaimaita. Ne paikantuivat familismin kautta erilaisiin äitiyyttä ja vanhemmuutta koskeviin arvostuksiin ja sitä kautta erityisesti äitien välisiksi konflikteiksi, jolloin ne eivät myöskään hallinneet perinteisen median uutisointia. Vuoden 2012 uutisoinnissa keskustelu kotihoidontuesta kuitenkin politisoitui uudella tavalla, kun kotihoidontuki tuki muotona ja instituutiona asetettiin kyseenalaiseksi. Tämä kyseenalaistus ei nojannut hyvää äitiyyttä tai äitien omaa etua koskeviin argumentteihin, vaan keskustelussa omaksuttiin uudennainen taustaoletus, jonka kotihoidontukea puolustamaan asettuvat poliitikotkin hyväksyivät: parhaassa työiässä olevat naiset tarvitaan työelämän käyttöön. Äitien valinnanvapautta ja äitikansalaisuuden ja palkkatyöäitiyden yhtäaikaaisuutta ryhdyttiin uutisoinnissa käsittelemään uudessa valossa eli naisten työllisyysasteen nostamisen ja Suomen talouden kestävyysva-

jeen kehyksessä. Muutos oli suuri, sillä vielä vuonna 2010 Julkunen kirjoittaa: ”Vaikka Suomessa on suuri huoli ’riittävästä’ työllisyysasteesta ja työvoiman tarjonnasta, ei lapsia kotona hoitavien äitien reserviin puututa. Työllisyys- ja työvoimadiskurssilla on kaksi pyhää ja suojattua kohtaa, naisten äitiys ja miesten yleinen asevelvollisuus.” (Julkunen 2010, 210.) Vuosina 2012 ja 2013 julkisessa keskustelussa pystyttiin siis murtamaan toinen näistä ”pyhistä ja suojatuista” kohdista, kun kotona lapsia hoitavia äitejä ryhdyttiin ”patistelemaan” töihin (HS 2.3.2012a). Samalla kotihoidontukea koskeva uutisointi vilkastui, sillä kotihoidontuki ei enää ollut vain perhepoliittinen vaan myös talouteen ja rakenneuudistuksiin liittyvä kysymys. Uudenlaisen politisoitumisen voi jäljittää artikkeleista myös kielenkäytön muutoksina. 2010-luvulla julkisessa keskustelussa puhuttiin sodanjulistuksista, syyllistämisestä, kyykyttämisestä, veltoilusta ja kotiäitiyhdistyksestä. Kielelliset kärsitykset korostivat konfliktia.

Vuonna 2013 julkinen keskustelu kotihoidontuesta ja äitien saamisesta työelämään jatkui perinteisessä uutismediassa. Keskustelun sävyjä kuvastaa alkuvuodesta 2013 esitetty Ylen A2-teemalta, jonka aiheena oli ”Äidit töihin!”. Teemaillan kuvaus oli seuraava: ”Päätäjät ajavat pienten lasten äitejä töihin, elinkeinoelämä vaatii hoitotukia alas. Ovatko äidit liian pitkään kotona? Miksi isät eivät jaa hoitovastuuta? Teemailta tuulettaa luutuneita asetelmia.” Teemailtaa pohjustaneessa artikkelissa toimittaja pohtii, onko pienituloisilla varaa jäädä hoitovapaalle, ja toteaa myös itse halunneensa takaisin työelämään mahdollisimman nopeasti sekä taloudellisista syistä että intohimosta työhön (Yle 26.2.2013). Keskustelun kaarta seuraten teemaillan kuvauksen väite luutuneiden asetelmien tuulettamisesta on kiinnostava, sillä se kertoo osaltaan journalistisen median tietoisesta pyrkimyksestä osallistua julkisen keskustelun meneillään olevaan murrokseen.

Vuoden 2013 elokuussa hallitus päätti rakennepaketissaan jakaa kotihoidontukikauden puoliksi vanhempien kesken. Rakenneuudistuksesta ja sen taustoista sekä opposition vastustuksesta uutisoitiin tiiviisti niin *Helsingin Sanomissa*, STT:llä kuin Ylen uutisissakin. *Helsingin Sanomat* tiivistä hallituksen suunnitelmat otsikkoonsa: ”Hallitus patistaa äite-

jä töihin.” (HS 30.8.2013.) Uutisessa hallituksen tavoitteiksi nimettiin sekä naisten aseman parantaminen työelämässä että verotulojen lisääminen (HS 30.8.2013). Artikkelin on poikkeuksellinen aineistosamme, sillä toisin kuin yleensä kotihoidontukea sivuavassa uutisoinnissa, siinä ääneen pääsevät samassa artikkelissa useat eri asiantuntijat sekä ”tavis” eli kotona lastaan hoitava äiti. Äidin roolissa haastateltu Laura Larres toteaa, että uudistus olisi hyvä sikäli, että se tasapainottaisi tilannetta naisvaltaisilla aloilla. Hän kuitenkin pohtii, eikö olisi ratkaisua, jossa perheet voisivat säilyttää valinnanvapautensa. Julkisten ja hyvinvointialojen liiton (JHL) erityisasiantuntija puolestaan muistuttaa, että äidit päätyvät hoitovapaalle yleensä juuri siksi, että heillä ei ole työsuhdetta, johon palata. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo uskoo muutoksen lisäävän tasa-arvoa, ja Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Keskusliiton (STTK) pääsihteeri Leila Kostiainen toteaa Suomen olevan ”kotiäitiyhdistykseksi, vaikka mielikuva on ihan muuta” (HS 30.8.2013).

Vaikka keskustelu kotihoidontuesta oli kärsityneempää kuin edellisellä vuosikymmenellä, uutisoinnissa oli edelleen tilaa myös tutkitulle tiedolle. Vuoden 2013 syksyllä STT uutisoi Kelan tutkimuksesta, jonka mukaan kolmasosalla pienten lasten äideistä ei ole työtä, johon palata hoitovapaan jälkeen. Uutisessa THL:n erikoistutkija Johanna Lammi-Taskula ottaa kantaa hallituksen suunnitelmiin ja toteaa, että äitejä ei saada töihin vain kotihoidontuen kestoja jyvittämällä. Lammi-Taskula huomauttaa, että kotihoidontukea voi nostaa, vaikka olisikin töissä, jolloin uudistuksesta ei välttämättä ole hyötyä, jollei myös hoitovapaata kiintiöidä. STT:n uutinen korostaa otsikkoa myöten työelämän kehouden merkitystä naisten kotiin jäämisen syynä. Kelan tutkimuksen pohjalta uutisessa tuodaan myös esiin, että kotiin jäävät erityisesti huonosti koulutetut äidit, kun isistä kotiin jäävät korkeasti koulutetut (STT 10.9.2013).

Kritiikistä huolimatta hallituksen rakennepaketti lyötiin lukkoon ja siihen sisällytettiin sekä päivähoito-oikeuden rajausta että kotihoidontuen muutos, joiden kummankin kaavailtiin astuvan voimaan vuonna 2015. Rakennepakettia Ylen uutisten (2.12.2013) artikkelissa kommentoinut Raimo Sailas arvioi, että rakennepaketissa päätetyt leikkaukset

olivat kokonaisuudessaan riittämättömiä ja päivähoitomaksujen nostaminen ja kotihoidontuen jakaminen vanhempien kesken ”hyvin vähäisiä” parannuksia kestävyysvajeen kannalta. Myöhemmin sekä päivähoito-oikeuden rajausta että kotihoidontuen jyvitys peruttiin, jolloin selityksenä oli, että uudistuksilla ei kuitenkaan olisi riittävää vaikutusta kestävyysvajeen pienentämiseen (Salmi & Närvi 2017, 28). Subjekttiivisen päivähoito-oikeuden rajauksen toteutti kuitenkin Sipilän hallitus vuonna 2016 (ema., 30).

Kotihoidontukea koskevan keskustelun murros vuosina 2012 ja 2013 toi julkisuuteen uudenlaisen neuvottelun äitikanalaisuuden ja palkkatyöäitiyden merkityksistä. Tässä neuvottelussa familistiset ihanteet kyseenalaistuivat ja asettuivat jopa halveksunnan kohteiksi (”velttoilu”), joskin niitä myös puolustettiin kiivaasti. Puolustajiksi asettuivat sekä oppositiopuolueet – etenkin kotiäitien puolustajana profiloitunut Soinin johtama perussuomalaiset – että kansalaisyhteiskunnan toimijat, kuten Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Vaikka kotihoidontukea puolustaneet tahot pitivät esillä familistisiä ihanteita ja valinnanvapautta, perinteisessä uutismediassa keskustelun *aloitteet* koskivat kuitenkin leikkauksia ja kiintiöitä, ja ne tulivat julkisuuteen osana talouspoliittista keskustelua, mistä edellä mainittu Sailaksen haastattelukin kertoo. Tässä mielessä siis talouspolitiikka lävisti perhepolitiikan Nybyn ja kumppaneiden (2018) kuvaamalla tavalla.

Talouspolitiikka lävisti myös tasa-arvopolitiikan, sillä vaikka kotihoidontukikausien kiintiöiminen vanhempien välillä vuonna 2013 esiteltiin tasa-arvon edistämiseen tähtäävänä toimenpiteenä, kiintiöt tulivat julkiseen keskusteluun osana rakenneuudistuspakettia, mikä määräsi keskustelun suuntaa nimenomaan talouden kehukseen. Poliittisessa keskustelussa tasa-arvoa käytettiin perustelevaan pohjimmiltaan taloudellisista syistä tehtäviä poliittisia päätöksiä (Salmi & Närvi 2017, 28), mikä ei jäänyt huomaamatta journalistisessa uutisoinnissa. Esimerkiksi STT:n uutinen vuoden 2013 lopulta käsitteli esitystä, johon hallituksen kotihoidontuen jyvitys pohjautui (STT 2.12.2013). Uutisen mukaan esityksessä arvelaan, että kotihoidontuen jakaminen puoliksi vanhempien kesken todennäköisesti ei lisää merkittävästi isien osallistumista lasten hoitoon.

”Hallitus on perustellut kotihoidontuen jyvittämistä tasa-arvosyillä, mutta taustalaskelmien perusteella sen usko isien osallistumiseen on varsin karu”, artikkelissa todettiin (STT 2.12.2013). Esityksessä arvelaan STT:n mukaan, että päivähoiton kulut nousisivat 145 miljoonaa euroa ja kuluja tulisi myös äitien työtömyydestä (STT 2.12.2013).

KOHTI KANSALLISEN KILPAILUKYVYN KOHENTAMISTA

Vuosien 2012 ja 2013 jälkeen julkinen keskustelu kotihoidontuesta jatkui 2010-luvun uutismediassa ajoittain kiivaana hallitusten yrittäessä useaan otteeseen erilaisia perhepoliittisia reformeja. Kotihoidontukea koskeva uutisointi keskittyi perhevapaaudistusehdotusten ympärillä velloneeseen poliittiseen keskusteluun, jossa kotihoidontuki näyttäytyi yhtäältä naisten työllisyyden ja tasa-arvon kannalta ongelmallisena ja toisaalta uudistusten esteenä, sillä konservatiivisten perhearvojen puolustajat perussuomalaiset ja kristillisdemokraatit eivät halunneet muutoksia kotihoidontukeen. Vaikka vasemmisto piti vielä vuonna 2014 esillä kotihoidontuen ja muiden pienimpien tukien korottamista ja perussuomalaiset tekivät samana vuonna perhepolitiikasta lapsiperheköyhyyttä koskevan välkysymyksen, keskustelun valtavirta lukkiutui käsittelemään kotihoidontuen merkitystä talouspolitiikan, kestävyysvajeen ja naisten työllisyysasteen määrittämässä kehityksessä. Tätä kehystä haastoivat lähinnä konservatiivisten perhearvojen puolustajat.

2010-luvun lopun perhepoliittisen keskustelun suuntaa Suomessa kuvaa Anna Elomäen ja kumppanien (2021) tutkimus vuosien 2015 ja 2019 välillä yritetystä perhepolitiikan uudistuksesta ja siihen liittyneistä poliittisista prosesseista. Elomäki ja kumppanit (2021) kuvaavat perhepoliittista reformia koskeneen julkisen keskustelun ja myös päätöksenteon valmistelun keskittyneen taloudelliseen, työllisyysastetta korostaneeseen näkökulmaan. Tasa-arvoon ja perheiden hyvinvointiin liittyvä asiantuntijuus ja tieto syrjäytettiin päätöksenteon prosesseista, ja tasa-arvo käsitteenä pelkistyi tarkoitamaan lähinnä naisten asemaa työmarkkinoilla (Elomäki ym. 2021, 9). Huomio tasa-arvoa koskevien argumenttien pelkistymisestä on tärkeä, sillä se

osaltaan määrittä julkisessa keskustelussa rakentuvia konflikteja. Kun tasa-arvoa käsiteltiin talouden määrittämistä lähtökohdista, muotoutui myös julkinen konflikti kotihoidontuesta 2010-luvulla uudistusmielisten, taloudesta käsin argumentoivien ja tasa-arvoa puolustavien tahojen ja konservatiivisten, perhearvoja puolustavien tahojen välille. Julkiseen keskusteluun kotihoidontuesta ei näin ollen jäänyt tilaa sellaisille puheenvuoroille, joissa taloudellisen rationaliteetin ensisijaisuutta olisi kyseenalaistettu muusta kuin familistisesta näkökulmasta käsin.

Taloudellisen rationaliteetin ensisijaisuus suhteessa tasa-arvoon on selkeästi nähtävissä perinteisen median kotihoidontukea koskevassa uutisoinnissa, joka 2010-luvun loppua kohden keskittyi yhä tiiviimmin erilaisiin naisten työllisyyteen liittyviin kysymyksiin. Kotihoidontuen leikkaaminen ja jopa lakkauttaminen oli yhä useammin esillä julkisuudessa. Lakkauttamista vaativat esimerkiksi demarinuoret (IL 3.10.2016). *Iltalehden* uutinen demarinuorten vaatimuksesta kuvaa hyvin ajankohdan keskustelua, sillä vaikka uutisen kärkenä ovat kotihoidontuen aiheuttamat tasa-arvo-ongelmat, artikkeli loppuu väitteeseen työllisyysasteesta: ”Suomen työllisyysaste olisi nykyistä työllisyysastetta 1,5 % korkeampi, mikäli nuoret naiset työllistyisivät yhtä hyvin kuin Ruotsissa, kannanotossa todetaan.” (IL 3.10.2016.)

Elomäki ja kumppanit (2021, 13) kiinnittävät huomiot myös taloudellisen, laskennallisen tiedon sekä taloudellisen asiantuntijuuden saamaan keskeiseen asemaan 2010-luvun lopun perhepoliittisten uudistusten valmistelussa. Perinteisessä uutismediassa taloudellisen asiantuntemuksen merkitys ja painoarvo näkyi esimerkiksi siinä, että kotihoidontuesta puhuivat yhä kiihtyvämpään tahtiin erilaisten elinkeinoelämään kiinnittyvien ja taloudellista asiantuntijuutta edustavien tahojen edustajat. Kotihoidontuesta esittivät 2010-luvun kuluessa kriittisiä, naisten työllisyysastetta korostavia näkemyksiään esimerkiksi Eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen johtaja (STT 2.3.2014), Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja (HS 9.10.2016), Akavan Sture Fjäder (YLE 15.10.2016), Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) Jyri Häkämies (HS 4.11.2017) ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etla (STT 12.1.2017). Esimerkiksi Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja Tuomas

Kosonen kirjoitti vuonna 2016 *Helsingin Sanomien* mielipideosastolla, että kotihoidontukea voi lähestyä myös ”vakavasti ja tutkimukseen perustuen” taloustieteen näkökulmasta. Kosonen esittää kirjoituksessaan, että jos ”kotihoidontuki vähenisi 100 euroa, äitien työllisyysaste nousisi esimerkiksi 30 prosentista 33 prosenttiin, mikä on moneen muuhun veroon tai tukeen verrattuna suuri vaikutus” (HS 9.10.2016).

Kososen kirjoitus on sukupuolittuneen kansalaisuuden näkökulmasta erityisen kiinnostava, sillä taloustieteellisen tutkimuksen lisäksi hän nostaa esiin tarpeen tutkia, ”jääkö pitkän ajan kotihoitajina toimivien naisten ura jälkeen koko ajan työssä käyneiden naisten urakehityksestä ja onko heidän lastensa kognitiivisten ja muiden taitojen kehityksessä eroja” (HS 9.10.2016). Näitä kysymyksiä kirjoituksen mukaan tutkii Palkansaajien tutkimuslaitoksen menillään oleva hanke. Taloustieteen kehityksessä naisten palkkatyökansalaisuus kiteytyy näin kysymykseksi urakehityksestä. Samalla äitiyden merkitys alkaa määrittää erilaisten kykyresurssien kasaamisena lapsille (ks. Jensen 2018, Mäkinen 2020).

Samaan aikaan Kososen kirjoituksen kanssa eli vuosina 2016 ja 2017 myös lapsiperheköyhyyttä käsiteltiin julkisuudessa. *Helsingin Sanomat* (8.7.2016) uutisoi lapsiperheiden köyhydestä. Artikkelissa haastateltiin asiantuntijoita, ja MLL:n Esa Iivonen nosti esiin ”hyvinvointiyhteiskunnan nakertamisen vähän joka paikasta” eli paitsi koulutuksen ja varhaiskasvatuksen leikkaukset myös lapsiperheiden tukien, mukaan lukien kotihoidontuki, rapautumisen. Myös STT uutisoi seuraavana vuonna THL:n tutkimuksesta, jonka mukaan lapsiperheköyhyys oli Suomessa edelleen yleistynyt, ja myös STT:n uutisessa (21.12.2017) haastateltiin Iivosta, joka jälleen esitti köyhyden juontavan lapsiperheiden tulonsiirtojen rapautumisesta. Tämä köyhyyshälytyskeskustelu ei kuitenkaan noussut osaksi perhepoliittisista uudistuksista, kotihoidontuesta ja kotiäitiydestä julkisuudessa käytyä poliittista keskustelua, vaan jäi omaksi saarekkeekseen.

Vuoden 2012 poliittinen avaus kotihoidontukikauden leikkaamisesta tuli tyrmäykseksi, mutta 2010-luvun julkisen keskustelun tarkastelu kokonaisuutena osoittaa, että se merkitsi murrosta familismin ja sosiaaliturvan kehittämisen mää-

rittämästä keskustelusta kohti 2010-luvun yhä voimakkaammin talouden ja työllisyyden kehiksesä käytävää keskustelua. Tässä aina vuoteen 2018 voimistuneessa talouspolitiikan kehiksessä palkkatyöäitiys sai uusia piirteitä, sillä se yhdistyi kansallisen kestävyysvajeen selättämiseen ja kilpailukyyn kohentamiseen. Julkisessa keskustelussa palkkatyöäitiyteen liittyi piirteitä, joita Weeks (2011, 62) kuvailee analysoidessaan työhön liittyviä, historiallisesti syvään juurtuneita eettisiä normeja ja ihanteita. Palkkatyöäitiys toimi kotihoidontukea ja kestävyysvajetta koskevassa keskustelussa diskursiivisena reservinä, jota voitiin hyödyntää erilaisen kansallisten prosessien ja logiikoiden oikeuttamisessa (Weeks 2011, 62). Näin ajatus palkkatyöstä naisten emansipaation edellytyksenä tuli osaksi keskustelua, jossa kansallinen kilpailukyky edellytti naisten työvoiman täysimittaista hyödyntämistä. Samalla äidit itsessään määrittäivät keskustelussa työvoimareserviksi, joka poliittisin toimenpitein pyrittiin ottamaan täysimittaisena käyttöön. Myös sukupuolittuneen kansalaisuuden syvään juurtuneet moraaliset merkitykset saivat uusia sävyjä, sillä äitkansalaisuus ja nimenomaan yhteiskunnallisen äitiyden toteuttaminen ydinperheessä – tai ylipäättään kansalaisyhteiskunnassa eli palkkatyön ulkopuolella – ei enää ollutkaan julkisessa keskustelussa yksiselitteisen hyväksytty vaihtoehto. Aiemmat puheenvuorot esimerkiksi perheen ajan tärkeydestä vaihtuivat kysymyksiin kansakunnan taloudellisesta kestävydestä ja kotihoidon mahdollisesti rappeuttavista kognitiivisista vaikutuksista lapsiin. 2010-luvun kuluessa kotiäitiyden ongelmallisuus sai julkisessa keskustelussa myös luokkaan ja etnisyyteen sidottuja merkityksiä, sillä lasten hoitaminen kotona kotihoidontuella kuvattiin uutisoinnissa erityisen ongelmalliseksi matalasti palkattujen ja alemman koulutuksen saaneiden äitien, yksinhuoltajaäitien ja maahanmuuttajaäitien kohdalla (Era & Mäkinen 2022).

JOHTOPÄÄTÖKSET

Kotihoidontukea koskeva julkinen keskustelu muuttui 2010-luvun taitteessa merkittävällä tavalla, kun taloudelliset, kestävyysvajeeseen ja työllisyysasteeseen liittyvät argumentit alkoivat hallita keskuste-

lua, joka aiemmin oli käsitellyt familistisia teemoja ja sosiaaliturvan kehittämistä. Valtakunnallisen uutisjournalismin tuottamassa uutisvirrassa muutos oli nopea ja dramaattinenkin, ja sen taustalla oli laajempi työvoima- ja talouspoliittinen siirtymä kohti ehdollista sosiaaliturvaa, talouskuria ja leikkauspolitiikkaa. Muutoksen myötä kotihoidontukeen liittyvät konfliktit nousivat uudella tavalla otsikoihin, ja julkinen keskustelu lukkiutui köydenvedoksi taloudellista uudistamista sekä työmarkkinoihin keskittävää tasa-arvoa ajavien tahojen ja konservatiivisten perhearvojen puolustajien välille.

Kotihoidontukea käsittelevän julkisen keskustelun murros asetti uuteen valoon äitien kansalaisuutta vielä 2000-luvun alkupuolella määrittäneet kytkökset hyvinvointivaltioon, köyhyyden ehkäisemiseen sekä luokkayhteiskunnan purkamiseen. Siinä missä perheiden toimeentuloon liittyviä kysymyksiä 2000-luvun alkupuolen keskustelussa käsiteltiin yhteydessä sosiaaliturvan parantamiseen, niitä käsiteltiin nyt yhteydessä naisten työntekoon, joka nähtiin sekä naisten ja perheiden toimeentulo ja tasa-arvon että Suomen kansallisen kilpailukyyn ja hyvinvoinnin takeena. 2010-luvun kotihoidontukea koskeva keskustelu asettui näin osaksi sukupuolisopimuksesta käytävää neuvottelua, jossa sukupuolittuneen kansalaisuuden nationalistinen kytkös oli irtautumassa hyvinvointivaltion rakennusprojektista ja kiinnittymässä kilpailukyky-yhteiskunnan rakennukseen. Tämä tarkoitti naisten palkkatyöläisyyden voimakasta korostamista ja palkkatyöäitiyden määrittämistä ensisijaisesti kansakunnan taloudellisen kestävyuden kautta. Samalla äitkansalaisuuteen sisältyvät ajatukset naisten erityisestä asemasta ja toimijuudesta yhteiskunnassa pelkistyivät familististen, konservatiivisten arvojen määrittämäksi kotiäitiydeksi.

Kotihoidontukea koskevassa julkisessa keskustelussa neuvoteltiin yhteiskunnan sukupuolisopimuksesta ja sukupuolittuneesta kansalaisuudesta tilanteessa, jossa taloudellinen rationaliteetti oli uudella tavalla lävistämässä kansalaisuuden ihanteet ja jossa yhteiskunnan konservatiiviset voimat pyrkivät politisoimaan 2000-luvun alun familistista eetosta omiin tarkoituksiinsa. Tältä kannalta on erityisen merkittävää, että julkisen keskustelun osapuoliksi vakiintuivat perinteisessä mediassa 2010-luvulla

talouspoliittiset ja elinkeinoelämän asiantuntijat sekä konservatiiviset, oikeistolaiset puolueet. Vielä 2000-luvun alkupuolella äidit itse osallistuivat keskusteluun aktiivisina poliittisina toimijoina. Vaikka äitien näkemykset saivat tilaa yksittäisissä mielipidekirjoituksissa koko 2000-luvun ajan, 2010-luvun kuluessa ja talouspoliittisen asiantuntijuuden saadessa lisää painoarvoa äitien kollektiivinen poliittinen toimijuus käytännössä katosi perinteisessä mediassa käydystä julkisesta keskustelusta.

Samoin on merkittävää, että perinteisen median hallitsemaan julkisuuteen päässeet tasa-arvopoliittiset kannanotot koskivat 2010-luvun keskustelussa yhä enenevässä määrin naisten työllisyyttä. Tasa-arvopoliittikan taloudellistumisesta kirjoittavat Elomäki ja Ylöstalo (2020, 54) toteavat monien feminististen toimijoiden omaksuneen retoriikan, jossa tasa-arvo näyttäytyy talouskasvun ja kilpailukyvyv välineenä. Kotihoidontukea koskevassa keskustelussa tasa-arvo kääntyi pahimmillaan talouskuripoliittikan keppihevoseksi. Kysymykset köyhyydestä ja toimeentulosta jäivät keskustelussa sivuun, mikä on ollut tyypillistä suomalaiselle tasa-arvopoliittikal-le (Elomäki ym. 2020, 130). Julkiseen keskusteluun lukkiutunut konflikti ei jättänyt tilaa sen paremmin palkkatyökansalaisuuden ideaalia kyseenalaistaville kuin äitkansalaisuuden ymmärrystä laajentavilekaan feministisille näkökulmille.

Kotihoidontukea koskevan julkisen keskustelun tarkastelu 20 vuoden ajalta näyttää äitien kansalaisuuden eräänlaisena joustavana kansallisena resurssina, josta voidaan yhä uudelleen neuvotella, ja joka poliittisessa keskustelussa kääntyy hyvinkin nopeasti vastaamaan kansakunnan muuttuvia tarpeita. 2000-luvun kuluessa palkkatyöäitiyden ja äitkansalaisuuden ihanteet muovautuivat poliittisen uutisoinnin virrassa sellaisin tavoin, jotka vastasivat leikkauskuripoliittikan ja konservatiivisen populismin muotoilemiin poliittisiin tavoitteisiin.

Vaikka havaitsemamme muutokset ovat nopeita, palkkatyöäitiyden ja äitkansalaisuuden ihanteisiin sisältyy kuitenkin myös sitkeyttä ja hitautta – ne muuttavat muotoaan ja niistä neuvotellaan, mutta ne pysyttelevät sukupuolisopimuksen keskiössä.

Vuoden 2018 jälkeen poliittiset suhdanteet ovat Suomessa muuttuneet merkittävästi, ja talouskuripoliittikka on pandemian ja sodan tuomien kriisien myötä menettänyt kyseenalaistamattoman ensisijaisuutensa. Sukupuolittuneen kansalaisuuden kysymykset hahmottuvat nyt uudessa kehyksessä, jossa perhepoliittikkaa uudistetaan tasa-arvopoliittikan lähtökohdista mutta jossa Ukrainan sota herättää uudenlaisia kysymyksiä paitsi kansallisesta turvallisuudesta ja sotaa pakenevien oikeuksista myös nationalismista ja militarisoitumisesta. Tulkintamme äitien kansalaisuudesta joustavana, nopeasti käytöön otettavana mutta ytimeltään sitkeänä resurssina voi auttaa ymmärtämään niitä tapoja, joilla sukupuolittunut kansalaisuus nyt kriisien kasautuessa tulee yhteiskunnallisen neuvottelun kohteeksi.

YTT, yhteiskuntapolitiikan dosentti Katariina Mäkinen työskentelee yhteiskuntapolitiikan yliopistotutkijana Itä-Suomen yliopistossa. Hänen keskeisiä tutkimusintressejään ovat sukupuolen, minuuden, työn, luokan ja kansalaisuuden kysymykset.

TkT Eetu Mäkelä on ihmis- ja tietojenkäsittelytieteen vuorovaikutuksen apulaisprofessori Helsingin yliopistossa, tutkimusohjelmajohtaja Helsingin yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisessä instituutissa sekä teknologiajohtaja laskennallisten ihmistieteiden DARIAH-FI-infrastruktuurissa. Hänen tutkimuksensa keskittyy selvittämään teknisiä, prosessuaalisia sekä teoreettisia reunaehtoja ja parhaita käytäntöjä, joiden kautta ihmistieteellistä tutkimusta voidaan tukea tietojenkäsittelytieteen menetelmien.

Tutkimus on osa Flows of Power -tutkimushanketta (SA 320286). Kiitos hankkeen johtajalle Anu Koivuselle sekä koko tutkimusryhmälle.

VIITATTU AINEISTO

- HS 18.7.1999 Ole onnellinen, suomalainen perhe. Anni Lassila.
- HS 4.3.2001 Kotiäidit herättelevät keskustelua lakkovaroituksin. Johanna Liukkonen.
- HS 5.4.2002 Vieraskynä: Työnantajallekin rooli perhepolitiikassa. Heikki Hiilamo.
- HS 23.9.2002 (STT) MLL vaatii lisää kotihoidontukea.
- HS 3.2.2003 Vihreät antaisivat lisää rahaa lapsiperheille ja terveydenhoitoon. Marjo Ollikainen.
- HS 4.3.2003 Timo Soini tarjoutuu protestin kanavaksi. Jouni Mölsä, Pekka Vuoristo.
- HS 23.8.2006 Tytöt mustikkapipoihin. Anna Karismo.
- HS 28.1.2009 Komitea parantaisi lapsiperheiden ja eläkeläisten sosiaalietuksia. Olli Pohjanpalo.
- HS 24.5.2009 Pääkirjoitus: Köyhyys kasautuu lapsiperheisiin.
- HS 4.2.2011 Keskusta uudistaisi perhevapaita ja korotaisi hoitotukia. Olli Pohjanpalo.
- HS 15.3.2011 Vihreät nostaisi perusturvaa ilman kytköstä ansiosidonnaiseen. Piia Elonen.
- HS 2.3.2012a Hallitus on lyhentämässä kotihoidontukea. Piia Elonen.
- HS 2.3.2012b Kiviniemi: Kotihoidon tuen leikkaaminen sodanjulistus. Marko Junkkari.
- HS 3.3.2012 Pääkirjoitus: Kotihoidon tuki leikkauslistalle.
- HS 6.3.2012 Mieli-pide: Mihin meillä on varaa? Tuomas Kurttila.
- HS 15.3.2012 (STT) Ministeri ei vahvistanut tietoa kotihoidontuen leikkauksesta.
- HS 13.5.2012 Mieli-pide: Kuka nuori nainen uskaltaa synnyttää? Sanni Grahn-Laasonen ja Annika Saarikko.
- HS 19.5.2012 ”Pitkä poissaolo töistä verovaroin ei ole perusoikeus”. Helena Kjellberg.
- HS 15.11.2012 Pääkirjoitus: Osa-aikatyö voi olla naisen loukku.
- HS 7.4.2013 Perheitä on jatkuvasti tilapäismajoituksessa. Satu Pajuriutta.
- HS 30.8.2013 Hallitus patistaa äitejä töihin. Satu Helin, Jaana Savolainen.
- HS 8.7.2016 Suomessa on yli 100 000 köyhää lasta – kysimme asiantuntijoilta, millä keinoilla köyhyyttä voi vähentää.
- HS 9.10.2016 Mieli-pide: Kotihoidontuki vähentää tuntuvasti äitien työhön osallistumista.
- HS 4.11.2017 Suomi on saavuttanut Ruotsi palkkakilpailukyvyssä ja hätyyttää jo Saksaa – edes EK:n Jyri Häkämies ei enää manaa suomalaisten palkkoja. Teemu Luukka.
- Yle 27.1.2009 Sata-komitea esitti takuueläkettä.
- Yle 30.1.2009 Hallitus päätti elvytyspaketista – tälle vuodelle vajaan 300 miljoonaa.
- Yle 22.3.2012 Hallitus nostaa veroja 1,5 miljardilla.
- Yle 19.3.2012 Hallituksessa eripuraa leikkausten ja veronkorotusten aikataulusta.
- Yle 20.3.2012 Kotihoidontuen lyhentäminen tulisi kunnille kalliiksi. Jarno Tiihonen.
- Yle 22.3.2012 Hallitus nostaa veroja 1,5 miljardilla.
- Yle 26.2.2013 Äidit töihin!
- Yle 29.4.2013 Seinäjoen säästöt saattavat purra lasten kotihoitoonkin. Minna Salomäenpää.
- Yle 2.12.2013 Sailas rakennepaketista: Vaikkeimmat päätökset vasta edessä.
- Yle 15.10.2016 Akava vaatii uudistusta perhevapaisiin – Fjäder: Sopiiko kotihoidontuki enää työelämään?
- Yle 21.12.2017 Köyhiä lapsia on enemmän kuin Lahdesassa asukkaita.
- IL 1.4.2011 (STT) SDP lisäisi lapsiperheiden mahdollisuutta osa-aikatyöhön.
- IL 20.3.2012 (STT) Professori: Kolmen vuoden kotihoito on lapselle eduksi.
- IL 10.5.2012 HS: Rajua puhetta lasten kotihoidosta – ”velttoilua”.
- IL 3.10.2016 Demarinuoret vaatii: kotihoidontuki lakautettava.
- STT 8.6.1999 Perhepolitiikka kasvattanut eriarvoisuutta.
- STT 22.9.2002 Mannerheimin lastensuojeluliitto: Kotihoidon tukea korotettava.
- STT 29.11.2002 Lapsiperheiden köyhyys lisääntynyt merkittävästi.
- STT 10.1.2003 Keskustan vaaliteemoina palvelut ja työllisyys.
- STT 13.5.2006 STT:n sähköutiset 13.5. klo 20.00.
- STT 4.4.2007 Järjestö: Lasten köyhyiden vähentäminen hallitusohjelmaan.
- STT 27.1.2009 STT:n sähköutiset 27.1. klo 22.00.

- STT 10.9.2013 Kehno työelämä näkyy naisilla pitkinä perhevapaina.
- STT 2.12.2013 Kotihoidon tuen jyvittämisen ei uskota ohjaavan isiä kotiin.
- STT 2.3.2014 Rakennepaketissa auki useita yksityiskohtia.

- STT 12.1.2017 Etlä: Finanssipolitiikan lievästi elvyttävä linja on järkevä kompromissi.
- STT 21.12.2017 Köyhiä lapsia on enemmän kuin lahdesa asukkaita.

KIRJALLISUUS

- Anttonen, Anneli (2009) Hoivan yhteiskunnallistuminen ja politisoituminen. Teoksessa Anttonen, Anneli, Valokiv, Helii & Zechner, Minna (toim.) *Hoiva – tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 54–98.
- (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–226.
- Bhattacharyya, Gargi (2018) *Rethinking Racial Capitalism. Questions of Reproduction and Survival*. London: Rowman & Littlefield International.
- Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2020) Talous on tasa-arvokysymys: Taloudellistunut tasa-arvo ja sukupuolisokea talouspolitiikka. Teoksessa Kantola, Johanna, Koskinen Sandberg & Ylöstalo, Hanna (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 48–68.
- Elomäki, Anna, Mustomäki, Armi & Koskinen Sandberg Paula (2021) The Sidelining of Gender Equality in a Corporatist and Knowledge-Oriented Regime: The Case of Failed Family Leave Reform in Finland. *Critical Social Policy* 41, 294–314. doi:10.1177/0261018320947060 (haettu 14.12.2022).
- Era, Riikka & Mäkinen, Katariina (2022) Worrying about Migrant Mothers in Finnish News Journalism. *Nordic Journal of Migration Research* 12:4, 435–451. DOI: <https://doi.org/10.33134/njmr.492> (haettu 14.12.2022).
- Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisuus. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jensen, Tracey (2018) *Parenting the Crisis. The Cultural Politics of Parent-Blame*. Bristol: Policy Press.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–202.
- Kunelius, Risto (2000) Journalismi nelijalkaisena otuksena. Tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita. *Media ja Viestintä* 23:3, 4–27.
- Mäkinen, Katariina (2016) Maahanmuuttovastainen liikehdintä, uusliberaali ideaalikansalaisuus ja ylijäämäihmiset. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Launis, Kati & Ojajärvi, Jussi (toim.) *Luokan ääni ja hiljaisuus. Luokkajärjestys 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Mäkinen, Katariina (2020) Koronakriisi, lapsuus ja luokka. *Tiede & edistys* 45:3, 276–281.
- Nyby, Josefine, Nygård, Mikael, Autto, Janne, Kuisma, Mikko & Blum, Sonja (2018) The Role of Discourse in Family Policy Reform: The Case of Finland. *Critical Social Policy* 38, 567–588. doi:10.1177/0261018317745609 (haettu 14.12.2022).
- Nyby, Josefine, Nygård, Mikael, Autto, Janne & Kuisma, Mikko (2017) Freedom of Choice, Gender Equality, or Employment Promotion? Finnish Party Positions on Childcare in the Light of Election Manifestos 2015. *The Journal of Social Welfare & Family Law* 39:3, 279–297.
- Nygård, Mikael, Nyby, Josefine, Kuisma, Mikko (2019) Discarding Social Investment and Redistribution in the Name of Austerity? The Case of Finnish Family Policy Reforms 2007–2015. *Policy and Society* 38, 519–536. doi:10.1080/14494035.2019.1655834 (haettu 14.12.2022).
- Ollila, Anne (1994) Naisliike, nationalismi ja kansanvaalistus: Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä ”kaikkien kansanluokkien naiset”? Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 53–72.
- Pateman, Carol (1988) *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.

- Patton, Cindy & Caserio, Robert L. (2000) Introduction Citizenship 2000. *Cultural Studies* 14:1, 1–14.
- Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Repo, Katja, Kuukka, Anu & Eerola, Petteri (2019) Lasten kotihoito ja sen taloudellinen tukeminen: Kunnallisten luottamushenkilöiden näkökulma. *Janus* 27:1, 55–71.
- (2009) Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Väitöskirjatutkimus. Acta Universitatis Tamperensis, 1479. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Salmi, Minna & Närvi Johanna (2017) Johdanto. Teoksessa Salmi, Minna & Närvi, Johanna (toim.) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Seuri, Olli, Era, Riikka, Koivunen, Anu, Janicki, Maciej, Toivanen, Pihla, Hokkanen, Julius & Mäkelä, Eetu (2021) Uutisvuon hallitsija. Uutismedia kiky-kampailussa 2015–2016. *Politiikka* 63:3, 233–259.
- Sipilä, Jorma, Rantalaiho, Minna, Repo, Katja & Rissanen, Tapio (2012) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoiton tuki*. Tampere: Vastapaino.
- Weeks, Kathi (2011) *The Problem with Work. Feminism, Marxism, Antiwork Politics and Postwork Imaginaries*. Durham & London: Duke University Press.
- Tyler, Imogen (2013) *Revolting Subjects. Social Abjection and Resistance in Neoliberal Britain*. London & New York: Zen Books.
- Vainikka, Eliisa, Kanner, Antti, Era, Riikka, Harju, Auli, Koivunen, Anu, Seuri, Olli & Mäkelä, Eetu (2020) Kilpailukykyloikasta ruutitynnynriin: Metaforat ja affektiivisuus poliittisen kriisin journalismissa. *Media & viestintä* 43:4, 247–271.
- Ylöstalo, Hanna (2022) Feminism at the Crossroads of Neoliberalism and Neoconservatism: Restructuring Women's Labor in the Context of Family Leave Reform in Finland. *Social politics*, epub ahead of print.

CHANGING CONTOURS OF MOTHERS' CITIZENSHIP: PUBLIC DEBATE AROUND HOME CARE ALLOWANCE

In this article we trace the ways in which the ideals, norms and practices around mothers' citizenship are shaped and re-articulated in the public debate over a 20-year period. We analyze the discussion around home care allowance in Finnish news journalism with both quantitative digital humanities methods and qualitative text analysis. Our analysis locates a shift in the discussion around home care allowance at the turn of the decade from 2010 onwards. This shift was characterized by a move away from family centered themes and the development of social security, towards economic rationality centered on women's employment rate. Such a shift in public discussion dismantled the ties that had bound conceptions of mothers' citizenship to the development of the welfare state and to issues such as prevention of poverty and disassembling of class structures. We interpret the discussion on home care allowance in the 2010's as part of a negotiation on the sexual contract – a negotiation in which the nationalist aspect of gendered citizenship was breaking away from the welfare state project and attaching itself to the building of the competitive state. Researching the shifts in the public discussion within a 20-year time shows mothers' citizenship as a flexible national resource that can be constantly renegotiated – a resource that can swiftly be used in political discussion to correspond to a nation's changing needs. At the same time there is also slow persistence in the ideals of mothers' citizenship – they change shape but remain in the center of the sexual contract.

KEYWORDS: CITIZENSHIP, COMPETITIVE STATE, FAMILY POLICY, MOTHERHOOD, WELFARE REFORM

Heteronormatiivisuus *Ice Age* -animaatioelokuvien eläinhahmojen dialogissa

Kirsi Kainio & Ari Sivenius

Artikkelissa käsitellään viidessä koko perheen *Ice Age* -animaatioelokuvassa esitetyjä sukupuolesta puhumisen tapoja. Teoreettisesti tarkastelun lähtökohtana ovat Judith Butlerin ja Michel Foucault'n näkemykset diskurssien vallasta suhteessa sukupuoleen. Animaatioelokuvien eläinhahmojen verbaalista kommunikaatiota lähestytään diskurssianalyttisesti. Artikkelissa kysytään, (1) millaisiksi sukupuolia animaatioelokuvissa rakennetaan ja (2) millaisin keinoin tuo rakentaminen tapahtuu. Auditiiivisen syväanalyysin perustalta artikkelissa esitetään, että kohteena olevia animaatioelokuvia jäsentää kolme erilaista mutta toisiaan tukevaa diskursiivista muodostumaa: ensinnäkin heteronormatiivisuuteen nojaava, toiseksi hyperbolaa eli liioittelua hyödyntävä sekä kolmanneksi vahvuutta ja ei-vahvuutta sukupuolen määreinä käyttävä puhunta. Näistä lähtökohdista artikkelissa pohditaan, miten kulttuurissa vallalla olevia sukupuolikäsityksiä ja normeja tuotetaan jokapäiväiseen elämäämme sekä miten kasvatuksessa tulisi tiedostaa kulttuuristen esitysten sukupuolittava luonne.

AVAINSANAT: ANIMAATIOELOKUVA, DISKURSSI, HETERONORMATIIVISUUS, SUKUPUOLI

JOHDANTO

Vaikka sukupuolen moninaisuus enenevässä määrin tiedostetaan ja tunnustetaan kulttuurissamme, kapeasti kaksinaipaisesta sukupuolikäsityksestä voi edelleen nähdä pilkahduksia koulutuksessa, lääketieteessä, politiikassa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Ihmisiä kahteen eri sukupuoleen jakava näkemys liittyy heteronormatiiviseen ideologiaan, jonka mukaan kaikkien oletetaan lähtökohtaisesti olevan joko miehiä tai naisia ja tuntevan seksuaalista vetoa ”vastakkaiseen” sukupuoleen. (Ks. esim. Rossi L.-M. 2015, 15–26.) Yksinkertaistava jako kahteen sukupuoleen sulkee ulkopuolelleen lukuisia muita sukupuoli-identiteettejä ja seksuaalisia orientaatioita eikä siten vastaa kaikkien kokemusta omasta sukupuolestaan.

Tässä artikkelissa tarkastelemme sukupuolisen-sitiivisesti lapsille suunnattuja *Ice Age* -animaatioelokuvia, jotka ovat varsin suosittuja, kuten on pääteltävissä jo lukuisten jatko-osien määrästä. Tämä suosittuus on yksi niistä syistä, joiden vuoksi valitsimme *Ice Age* -elokuvat tutkimuksemme aineistoksi. Toiseksi kiinnostuimme *Ice Age* -elokuvista niiden ensisijaisen kohdeyleisön vuoksi – lapset voivat olla aikuisia herkempiä vaikutuksille ikänsä vuoksi (ks. esim. Paavonen ym. 2011; Herkman 2001), eikä lapsikatsojalla välttämättä ole vielä taitoa suhtautua kriittisesti elokuvaan ja niissä esiintyviin näkemyksiin. Kasvatuksellisesta näkökulmasta *Ice Age* -animaatioelokuvien sukupuolidiskursseilla voi olla osaltaan vaikutusta siihen, millaiseksi lapsen näkemys sukupuolesta muotoutuu ja millaiseksi hänen oman sukupuoli-identiteettinsä kokee (ks. esim.

Gökçearsan 2010). Kohde-elokuvien hahmot ovat eläimiä, jotka puhuvat ja tuntevat, ja niille on luotu samankaltaisia odotuksia ja käsityksiä kuin ihmisille. Inhimillistämisen voi tulkita keinoksi tehdä hahmoista samaistuttavampia katsojille (ks. esim. Stanton 2021). Analyysissämme kiinnitämmekin huomiota siihen, miten nämä inhimillistämisen tavat tukevat dikotomista sukupuolikäsitystä.

Aineistomme koostuu viidestä koko perheen Ice Age -animaatioelokuvasta: *Ice Age: Jäätikön sankarit* (2002), *Ice Age 2: Jäätikkö sulaa* (2006), *Ice Age 3: Dinosaurusten aika* (2009), *Ice Age 4: Mannerten mullistus* (2012) ja *Ice Age 5: Törmäyskurssilla* (2016).¹

Lähdemme tutkimuksessa siinä, että sukupuolijärjestykseen vaikuttavat vallalla olevat puhumisen tavat – diskurssit. Ne luovat ehtoja myös yksilön oman sukupuolen kokemiselle ja hänen sukupuoli-identiteetinsä rakentumiselle. Keskitymme Ice Age -animaatioelokuvien eläinhahmojen tuottamaan dialogiin, jota lähestymme diskurssianalyttisesti. Olemme kiinnostuneita siitä, miten kohde-elokuvien eläinhahmojen verbaalinen kommunikaatio yhtäältä hakeutuu tiettyihin sukupuolittaviin, heteronormatiivisiin diskurssihin ja operoi niillä ja toisaalta osallistuu niiden diskurssien tuottamiseen ja ylläpitämiseen.² Lisäksi kysymme, miten kohde-elokuvissa käsitellään sellaista sukupuolisuutta, joka ei vastaa binääristä sukupuolijakoa.

Seuraavaksi kuvaamme animaatioelokuvaa ja eläinhahmoja tutkimuksen kohteena, minkä jälkeen tarkastelemme, miten kieli ja diskurssit muovaavat todellisuutta ja sen sosiaalisia käytäntöjä. Nojaamme etenkin Michel Foucault'n (1980) näemykseen vallan verkostoista, jotka kietoutuvat yhteen diskurssien kanssa muovaten sosiaalista todellisuutta. Hyödynnämme myös Judith Butlerin (2004; 2006; 2011) performatiivisuuden käsitettä analysoidessamme Ice Age -animaatioelokuvien sukupuolittavia diskurssieja. Teoriaosuuden jälkeen kuvaamme aineistoamme ja kerromme analyysimetodistamme. Artikkelin analyysiosioissa tarkennamme katseen kohde-elokuvien eläinhahmojen dialogiin ja

luemme esiin sekä erittelemme verbaalisessa kommunikaatiossa käytettyjä diskursiivisia ja representatiivisia sukupuolittavia strategioita. Lopuksi pohdimme kulttuurissa vallalla olevien diskurssien ja kulttuurituotosten kaksisuuntaista yhteyttä sekä sen huomioimista koulutuksessa.

ANIMAATIOELOKUVA JA ELÄINHAHMOT TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Elokuvia katsoessamme saatamme samaistua niiden hahmoin, ja animaatioelokuvien eläinhahmojen kohdalla tämä samaistuminen saadaan aikaan antropomorfismin eli ihmisenkaltaistamisen keinoin (ks. Rossi P. 2011). Teoksessaan *Making Meaning. Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema* (1989) David Bordwell toteaa, että ihminen on biologisesti ja kulttuurisesti ohjelmoitu sekä havaitsemaan inhimilliset piirteet ympäristössään että tuottamaan inhimillisiä merkityksiä ympäröivästä todellisuudesta. Bordwell kutsuu tätä taipumusta personifikaatioksi, mutta yleisempi termi ilmiölle on antropomorfismi. (Rossi P. 2011, 11–12; Bordwell 1989, 152–153.)

Animaatioelokuvassa käytetty tekniikka joko edesauttaa katsojan samaistumista elokuvaan tai vieraannuttaa siitä (ks. myös Bordwell 1989). Kun animoituihin eläinhahmoin liitetään inhimillisiä piirteitä, niihin samaistuminen helpottuu. Animaatioelokuvan materiaalisessa todellisuudessa havaitsemme kuitenkin vain peräkkäisiä kuvia, mutta ajattelumme täyttää tilan kuvien välillä ja luo siten illusion liikkeestä todellisessa tilassa ja ajassa – Petra Rossi havainnollistaa tätä seuraavasti: “Samalla tavalla, kun näemme kaksi pistettä ja viivan niiden alla, aivomme tulkitsevat ne ihmiskasvoiksi.” (Rossi P. 2011, 10.) Vastaavasti mieli muodostaa muuttamin inhimillisin viittein varustetusta eläimestä välittömästi inhimillisen henkilön. Antropomorfismi tarkoittaa inhimillisten piirteiden sijoittamista sinne, missä niitä ei luonnostaan ole.

Sukupuolittettujen piirteiden lisääminen on yksi tapa inhimillistää eläinhahmoja animaatioelokuvis-

1 Elokuvien alkukieliset nimet ovat seuraavat: *Ice Age: Sub-zero Heroes*, *Ice Age: The Meltdown*, *Ice Age: Dawn of the Dinosaurs*, *Ice Age: Continental Drift*, *Ice Age: Collision Course*.

2 Tutkimuksen taustalla ovat *Pedagogical Tact* -tutkimusryhmän (2018-) hankeaihiot. Käsillä oleva artikkeli kiinnittyy erityisesti kahteen osatutkimusteemaan (“*Curriculum, moral and discursive order*” sekä “*Gender and 'authority'*”), joissa eriarvoisuutta lähestytään erinäisten hallinta-asiakirjojen, oppikirjojen, elokuvien ja valokuvien näkökulmasta.

sa. Näin hahmoille rakentuu tietynlainen (esim. fyysisten ominaisuuksien korostamisella aikaansaatu) inhimillistetty sukupuoli kulttuurisena tekona. (Ks. Rossi P. 2011, 10–11; ks. myös Jokinen 2000; Ojajärvi 2004.) Näin tuotetut sukupuoliperformanssit voivat kannatella hegemonisia näkemyksiä sukupuolesta, tietoisesti vastustaa niitä tai rakentua ristiriitaisesti suhteessa hegemoniseen sukupuolijärjestelmään. Ensin mainitussa tapauksessa representoiminen voi tapahtua tiedostamatta normien ollessa niin itsestäänselviksi ja ”luonnollisiksi” juurtuneita, ettei niihin edes kiinnitetä huomiota. Eläinhahmon sukupuolen täytyy vastata katsojan käsitystä mieheydestä ja naiseudesta, jotta hahmon sukupuoli tulee helpommin ymmärretyksi. (Ks. Birthisel 2014.) Monesti sukupuolittaminen tapahtuu stereotyyppien kautta, kun eläinhahmoihin sijoitetaan kulttuurin ehdollistamia ja rajoittamia sukupuolen merkkejä, kuten vartalon muoto tai hahmon ääni (ks. myös Phelan 1989).

Animaatioelokuvan eläinhahmojen dialogissa sukupuoli tuottuu muun muassa ulkomuodon, ilmeiden, eleiden ja puheen perusteella. Toisin sanoen eläinhahmojen sukupuoli rakentuu animaatioelokuvan fiktiivisen todellisuuden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (ks. myös Bacon 2000). *Ice Age* -animaatioelokuvia koskeva analyysimme avaa näkökulmia niihin inhimillistämisen keinoihin, joilla eläinhahmojen sukupuolta rakennetaan.

SUKUPUOLEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN

Jokainen yksilö merkitään syntymässä biologisten seikkojen, kuten genitaalien, perusteella joko tytöksi tai pojaksi – tästä ovat poikkeuksena intersukupuoliset, joita on hankala luokitella biologisiin perustein mies- tai naissukupuoleen kuuluviksi (Ristkari ym. 2018, 23). Binääristä jakoa kahteen eri sukupuoleen perustellaan muun muassa fyysisillä ja biologisilla eroilla. Fyysisillä eroilla tarkoitamme esimerkiksi anatomiaa ja biologisilla hormonitoimintaa. Eroihin liitetään myös psyykkisiä eroavaisuuksia, kuten tietynlaisia käyttäytymistäipumuksia ja -malleja, joita pidetään yllä sekä vahvistetaan esimerkiksi kasvatuksessa erilaisten kulttuuristen esitysten, kuten vaikkapa oppikirjan tai elokuvan

kerronnan kautta. Mutta juurikin koska sukupuolen hahmottamisen tavat ovat kulttuurisia, ne myös vaihtelevat eri kulttuureissa, eikä sukupuolen nähdä kaikkialla rakentuvan samoin kuin esimerkiksi suomalaisessa ja laajemmin länsimaisessa kulttuurissa. (Emt., 18, 21–23, 26.) Lisäksi, vaikka kulttuurisamme tavataan luokitella ihmiset kahteen eri sukupuoleen, osa ei koe binäärisen jaon sopivan omaan sukupuolen kokemukseensa.

Aiemmin sukupuoli ymmärrettiin biologiseksi ja muuttumattomaksi faktaksi, kunnes 1970-luvulla biologisen sukupuolen rinnalle kehitettiin sosiaalisen sukupuolen käsite, jota pidettiin eräänlaisena sosiaalisen maailman lisäyksenä fysiologian ”päälle” (Koivunen & Liljeström 1996, 22; Hacking 2009, 22). Tämän yksinkertaistavan jaottelun tarkoituksena oli myös osoittaa, että biologisesta sukupuolesta ja sen ”muuttumattomasta” luonteesta huolimatta sukupuoli rakentuu myös kulttuurisesti; se ei vääjäämättömästi seuraa biologisesta sukupuolesta, eikä se välttämättä ole yhtä pysyvä, sillä sosiaalinen sukupuoli muodostuu niistä kulttuurisista merkityksistä, jotka yksilö on omaksunut ympäröivästä kulttuurista.

Vaikka edellä esittämämme jaottelun taustalla olisi tutkijoiden pyrkimys osoittaa, ettei sukupuolen tarvitse olla ”kohtalo”, liittyy biologisen ja sosiaalisen sukupuolen jakoon myös haasteita. Muun muassa Butler on tuonut esille, että oletus sukupuolen kaksijakoisuudesta pitää piiloisesti sisällään uskomuksen, että sosiaalinen sukupuoli vain heijastaisi biologista sukupuolta ja olisi siten sen rajoittama. Butler tähdentääkin, että myös biologinen sukupuoli on kulttuurinen rakennelma. (Butler 2006, 54–55; 2011, 15.)

SUKUPUOLIJÄRJESTYKSEN HETERONORMATIIVISUUS

Sosiaalisesti rakentuva käsitys sukupuolesta muotoutuu erilaisten diskurssien ja kulttuuristen käytäntöjen kautta, ja tässä tutkimuksessa keskitymme tarkastelemaan, miten sukupuoli tuottuu animaatioelokuvien eläinhahmojen verbaalisessa ja visuaalisessa kommunikaatiossa. Tämä eläinhahmojen dialogi tuottaa, ylläpitää ja juurruttaa tehokkaasti ja mieleenpainuvasti olemassa olevia sukupuolinormeja toistaessaan niitä riittävän usein.

Sukupuolidiskursseihin, kuten kaikkiin diskursseihin, liittyy olennaisesti valta. Foucault'n mukaan yhteiskunnalliset valtasuhteet edellyttävät diskursiivista toimintaa tullakseen vahvistetuiksi eli saadakseen "totuuden" statuksen. Foucault jatkaa, että valtaa ei voida harjoittaa ilman tällaisten totuusdiskurssien järjestelmää. Perimmiltään nuo "totuudet" kuitenkin tuottuvat diskursseissa, jotka itsessään eivät ole epätosia tai tosia vaan hierarkkisia: "totuuk-sien" ohella on olemassa aina lukuisia alistettuja tietoja, jotka on hylätty epätieteellisinä ja alempi-arvoisina eli toisin sanoen "epätosina". (Foucault 1980, 81–82, 93, 118.)

Samansuuntaisesti kuin Foucault, Butler (2011, 12) katsoo, että sukupuolen kategoria on alkujaan normatiivinen; sukupuoli ei ainoastaan toimi normina, vaan se on myös osa tietynlaisia ruumiita tuottavaa käytäntöä. Sukupuolittava käytäntö hallitsee tuotamaansa ruumista, ja jotta ruumiillisesta subjektista tulisi kulttuurissaan toimintakykyinen, sen täytyy mukautua tuon käytännön tahtoon, antaa periksi kulttuuriselle paineelle. Yksilö alkaa tällöin myötäillä kulttuurista hegemoniaa (vrt. Gramsci 1975) ja hyväksyy vallitsevan järjestyksen mukaisia sukupuolistereotypioita elämäänsä, vaikka ne olisivat ristiriidassa hänen oman sukupuolikokemuksensa kanssa.

Hegemoninen järjestys olettaa kaksi toisiaan täydentävää sukupuolta, joiden seksuaalinen halu suuntautuu ainoastaan "vastakkaiseen" sukupuoleen, ja tämä orientaatio on hallitsevana kulttuurisena oletuksena ja käytäntönä – heteronormatiivisuutena – yksi keskeinen sukupuolen binäärisyyttä ylläpitävä mekanismi (Julkunen 2010, 18). Butler on jäsentänyt heteronormatiivisuutta niin sanotulla heteroseksuaalisella matriisilla, jolla hän havainnollistaa sitä, miten heteroseksuaalinen pakko toimii ja vaikuttaa sukupuolinnormien vakiinnuttamisen sekä liioittelevien mies- ja naissukupuolten versioiden säädelyn tuottamisen kautta. Butler myös muistuttaa, että vaikka erilaiset seksuaalisen suuntautumisen muodot eivät yksipuolisesti määritä kenenkään sukupuolta, täytyy kuitenkin tiedostaa ei-kausaalinen ja ei-pelkistävä yhteys sukupuolen ja seksuaalisuuden välillä. Tämä yhteys nähdään monesti esimerkiksi siinä, kun homoseksuaaleja miehiä kutsutaan naisellisiksi, vihjaten heidän ikään kuin epäonnistuneen miessukupuolen oikeanlaisessa tuot-

tamisessa. (Butler 2006, 22; 2011, 181–182.)

Butlerin (2004, 41; 2011, 11–12) mukaan sukupuolinnormit ovat usein piiloisia ja havaitaan niiden tuottamisessa vaikutuksissa, kuten esimerkiksi elokuvan hahmojen sukupuolten muodostumisessa. Normit materialisoivat sukupuolta juuri itsepintaisen toiston avulla. Näin sukupuoli toimii välineenä, jonka avulla mieheys ja naiseus, maskuliinisuus ja feminiinisyys normalisoidaan. Johdonmukaiselta vaikuttavan binäärisen sukupuolijärjestelmän rakentuminen on kuitenkin ehdollista ja vaatii jatkuvaa toistoa pysyäkseen koossa. Paradoksaalisesti juuri toiston välttämättömyys sukupuolinnormin ylläpitämiselle ja sukupuoliesityksiin väistämättä sisältyvä epävakaisuus luovat mahdollisuuksia myös uudelleenmaterialisointiin – toisin toistamiseen. Sukupuoli ei siis ole muuttumaton ja pysyvä lokero, johon yksilö ruumiineen sijoitetaan, vaan se on muutoksenalainen ja prosessuaalinen. Butler muistuttaa, että nekin sukupuolet, jotka luokitellaan binäärisen sukupuolijärjestelmän tai heteroseksuaalisen matriisin ulkopuolelle kuuluviksi, ovat yhtäläillä osa sukupuolen kategoriaa kuin normatiiviset sukupuolet. Moninaiset sukupuoli-identiteetit haastavat binäärisen sukupuolittavan logiikan ja mahdollistavat sukupuolen kategorian laajentumisen.

SUKUPOULEN REPRESENTOIMINEN JA SUKUPUOLIPERFORMATIIVIT

Näkemykseen sukupuolen diskursiivisesta rakentumisesta liittyy keskeisesti myös representaation käsite; kun ilmiötä edustetaan ja esitetään erilaisissa aineistoissa, kuten elokuvissa, sitä representoidaan. Nämä elokuvalliset representaatiot paitsi esittävät todellisuutta ovat myös aktiivisesti tuottamassa sitä, vaikuttamassa sen rakentumiseen. (Ojajärvi 1998, 173; Laiho & Ruoho 2005, 8–9.) Elokuvissa voidaan representoida sukupuolia erilaisin visuaalis-auditivisin keinoin (esim. kuvarajauksen, leikkauksen, mimiikan, musiikin ja replikoinnin avulla) ja näin vaikuttaa siihen, miten sukupuolista puhutaan ja miten ne nähdään (ks. esim. Oliver & Green 2001). Tarpeeksi toistettaessa valtavirtaiset sukupuolirepresentaatiot toteuttavat sitä mitä kuvaavat vahvistamalla oletusta tietynlaisten sukupuolten oikeellisuudesta ja "luonnollisuudesta".

Representaatioiden esiintymisyhteys myös vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä ne saavat. Kontekstualisoimalla jonkin tietyn elokuvan tuottamaa kuvastoa sitä tarkastellaan esittämissuhteissaan, esimerkiksi suhteessa kyseisen elokuvan genreen eli lajityyppiin – tai tässä tutkimuksessa elokuvan ajankohdalle tyypillisiin sukupuolista puhumisen tapoihin, diskursseihin. Tällöin kuvastosta etsitään viittauksia noihin puhetapoihin ja muihin kontekstuaalisiin merkityksiin, joita sukupuolen representaatiot saavat. Kuitenkin, kuten Laiho ja Ruoho muistuttavat, ”nämä viittaukset eivät välttämättä ole yhteneväisiä todellisuuden kanssa, vaan kertovat sen jostain puolesta omaa tarinaansa”. (Laiho & Ruoho 2005, 9.)

Representaatioon kytkeytyvät tarkastelussamme myös performatiivisuuden ja performanssin käsitteet. Performanssi ei ole vain yksittäinen teko, vaan se on tietyn normin toistamista ja samalla niiden tapojen ja sopimusten kätkemistä, joiden toistamisena se toimii. (Butler 2011, 21.) Sukupuoli rakentuu toistotekojen kautta tietynlaiseksi; esimerkiksi käsitys naiseudesta muodostetaan toistamalla yhä uudelleen naisukupuoleen kulttuurisesti liitettyjä puhetapoja, eleitä, mielipiteitä ja niin edelleen. Tarpeeksi usein toistuessaan nuo naiseuteen liitetyt piirteet luovat vaikutelman luonnollisuudesta, ja näin toistoteoissa muodostuvaa naisukupuolen esitystapaa ollaan taipuvaisia pitämään oikeana versiona naiseudesta. Tällä tavoin naiseus jäähmetty tiukkoihin malleihin, jotka muuttuvat suhteellisen hitaasti. (Jokinen 2003, 26.)

Kokoavasti edellä esitettyihin tarkasteluihin nojaten ymmärrämme Butlerin ja Foucault’n kuvaavan diskurssien rakentamaa sosiaalista todellisuutta. Diskursseihin liittyy vallankäyttöä: ne muovaavat maailmastamme tiettyjen intressien mukaista. Voi sanoa, että diskurssit ovat ikään kuin valikoivia linsejä, joiden läpi katsottuna maailma näyttää tietynlaisena. Samalla linssit suodattavat näkökentästä pois asioita, jotka eivät ole hegemonisten diskurssien luomien normien mukaisia. Diskurssit ilmenevät myös elokuvakerronnassa, ja elokuvilla on osaltaan valtaa vaikuttaa sukupuolikäsityksiin. Tässä mielessä koemme juuri lapsille suunnatut animaatioelokuvat mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi: usein lasten moneen kertaan katsomina ne

tutustuttavat heitä yhteiskunnan kulttuurisiin käsityksiin ja myös sen valtarakenteisiin (ks. esim. Levorato 2003).

Normit muokkaavat siis käsityksiämme ”oikeanlaisista” sukupuolirepresentaatioista ja sukupuoli-performansseista. Toisaalta normeja vastustamalla eli performatiivilla sukupuolta vastakarvaan ja ”väärin” voidaan rikkoa rajoittavia raameja ja luoda toisenlaisia sukupuolirepresentaatioita. Butlerin (2004, 41) mukaan normit ovat piiloisia toimiessaan sosiaalisissa käytänteissä – esimerkiksi eläinhahmon sukupuolen rakentumista animaatioelokuvan fiktiivisen todellisuuden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Normit voidaan selvimmän havaita niiden tuottamissa vaikutuksissa, esimerkiksi havaitsemisessamme käsityksissä eläinhahmojen sukupuolista: binäärisen sukupuolen normia ei välttämättä huomaa, ennen kuin se on vaikuttanut sukupuolen esittämisen tapoihin. Butlerin (2006, 70) mukaan juuri binäärisen logiikan ulkopuolelle jäävät sukupuoli-identiteetit mahdollistavat sinnikkäällä pysymisellään ja leviämislään ymmärrettävyyden alueen rajojen paljastamisen. Dikotomian vastaiset sukupuolirepresentaatiot ovatkin yksi tapa tehdä näkyviksi ja purkaa sukupuolirajoja. Tällaisten vastavirtaisten sukupuolirepresentaatioiden toistaminen saattaa jatkuessaan muuttaa käsityksiä sukupuolesta, ja siten voi Butlerin mukaan avautua myös ”kumouksellisia sukupuolen epäjärjestyksen kehikoita”. Artikkelimme osallistuu keskusteluun sukupuolidisкурsseista ja niiden rakentumisen ehdoista eritoten avaamalla niitä diskurssiivisia ja representatiivisia strategioita, joilla lapsille suunnatut animaatioelokuvat tuottavat ja ylläpitävät kulttuurissamme vallalla olevia sukupuolirajoja.

AINEISTOSTA JA ANALYYSISTA

Tutkimusaineistomme on viisi *Ice Age* -animaatioelokuvaa. *Jätikön sankareissa* (2002) eläinkolmikko vaelttaa jäätikön halki palauttaakseen eksyneen ihmislapsen perheelleen. *Jätikkö sulaa* -elokuvassa (2006) kolmikko saa joukkoonsa uusia tuttavuuksia, kun sukupuutto uhkaa ja eläimet matkaavat turvaan tulvalta. *Dinosaurusten aika* (2009) esittelee eläinsankareille kokonaisen jäätikön alta löytyvän trooppisen maailman sekä sen vaarat dinosauruksineen.

Mannerten mullistuksessa (2012) valtava luonnonkatastrofi erkaannuttaa eläimet toisistaan. *Törmäyskurssilla* -elokuvassa (2016) asteroidi uhkaa iskeytyä maapalloon, ja eläimet päättävät pysäyttää sen.

Lähestymme *Ice Age* -animaatioelokuvien eläinhahmojen verbaalista kommunikaatiota diskursianalyttisesti. Kysymme (1) millaisiksi sukupuolia kohde-elokuvissa rakennetaan ja (2) millaisin keinoin tuo rakentaminen tapahtuu. Olemme räjähäneet ilmaisun auditiiviseen syväanalyysiin, ja lähestymme eläinhahmojen puheen pohjalta tuotettua litterointia eli kirjattua tekstiaineistoa diskursiivisesti. Diskursseilla rakennetaan käsitystä maailmasta ja sen ilmiöistä. Diskurssit muovaavat maailmankuvaamme, ja ne mahdollistavat muiden näkemisen ja puhumisen tapojen rajoittamisen. (Siltaja & Sorsa 2020, 228.) Diskurssien avulla luodaan kulttuurista todellisuutta, muiden muassa avataan tilaa erilaisuutta ja moninaisuutta ymmärtäville ja arvostaville suhtautumistavoille tai päinvastoin vahvistetaan ulosulkevia ja toiseuttavia asennoitumisia.

Lähestymme *Ice Age* -animaatioelokuvia kriittisellä otteella diskursianalyttisesti. Tarkoituksenaamme ei ole pelkästään kuvata animaatioelokuvista löytyviä sukupuolidiskursseja, vaan pyrimme myös paljastamaan ja purkamaan diskursseihin liittyviä valtavarkostoja ja niiden vaikutuksia. Tutkimme, miten valta toimii käytännön mikrotasolla (Foucault 1980) kohteeksi valitsemiemme animaatioelokuvien dialogeissa.

Animaatiohahmojen verbaalisen kommunikaation analyysiä varten katsoimme kaikki viisi kohde-elokuvaa niiden ilmestymisjärjestyksessä. Litteroimme mahdollisimman sanatarkasti sellaiset dialogit, joiden mielsimme liittyvän sukupuolen tuottamiseen ja samalla myös eläinhahmojen inhimillistämiseen. Tällaisiksi tulkitsimme repliikit, joissa puhuttiin sukupuolista, käytettiin sukupuolittuneita ilmaisuja, esitettiin oletuksia sukupuolten erilaisuuksista tai samaan sukupuoleen kuuluvien samankaltaisuuksista tai joissa tuotiin esille suoraan tai epäsuorasti sukupuolisidonnaisia käytänteitä. Eläinhahmojen välisen dialogin ymmärtämiseksi kiinnitimme huomiota myös eläinhahmoja inhimillistäviin ulkoihin piirteisiin, kuten meikattuihin kasvoihin tai laitettuihin hiuksiin. Aineiston koottuam-

me tarkastelimme, mitkä vuorosanoissa ilmenevät käsitykset ja oletukset sukupuolista toistuvat läpi aineiston. Analysoimme myös hahmojen ulkonäön, ilmeiden, eleiden ja puheen suhteen tehtyjä valintoja kohde-elokuvissa. Analyysin edetessä verbaalista kommunikaatiota koskevasta aineistosta löydetty sukupuoleen liittyvät käsitykset, oletukset ja normit muodostivat tietynlaisia sukupuolidiskursseja.

Tiedostamme, että tutkimuksemme kohteina olevissa animaatioelokuvissa rakentuvat sukupuolidiskurssit osallistuvat myös sosiaalisten käytänteiden muodostumiseen; kohde-elokuvissamme ilmenevät sukupuolesta puhumisen ja sen esittämisen tavat voivat tuottaa näkemyksiä, jotka ”samalla saattavat poissulkea yksilön tai jonkin ryhmän intressejä” (Sivenius & Haverinen 2020). Eli sukupuolidiskurssien suhteen tehdyt valinnat elokuvissa voivat johtaa tiettyjen sukupuoli-identiteettien ulkopuolelle jäämiseen. Jos samantyyppiset valinnat toistuvat useissa elokuvissa ja yleisestikin kulttuurissa, ne ovat osaltaan myötävaikuttamassa poissuljettujen identiteettien olemassaolon ja oikeutuksen kyseenalaistamiseen ja epänormaaliksi leimaamiseen.

Analyysissamme nostamme esiin *Ice Age* -animaatioelokuvissa vaikuttavia sukupuolidiskursseja mutta kysymme myös, miten näitä diskursseja tuotetaan viittaamalla ei-normatiivisiin sukupuoli-representaatioihin sekä millaisia representaatioita jää ulkopuolelle. Eläinhahmojen dialogissa on havaittavissa kolme eri sukupuolidiskurssia. Ensimmäinen luonnehdimme *heteronormatiivisuuteen nojautavaksi diskurssiksi* sellaista puhetapaa, jossa yksilöt voidaan fyysisten ja psyykkisten erojen perusteella jakaa kahteen toisilleen ”vastakkaiseen” sukupuoleen, jotka voivat tuntea romanttista rakkautta vain toisiaan kohtaan (Ristkari ym. 2018; Julkunen 2010; Butler 2006). *Hyperbolinen diskurssi* puolestaan hyödyntää liioittelevia sukupuolitettuja piirteitä toistaessaan käsitystä ”normaalista” naiseudesta ja miehyydestä ja näin vahvistaa heteronormatiivisuuden toteutumista (Jokinen 2003; Butler 2004, 2006). Kolmanneksi erotamme *sukupuolia vahvuuden ja ei-vahvuuden määrein rakentavan diskurssin*, joka tuottaa ja ylläpitää sukupuoliin perinteisesti liitettyjä fyysisen voiman ja kovuuden tai niiden puutteen merkittäjiä. Kaikki kolme diskurssia luovat yksilöille paineita käyttäytyä näiden sukupuolittavien mää-

reiden ja odotusten suuntaisesti tullakseen hyväksytyiksi (vrt. Gramsci 1975).

SUKUPUOLTEN HETERONORMI

Auditiivisen analyysin perusteella *Ice Age* -animaatioelokuvien eläinhahmojen dialogissa tuotuu kaksi toisilleen ”vastakkaista” sukupuolta, joista jompaankumpaan eläinhahmojen oletetaan kuuluvan. Lisäksi eläinhahmot näyttävät kiinnostuvan romanttisesti ensisijaisesti ”vastakkaisen” sukupuolen edustajista. Kaikissa viidessä animaatioelokuvassa esiintyy kolme keskeistä hahmoa, jotka ovat läheisiä ystäviä keskenään: mammutti Manny, laiskiainen Sid ja sapelihammastiikeri Diego. Heistä esimerkiksi Sid haluaa löytää itselleen kumppaniksi naaraslaiskiaisen ja yrittää monesti tehdä vaikutuksen vastakkaiseen sukupuoleen – lopulta hän onnistuu saamaan kumppanin, Brooken. Kahden eri sukupuolen edustajien välinen romanttinen rakkaus näyttäytyy *Ice Age* -elokuviissa heteronormin mukaisesti ”luonnollisena”, ja kun *Ice Age* -elokuviissa puhutaan ”rakkaustarinasta”, tarkoitetaan juuri tällaista heteroseksuaalista rakkautta pikemmin kuin vaikkapa perheenjäsenten välistä kiintymystä (ks. esim. Lehtonen 2003, 30; Wittig 1981). Tämä tendenssi käy ilmi seuraavasta sitaattista, jossa äidin ja lapsen rakkaustarinaa ei mielletä yhtä kiinnostavaksi kuin pojan ja tytön romanssia:

HE1 (*Ice Age 2*) *Manny kertoo eläinpoikasille tarinaa nuoresta aasista, joka palasi kotiin äitinsä luokse.*

Linnunpoikanen: ”I think he should go with the girl burro. That’s a better love story.”³

Ylipäättään naisen ja miehen kanssakäyminen kuvataan kulttuurisissa esityksissä usein romanttisesti virittyneeksi, mikä on linjassa heteronormatiivisten oletusten kanssa. Heteronormi tuottaa oletuksen miehen ja naisen välisestä seksuaalisesta halusta ja kahdesta toisiaan täydentävästä sukupuolesta (Ju-

vonon 2010, 18). Aiemmin esitelty *heteroseksuaalinen matriisi* jäsentää hyvin näitä heteronormatiivisia odotuksia ja oletuksia analysoimissamme animaatioelokuvissa:

HE3 (*Ice Age 4*) *Sapelihammastiikerit Shira ja Diego painivat sanaillaan toisilleen ja ovat lähekkäin. Tämä asetelma sekä heidän välisensä sananvaihto tulkitaan romanttisesti virittyneiksi.*

Sidin mummo: ”If they kiss, I’m going to puke.”

Diego: ”What? Huh? Wait. No.”

Heteronormatiiviseen haluun liittyen *Ice Age* -animaatioelokuviissa tuotetaan myös familistista ideaalia, jossa feminiinisen ja maskuliinisen sukupuolen edustajat rakastuvat ja perustavat perheen. Perheen perustaminen ja suvunjatkaminen näyttävät jopa velvollisuutena, tärkeänä tehtävänä:

HE5 (*Ice Age 2*) *Ellie on vihdoinkin tajunnut olevansa mammutti (luuli ennen olevansa opossumi, kuten ”veljensä”), ja Manny puhuu hänelle lajin säilyttämisestä.*

Manny: ”Ellie, do you realize that now we have a chance to save our species?”

Ellie: ”Really? How are we gonna do that?”

Manny: ”Well... you know.”

Ellie: ”Oh, uh-uh. Did you just...”

Manny: ”No, I-I didn’t mean...”

Ellie: ”I’m not a mammoth for five minutes, and you’re hitting on me?”

Manny: ”Well, I wasn’t saying... Not right now! I’m... In time. I was just saying that it’s our respon-

3 Sitaateista on jatkossa muodostettu lyhenteet seuraavasti: heteronormatiivisuuteen nojaava diskurssi = HE, hyperbolaa käyttävä diskurssi = HY sekä vahvuuden ja ei-vahvuuden sukupuolen määreinä näkevä diskurssi = VH. Sitaatit on numeroitu, ja niissä on käytetty tarkoituksellisesti elokuvan alkuperäistä kieltä englantia, koska on haluttu huomioida elokuviissa tuotettujen diskurssien erityisyys. Replikkien lausujat on lisäksi identifioitu. Vuorosanojen kontekstia on myös avattu suomeksi, jotta dialogille merkityksiä luova tilanteisuus tulisi huomioiduksi.

sibility.”

Ellie: ”What?!”

Manny: ”Uh, all right, that came out wrong! I... You’re very pretty, but we just met and...”

Ellie: ”Responsibility? Just doing our duty, huh, is that it? Ready to make the ultimate sacrifice to save your species!”

Manny: ”Uh...”

Ellie: ”Well, I got some news for you. You’re not saving a species tonight or any other night.”

Vaikka sitaateissa Ellie suhtautuu suvunjakamiseen kielteisesti ja siten vastustaa tätä ”velvollisuutta”, hän lopulta saa lapsen Mannyn kanssa, eli suvunjakamisen tarina toteutuu alun varauksellisuudesta huolimatta. On tärkeää huomata, että kohde-elokuvissa suvunjakamisen ja perheen perustamisen ideaalissa vaikuttaisi olevan sääntönä, että familistinen velvoite koskee lähinnä sellaisia pareja, jotka ovat ”vastakkaista” sukupuolta. Muussa tapauksessa paria saatetaan pitää outona ja jopa vääränlaisena perustamaan perhettä. Edellisessä sitaatissa esiin tuotu paine suvunjakamiselle sukupuuton estämiseksi vielä korostaa familistiseen velvoitteeseen sisältyvää heteronormatiivista rajoitusta. Esimerkiksi Manny kokee tämän paineen alaisena velvollisuudekseen lisääntyä – tai ainakin retorisesti vetoaa tähän velvoitteeseen päästäkseen romanttiseen kanssakäymiseen kohdatessaan ensimmäisen kosaan tapaansa naarasmammutin, Ellien. Yhtä kaikki, jälleen on nähtävissä heteronormatiivinen oletus ”vastakkaisten” sukupuolten yhteenkuuluvuudesta ja suvunjakamisen vääjäämättömyydestä. Muiden kuin heteroparikuntien ei oleteta perustavan perhettä – varsinkaan, kun monesti ei edes oleteta samansukupuolisen parisuhteen mahdollisuutta. Tosin, kuten seuraavasta sitaatista ilmenee, kahden samaa sukupuolta olevan eläimen perustamaa perhettä ei *Ice Age* -sarjassa pidetä kuitenkaan täytenä mahdottomuutena:

HE9 (*Ice Age*) *Diego yrittää saada ihmisvauvan Man-*

nyltä ja Sidiltä.

Diego: ”Um, that pink thing is mine.”

Sid: ”Uh, no, actually, that pink thing belongs to us.”

Diego: ”Us? You two are a bit of an odd couple.”

Manny: ”There is no us!”

Diego: ”I see. Can’t have one of your own, so you want to adopt.”

Lopulta Manny, Diego ja Sid, jotka kaikki kuuluvat samaan sukupuoleen, päätyvät pitämään kolmistaan huolta ihmislapsesta siihen asti, kunnes tämän perhe löytyy.

HYPERBOLA SUKUPOULIREPRESENTAATIOISSA

Kaikkia viidessä animaatioelokuvassa on havaittavissa eläinhahmoja ja heidän sukupuoltaan kuvattaessa hyperbolaa; tiettyjen ulkoisten tai luonteenpiirteiden korostamista, sukupuoliin liitettyjen ominaisuuksien liioittelua. Butlerin (2011, 181) mukaan heteronormatiivisuus vaikuttaa muun muassa liioiteltujen ja korostettujen nais- ja miessukupuolten esitysten kautta. Korostamalla sukupuoliin stereotyyppisesti liitettyjä fyysisiä tai psyykkisiä piirteitä vahvistetaan heteronormatiivista sukupuolijärjestelmää.

Suurin osa naissukupuolisiksi inhimillistetyistä eläinhahmoista on ulkonäöltään korostetun feminiinisiä. Heillä on tyypillisesti meikkiä: huulipunaa, luomiväriä ja ripsiväriä. Heidän hiuksensa on laitettu hienosti; kampausta viestii monesti feminiinisuudesta, kuten vaikkapa pitkät kiharat hiukset. Lisäksi heillä on rinnassaan kohouma viittaamassa rintoihin. Kaikki edellä luetellut feminiinisuuden merkit, jotka siis ovat sukupuolittavan inhimillistämisen keinoja, poikkeavat tietysti todellisten eläinten ulkonäöstä. Tämä poikkeama saa aikaan sen, että vaikka animaatioeläimet on yhtäältä selkeästi kuvattu *eläimiksi*, ne ovat toisaalta samaan aikaan *ihmismäisiä*. Feminiininen kampausta, rinnat sekä ehostatut kasvot

muodostavat yhdessä ihanteellisena pidetyn naiskauneuden merkitsijät (Rossi L.-M. 2003, 39). Usein *Ice Age* -animaatioelokuvissa naissukupuoliksi inhimillistettyjen hahmojen kuvataan myös liikkuvan suloisemmin ja viettelevämmin – esimerkiksi kun eräs sarjan sivuhahmoista, hassunkurinen urosorava Scrat kohtaa ensimmäisen kerran naarasoravan, tämä liikkuu ja elehtii liioitellun feminiinisesti. Feminisoidut eläinhahmot saattavat joissain tilanteissa myös puhua korkeammalla ja pehmeämmällä äänellä, kuten vaikkapa Shiran ja Brooken näköiset seireenit, jotka yrittävät vietellä Diegon ja Sidin.

Feminiinisyden liioittelu on keino, jolla naissukupuolitetujen hahmojen heteroseksuaalisuutta korostetaan; toisaalta heidän viehkeytensä ja suloisuutensa houkuttelevat miessukupuolisiksi esitettyjen hahmojen katseita puoleensa ja näin vahvistavat myös näiden mieshahmojen heteroseksuaalisuutta. Miessukupuolitetut hahmot kuvataan *Ice Age* -elokuvissa yleensä neutraalimmin; heillä on esimerkiksi harvoin erityistä kampausta tai huomiota herättävää ruumiinmuotoa. Leena-Maija Rossi (emt. 2003, 43) huomauttaa televisiomainontaan liittyen, että miesruumiita harvoin esitetään yhtä esteettisesti ja erotisoiden kuin naisruumiita. *Ice Age* -elokuvisa tästä miesruumiin esittämisen neutraaliudesta saatetaan kuitenkin joskus myös poiketa, ja mielenkiintoisesti tällöin on kyseessä queerisoiva illuusio, kuten Sidin mummon nähdessä lihaksikkaan uroslaiskiaisen näköisen, matalalla äänellä puhuvan ”seireenin” tai jäälohkareen vääristäessä Sidin varalon ”lihaksikkaaksi”. Lihaksikkuus kuvataan eläinurosten ideaaliseksi maskuliiniseksi ominaisuudeksi siinä missä naaraiden ruumiillisena ideaalina ovat pehmeät muodot ja huoliteltu ulkonäkö. Näitä ihanteita tuodaan elokuvissa esille korostamalla haluttuja asioita. Joskus liioittelu tapahtuu stereotyyppisten värikoodien avulla: esimerkiksi *Ice Age 5*:ssä Sidin kosima naaraslaiskiainen on vaaleanpunainen, ja utooppisessa maailmassa, Geotopiassa, asuva urosjänis puolestaan on sininen.

Hyperbolaa käyttävä sukupuolittava diskurssi tehdään toisinaan teatraalisesti näkyväksi dragin keinoin, kun joku *Ice Age* -elokuvien hahmoista käytäytyy, elehtii, puhuu tai liikkuu tavalla, joka parodioi ”vastakkaista” sukupuolta. Esimerkiksi Manny matkii Ellietä puhuen korostetun feminiinisesti kor-

keammalla äänellä ja heiluttaen takapuoltaan parodioiden näin naissukupuoleen liitettyjä stereotyyppisiä liikkumisen ja puhumisen tapoja. Myös lumikko Buck toteuttaa tällaista naissukupuolen stereotyyppistä, liioittelevaa esittämistä, kuten seuraava sitaatti ilmentää:

HY3 (Ice Age 5) Buck ehdottaa, että koko porukka suuntaisi paikkaan, jonne suuri asteroidi aina muutamana miljoonana vuoden välein putoaa, jotta he voisivat estää katastrofin. Lauma pohtii ehdotusta, kunnes Buck keskeyttää neuvonpidon päässään iso lierihattu vaaleanpunaisine kukkineen ja kaulassa liaania ikään kuin huivina. Hän puhuu korkealla äänellä ja liikehtii takapuoli keinuen.

Buck: ”No! Don’t listen to the weasel. He’s a raving loon!”

Buck lopettaa esittämisen ja nauraa.

Buck: “Sorry. I just love playing devil’s advocate. And looking fabulous!”

Kuitenkin nämä oman sukupuolen rajojen rikkomiset ”vastakkaista” sukupuolta esittämällä ovat *Ice Age* -animaatioelokuvissa humoristisia ja vaikuttavat pikemmin viihdyttämisen keinoilta kuin viesteiltä, jotka vihjaisivat, että miehenkin on hyväksyttävää pukeutua mekkoon, meikata tai pitää feminiinistä kampausta. Mutta kuten sanottua, parodioivassa yliampuudessaan nämä sukupuoli-performanssit silti toisaalta tekevät näkyväksi juuri sukupuolen esittävää, kulttuurista luonnetta (Butler 2006, 41).

Feminiinisesti käyttäytyvää tai pukeutuvaa miestä saatetaan pitää outona, koska hän ylittää ja rikkoo *heteroseksuaalisen matriisin* kategorioita. Butlerin (2011, 12) mukaan sukupuoli toimii ikään kuin normina, jota ”oikein” toteuttaessaan yksilöstä tulee toimintakykyinen kulttuurissa; jos yksilö taas ei suorita sukupuoltaan normatiivisten oletusten mukaisesti, saattaa hänen toimimisensa täysivaltaisena kulttuurinsa jäsenenä häiriintyä. Yksilöön kohdistetaan valtaa, joka painostaa häntä toteuttamaan sukupuolta normien suuntaisesti; vallalla olevat sukupuolidis-kurssit pakottavat yksilöitä ilmaisemaan tietynlaisia

sukupuolen merkkejä (Foucault 1980, 33). Normien rikkomisesta saattaa seurata syrjimistä, haukkumista tai pilkkaamista; kaikki nuo negatiiviset reagoinnit ovat osa pakottavaa valtaa.

Feminiinisesti toimiva miessukupuolen edustaja saattaa myös merkitä toisenkin saman sukupuolen edustajan feminiiniseksi. Näin käy esimerkiksi Diegolle, kun Shira antaa ymmärtää, että stereotyyppisesti feminiiniseksi merkityt asiat, kuten kaulakoru tai Sidin puhuminen hemeästi Diegolle, tekisivät myös Diegosta vähemmän uroksen ja siten lauman ulkopuolisen:

HY5 (Ice Age 4) Sid keskeyttää Diegon ja Shiran keskustelun.

Sid: "Diego poo! Hey, I made you another coral necklace. He keeps losing them."

Sid lähtee pois hyppien iloisesti ja hyräillen.

Shira: "Yeah, I think I'm starting to get why you're not in a pack."

Normien vastainen pukeutumis- tai käyttäytymistyyli voidaan tulkita henkilön "epäonnistumiseksi" oletetun sukupuolensa toteuttamisessa ja esittämisessä ja siksi hänen kelpoisuutensa yhteisön jäseneksi saatetaan kyseenalaistaa. (Butler 2011, 182.) Vaikka Shiran naljailu edellisessä sitaatissa on humoristista, se kuitenkin viittaa heteronormatiivisiin järjestyksiin ja ylläpitää niitä juuri naljailemalla, huumorin varjolla; näin muistutetaan, että sukupuolen "epäonnistunut" esittäminen osoittaisi Diegon sopimattomuuden lauman jäseneksi.

VAHVUUS JA EI-VAHVUUS SUKUPUOLTEN MÄÄREINÄ

Ice Age -animaatioelokuvissa on nähtävissä sukupuolittava erottelu myös fyysisen vahvuuden suhteen, mikä uusintaa binääristä heteronormatiivista ajattelua, jonka mukaan mies- ja naissukupuolia pidetään toistensa vastakohtina (Ristkari ym. 2018, 22). Tämä vahvuuden ja ei-vahvuuden sukupuolen määreinä kuvaava diskurssi olettaa, että naissukupuoli ei ole fyysisesti yhtä voimakas ja henkisesti ko-

valuontoinen kuin miessukupuoli ja että sen vuoksi naiset tarvitsevat miehistä apua, suojelua ja turvaa:

VH11 (Ice Age 4) Merirosvojen laiva uppoaa ja sen seurauksena heidän vankeinaan olleet Manny, Sid ja hänen mummonsensa sekä Diego pääsevät pakoon. Tapahtuneen seurauksena myös Shira joutuu erilleen merirosvoporukasta, ja Diego kavereineen pelastaa hänet ajelehtimasta merestä.

Shira: "I said I didn't need your help."

Diego: "You're welcome. So, care to join our scurvy crew?"

Shira: "Two sloths, a mammoth, and a saber? You guys are like the start of a bad joke."

Diego: "And we saved you. That makes you the punch line, kitty."

Shira tulistuu kommentista ja hyökkää Diegon päälle.

Shira: "Don't call me kitty."

Diego: "Okay, I won't. Kitty."

Sitaatissa Manny, Sid ja Diego pelastavat Shiran merestä, ja Diegon mainittua pelastuksesta hän vielä korostaa Shiran "suloisuutta" ja pehmeää feminiinisyttä kutsumalla tätä hellittelynimellä 'kitty' eli 'kissanpentu' tai 'kisu'.

Edelleen *Ice Age* -animaatioelokuvista on havaittavissa käsitys, että vanhempien – varsinkin isän – on suojeltava perheen tyttäriä. Manny on toistuvasti huolissaan "pikku työstään", joka "pienuudestaan" huolimatta on aikuistumassa, menossa naimisiin ja mahdollisesti muuttamassa pois kotoa. Manny ei luota siihen, että Peaches pärjäisi omillaan:

VH15 (Ice Age 4) Manny huomaa, että Peaches ei olekaan lähistöllä vaan on häipynyt jonnekin, ja huolestuu tyttärestään. Hän herättää Crashin ja Eddien, joiden piti vahtia Peachesia. He kertovat Peachesin menneen putouksille kaverinsa Louis-siilin kanssa.

Manny: "The falls? Where the delinquents go?"

Ellie: "Relax. It's just where the kids hang out."

Manny: "No, no. It's a gateway hangout. First it's the falls, then she's piercing her trunk, and the next thing you know, she's addicted to berries."

Ellie: "Manny. You are overreacting. She's not going to be your little girl forever."

Manny: "I know. That's what worries me."

Vaikka *Ice Age* -animaatioelokuvissa vahvistetaan stereotypiaa, jonka mukaan naaraat tarvitsevat urosten huolenpitoa ja suojelua, tätä seksististä käsitystä toisinaan myös ristiriitastetaan ja kyseenalaistetaan – esimerkiksi vahva ja rohkea Shira kiistää urosten ja miesten fyysisen vahvemuuden itsensänselvyyden. Peachesiin ylisuojelevasti asennoituva Manny puolestaan tajuaa tyttärensä kasvaneen pienestä tytöstä aikuiseksi, kun tämä rohkeasti pelastaa äitinsä merirosvokapteenin kynsistä:

VH19 (*Ice Age 4*) *Manny ja joukkio taistelevat merirosvoja vastaan. Peaches ja Manny ovat jo päässeet vapaaksi, mutta Ellie on yhä sidottuna. Merirosvokapteeni uhkaa Ellietä, ja tämä huutaa Mannyä avuksi. Kuitenkin Peaches ennättää ensin. Hän syöksyy liaanilla paikalle ja heilauttaa merirosvokapteenin pois äitinsä luota niin, että rosvo törmää jäälohkareeseen.*

Manny: "She did it. My daughter's all grown up."

Sitä vastoin miespuolisista hahmoista suurin osa esitetään vahvoiksi ja rohkeiksi. Tyypillisesti juuri miessukupuolta esittävät hahmot ovat sankareita, jotka pelastavat toisia pulasta. Vahvuuden merkinä pidetään monesti isoa kokoa, ja tästä vahvuuden merkitsijästä poikkeavat yksilöt saatetaan leimata heikoiksi – kuten Manny olettaessaan pienen Louis-siilin olevan kykenemätön suojelemaan tyttärtään Peachesia:

VH9 (*Ice Age 4*) *Peaches saapuu vihdoinkin perheensä luo Louisin kanssa.*

Manny: "You know how I feel about you going to the falls. Especially alone."

Louis: "She's, uh, not alone, sir."

Manny: "You don't count, Wiener."

Louis: "Yes, there's my place, and you just put me in it. Thank you."

Ice Age -animaatioelokuvien uroksille on ominaista pyrkiä olemaan puhumatta henkilökohtaisista asioistaan. Tunteista puhuminen tai niiden näyttäminen on kuvattu vaivaannuttavaksi asiaksi heille, sillä sitä ei pidetä heille tyypillisenä piirteenä. Esimerkiksi Manny kertoo Ellielle, etteivät he tapaa puhua Diegon kanssa tunteistaan vaan tyytyvät vain "iskemään toisiaan olkapäähän". Näin he myös jättävät tunteiden syvällisemmän käsittelyn pois:

VH3 (*Ice Age 3*) *Ellie on huolissaan siitä, että Diegolla on mahdollisesti murheita, ja kehottaa Mannyä puhumaan ystävälleen.*

Ellie: "You know, I think there's something bothering Diego."

Manny: "Nah, I'm sure everything's fine."

Ellie: "You should talk to him."

Manny: "Guys don't talk to guys about guy problems. We just... punch each other on the shoulders."

Ellie: "That's stupid."

Manny: "To a girl. To a guy, that-that's like six months of therapy."

Ellie katsoo Mannyä epäilevästi.

Manny: "Okay, okay. I'm going."

Mikäli uros puhuu tunteistaan ja näyttää olevansa haavoittuvainen, häntä saatetaan pitää outona, kuten Diegolle käy:

VH8 (*Ice Age 4*) *Diego ja Shira keskustelevat.*

Diego: "Listen, I choose to leave my pack, all right?"

Shira: "Congratulations, warrior princess. So did I."

Diego: "Really?"

Shira: "What?"

Diego: "Nothing. I just... I know how hard that is. Walking away from everything you know."

Shira: "Oh, great. What, are we going to braid each other's fur now?"

Diego: "Funny. Really funny."

Sitaatissa Diego alkaa puhua Shiralle tunteistaan, ja Shira estää keskustelun puhumalla turkin letittämisestä, jonka voidaan katsoa kuvaavan feminiinistä toimintaa. Toisaalta tilanteessa on merkille pantavaa, että juuri naissukupuolitettu hahmo kieltäytyy puhumasta tunteista ja miessukupuolitettu taas haluaisi puhua. Sukupuolinnormin mukaan miessukupuolen edustajien täytyisi osata pitää tunteensa sisällään ja vaikuttaa vahvoilta ja kovilta. He eivät saa olla liian kilttejä tai avuliaita eli osoittaa piirteitä, joita stereotyyppisesti pidetään feminiinisinä piirteinä. Seuraavassa sitaatissa Diego rikkoo näitä odotuksia:

VH4 (*Ice Age 3*) *Ellie synnyttää mämmuttivauvan. Diego herkistyy tapahtuneen johdosta ja pyyhkäisee kyöneleen silmänurkastaan ja niiskaisee.*

Ellie: "I saw that, tough guy."

Diego: "No, no. That last dino caught my eye with a claw and... All right, so I'm not made of stone."

Kuten sitaatti paljastaa, myös miessukupuolen edustaja voi olla tunteellinen vaikkakin saattaa peitellä sitä maskuliinisuuksiensa uskottavuuden menettämisen pelossa. Nähtävissä siis on, että *Ice Age* -animaatioelokuvissa sukupuolilta yleensä odotetaan

toisistaan poikkeavaa käyttäytymistä vahvuuden ja ei-vahvuuden akselilla; miessukupuolen odotetaan toteuttavan vahvuusdiskurssia, kun taas naisukupuolta toiseutetaan asemoimalla heidät heikommiksi.

Toisaalta *Ice Age* -animaatioelokuvista on luetavissa esiin näkemys, että myös urokset voivat olla herkkiä ja tunteellisia. Koska heidän ei oleteta näyttävän tunteitaan helposti, he yrittävät piilottaa ne, kuten esimerkiksi Diego kyynelehtiessään. Myöskään kaikki kohde-elokuvien naaraat eivät ole stereotyyppisesti ei-vahvuuden diskurssin avulla representoituja, vaan esimerkiksi Shiraa kuvatessa käytetään vahvuusdiskurssia, joka tyypillisesti on varattu vain uroksille. Eli vaikka *Ice Age* -animaatioelokuvien ihmimillistetyt eläinhahmot suurelta osin toistavat stereotyyppisiä käsityksiä mieheydestä ja naiseudesta, sukupuolistereotyyppiöistä toisinaan myös poiketaan.

POHDINTA

Olemme tarkastelleet artikkelissamme *Ice Age* -animaatioelokuvien eläinhahmojen verbaalisessa kommunikaatiossa ilmeneviä sukupuolidiskurseja. Selvitimme, miten eläinhahmojen sukupuolisuudesta puhutaan ja miten sitä tuotetaan verbaalisesti *Ice Age* -animaatioelokuvien kontekstissa.

Analysoimme aineistoamme diskursiivisesti kriittisellä, sukupuolisensitiivisellä otteella. Pyrimme litteroimalla taltioimaan aineiston siten, että se vastaisi mahdollisimman tarkasti animaatioelokuvien hahmojen dialogia. Tekemämme tulkinnat aineistosta perustuvat tietämyksemme kielen ja kuvan diskursiivisuudesta, sukupuolentutkimuksesta ja kriittisestä diskurssianalyysistä. Käytimme apuna Butlerin ja Foucault'n ajatuksia, sillä molemmat esittävät diskurssien – joihin aina sisältyy valtaa – muokkaavan todellisuutta sekä siinä eläviä ihmisiä. Nämä diskurssit eivät ole mitään itsestään olemassa olevia ilmiöitä, vaan ne ovat aina ihmisten luomia. Täten voidaan sanoa, että ihmiset itse muokkaavat todellisuuttaan ja siten sekä itseään että toisia.

Analyysimme perusteella *Ice Age* -animaatioelokuvissa vaikuttaa kolme eri sukupuolidiskurssia. Ensimmäinen liittyy heteronormatiivisuuteen: kohde-elokuvien eläinhahmot on jaettu kahteen eri sukupuoleen, ja elokuvissa korostuu näiden suku-

puolten välisiä suhteita määrittävä romanttinen rakkaus – sen sijaan samansukupuolisia rakkaus-suhteita ei esiinny. Toiseksi kohde-elokuvista on löydettävissä hyperbolinen diskurssi. Siinä sukupuoliin liitetään tiettyjä toisilleen vastakkaisia piirteitä, joita liioitellaan niin sukupuolen kuin heteroseksuaalisuudenkin korostamiseksi. Kolmas kohde-elokuva jäsentävä diskurssi merkitsee miessukupuolta esittävät urokset vahvoiksi ja vastaavasti naissukupuolta esittävät naaraat ei-vahvoiksi. Uroksiin liitetään toistuvasti fyysinen ja henkinen vahvuus ja voima sekä tunteiden hillintä. Naaraita puolestaan luonnehtii toiseuttava ei-vahvuus – joka leimallisesti voidaan kuvata heikkoudeksi – sekä avun tarve ja tunteiden avoimuus. Eläinhahmojen dialogissa on kuitenkin havaittavissa myös sukupuolistereotyyppien vastustamista ja rikkomista: esimerkiksi Manny ja Diego kokevat vahvoja tunteita, kun taas Shira piilottaa omat tunteensa. Näissä kaikissa edellä mainituissa diskursseissa yhteinen piirre on binäärisyys; sukupuolet nähdään piirteiltään ja ominaisuuksiltaan toisilleen vastakkaisiksi ja sellaisina toisiaan täydentäviksi, ja tämä vastakohtien keskinäinen koheesio on heteroseksuaalisen romanssin ja parimuodostuksen perustana.

Ice Age -animaatioelokuvissa tuodaan toistuvasti esille ja vahvistetaan heteronormatiivista kaksijakoista kuvaa sukupuolesta: sukupuolia on kaksi, ja vain vastakkaisten sukupuolten edustajat voivat rakastua toisiinsa romanttisesti. On mielenkiintoista huomata, että kun miessukupuolta esittävät hahmot rikkovat jotain näistä normeista, esimerkiksi käyttäytyvät yleisesti feminiinisenä pidetyllä tavalla, heidät esitetään koomisina – heidän sukupuolen representaatiostaan tehdään ikään kuin vitsi. Mutta kun naissukupuolinen hahmo rikkoo normeja, esimerkiksi esiintymällä rohkeasti ja kovaluontoisesti, hänen sukupuoliperformanssiaan ei käännetä vitsiksi. Näin on esimerkiksi Shiran kohdalla. Tätä ilmiötä voisi selittää se, että maskuliinisuus on ollut yhteiskunnassa arvostetumpaa ja siten sen toteutumista on valvottu tarkemmin kuin feminiinisuuden. Pienetkin maskuliinisuuden normin rikkomukset

ovat olleet pahasta – varsinkin, jos niitä on rikottu feminiinisytydellä, sillä sitä on pidetty statukseltaan maskuliinisuutta heikompana ja siten ei-toivottuna miesten keskuudessa.

Laajemmin katsoen kulttuuriset esitykset tuottavat ja ylläpitävät kulttuurissamme vallalla olevia käsityksiä ja normeja, toisin sanoen niitä hegemonisia diskursseja, jotka vaikuttavat jokapäiväiseen elämäämme. Analysoitavien animaatioelokuvien sukupuolesta puhumisen tavat yhtäältä operoivat kulttuurisilla sukupuolittavilla diskursseilla ja toisaalta osallistuvat sukupuolta koskevien käsitysten ylläpitämiseen ja tuottamiseen kulttuurissamme. Tutkimuksemme kautta olemme havahtuneet huomaamaan, että varsinkin lasten elokuvissa sukupuoli-eroit voivat olla hyvin korostuneita. Kasvatukseen tulisikin lisätä välineitä kulttuuristen esitysten sukupuolisensitiiviseen luentaan. Heteronormatiivista sukupuolidiskurssia tutkimusperustaisesti paljastamalla ja purkamalla sekä tuomalla moninaisuutta tunnustavia sukupuolidiskursseja mukaan koulutuksen sisältöön voitaisiin mahdollistaa entistä laadukkaammin, ettei ketään toiseuteta tai syrjäytetä sukupuoli-identiteettinsä vuoksi.

KM Kirsi Kainio on Pedagogical Tact -tutkimusryhmän jäsen ja hänen tutkimuksellisia kiinnostuksen kohteitaan ovat sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kysymykset.

KT Ari Sivenius työskentelee Itä-Suomen yliopistossa kasvatustieteiden metodologian ja tutkimuskäytännön yliopistonlehtorina. Sivenius johtaa Pedagogical Tact -tutkimusryhmää ja hänen tutkimuksensa ovat keskittyneet muun muassa eri kasvatuskonteksteja läpäisevän eriarvoisuuden problematiikan tutkimusteemaan.

AINEISTO

Ice Age: Jäätikön sankarit 2002. Ohj. Wedge, Chris & Saldanha, Carlos. Tuot. Blue Sky Studios, 20th Century Fox.

Ice Age 2: Jäätikö sulaa 2006. Ohj. Saldanha, Carlos. Tuot. Blue Sky Studios, 20th Century Fox.

Ice Age 3: Dinosaurusten aika 2009. Ohj. Saldanha, Carlos & Thurmeier, Michael. Tuot. Blue Sky Studios, 20th

Century Fox.

Ice Age 4: Mannerten mullistus 2012. Ohj. Martino, Steve & Thurmeier, Michael. Tuot. Blue Sky Studios, 20th Century Fox.

Ice Age 5: Törmäyskursilla 2016. Ohj. Thurmeier, Michael & Chu, Galen T. Tuot. Blue Sky Studios, 20th Century Fox.

KIRJALLISUUS

Bacon, Henry (2000) *Audiovisuaalisen kerronnan teoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Birthisel, Jessica (2014) How Body, Heterosexuality and Patriarchal Entanglements Mark Non-Human Characters as Male in CGI-animated Children's Films. *Journal of Children and Media* 8:4, 336–352.

Bordwell, David (1989) *Making Meaning: Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema*. London and Cambridge: Harvard University Press.

Butler, Judith (2004) *Undoing Gender*. New York-London: Routledge.

-- (2006 [1990]) *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentaneet Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi.

-- (2011) *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.

Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. Harlow, England: Pearson Education.

Gramsci, Antonio (1975) *The Modern Prince and Other Writings*. New York: International publishers.

Gökçeşarlan, Armağan (2010) The Effect of Cartoon Movies on Children's Gender Development. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 2:2, 5202–5207.

Hacking, Ian (2009 [1999]) *Mitä sosiaalinen konstruktio-ismi on?* Tampere: Vastapaino. Suomentanut Inkeri Koskinen.

Herkman, Juha (2001) *Audiovisuaalinen mediakulttuuri*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.

-- (2003) Miten miestä merkitään? Teoksessa Jokinen,

Arto (toim.) *Yhdestä puusta: maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa*. Tampere: Tampere University Press, 7–31.

Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamishankke. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 9–34.

Laiho, Marianna & Ruoho, Iiris (2005) Lihaan kirjoitettu. Teoksessa Laiho, Marianna & Ruoho, Iiris (toim.) *Median merkitsemät: ruumis ja sukupuoli kuvassa*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 5–14.

Lehtonen, Jukka (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Väitöskirjatutkimus. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimuseura. julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.

Levorato, Alessandra (2003) *Language and Gender in the Fairy Tale Tradition: A Linguistic Analysis of Old and New Story-Telling*. Palgrave Macmillan Limited.

Ojajarvi, Sanna (1998) Sukupuolten representaatiot parisuhdevisailussa. Teoksessa Kantola, Anu, Moring, Inka & Väliavonon, Esa (toim.) *Media-analyysi: tekstistä tulkintaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 170–199.

-- (2004) Toistamisen politiikka: Judith Butler ja sukupuolen tekeminen. Teoksessa Mörä, Tuomo, Salovaara-Moring, Inka & Valtonen, Sanna (toim.) *Media-tutkimuksen vaeltava teoria*. Helsinki: Gaudeamus, 255–273.

- Oliver, Mary Beth & Green, Stephen (2001) Development of Gender Differences in Children's Responses to Animated Entertainment. *Sex Roles* 45, 67–88.
- Paavonen, Juulia, Roine, Mira, Korhonen, Piia, Valkonen, Satu, Pennonen, Marjo, Partanen, Jukka & Lahikainen, Anja Riitta (2011) Media ja lasten hyvinvointi. *Duodecim* 127:15,1563–70. <https://www.duodecimlehti.fi/duo99683> (haettu 27.12.2022).
- Puustinen, Liina, Ruoho, Iris & Mäkelä, Anna (2006) Feministisen mediatutkimuksen näkökulmat. Teoksessa Mäkelä, Anna, Puustinen, Liina & Ruoho, Iris (toim.) *Sukupuolishow: johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 15–44.
- Ristkari, Maiju, Suni, Niina & Tyni, Vesa (2018) *Sukupuolena ihminen: tietokirja transsukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Rossi, Leena-Maija (2003) *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- (2015 [2006]) Heteronormatiivisuus. Käsitteen ihmetelyä ja kummastelua. Teoksessa Leena-Maija Rossi. *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden ja värin politiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 15–26.
- Rossi, Petra (2011) *Antropomorfismi, seksuaalisuus ja sukupuoliiset kehot amerikkalaisessa valtavirta-animaatiossa*. Maisterivaiheen opinnäytetyö. Helsinki: Aalto-yliopisto.
- Siltaoja, Marjo & Sorsa, Virpi (2020) Diskurssianalyysi johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 228–248.
- Sivenius, Ari & Haverinen, Hanna-Kaisa (2020) Merkattu nuori ja Ohjaamot. Teoksessa Määttä, Mirja & Souto, Anne-Mari (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 183–202.
- Stanton, Rebecca (2021) Conclusion. Teoksessa: *The Disneyfication of Animals*. The Palgrave Macmillan Animal Ethics Series. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-49316-5_6 (haettu 27.12.2022).
- Wittig, Monique (1981) One is Not Born a Woman. *Feminist Issues* 2:1, 47–54.

HETERONORMATIVITY IN THE DIALOGUES OF THE ANIMAL CHARACTERS IN ICE AGE ANIMATED FILMS

The article discusses the ways how gender is being discursively presented in five *Ice Age* animated films. The basis of theoretical analysis relies on Judith Butler and Michel Foucault's views on the power of discourses in relation to gender. The verbal communication of the animal characters in the animated films is approached by using discourse analysis. In the study it is asked, (1) how genders are constructed in the films, and (2) in which ways the construction occurs. In the article, based on auditive deep analysis it is presented that the animated films are structured by three discursive formation which differ from but support each other: the first one relies on heteronormativity, the second utilizes hyperbole and the third uses strength and non-strength as attributes of gender. On this basis, in the article it is discussed how culturally dominant perceptions and norms of gender are produced to our daily lives, and how the nature of cultural products should be acknowledged in education.

KEYWORDS: ANIMATED FILM, DISCOURSE, GENDER, HETERONORMATIVITY

”Mut mites tää sukupuoli. Et onks mulla sellasta?”

SOSIAALINEN MEDIA JA MURROSTEKSTIT MUUNSUKUPUOLISTEN IDENTITEETTITYÖSSÄ

Vilja Jaaksi

Tämä artikkeli tarkastelee sosiaalisen median roolia muunsukupuolisten ihmisten identiteettityössä (Gray 2009) pohjaten elämänkerralliseen haastatteluaiaineistoon. Muunsukupuolisuus on noussut näkyvämmäksi ilmiöksi viimeisen vuosikymmenen aikana, mutta sitä ei ole toistaiseksi Suomessa juuri tutkittu. Koska sukupuolen kaksijakoisuus on yhä vallitseva normi, ja muunsukupuolisuus on nimettynä identiteettinä uusi, tieto ei-binäärisen sukupuolen mahdollisuudesta löytyy usein epävirallisia reittejä pitkin, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa (esim. Juvonen 2019). Tässä artikkelissa tarkastelen haastateltavien kertomuksia kohtaamisista murrostekstien (Cavalcante 2017), eli identiteettityötä herättävien ensimmäisten representaatioiden, kanssa. Analyysi korostaa muunsukupuolisten ihmisten monenlaisia kokemuksia ja tarkastelee kolmea identiteettityön muotoa: samaistumista, disidentifikaatiota ja kyseenalaistamista. Artikkelin havainnollistaa, että sosiaalisen median uusi konteksti tarjoaa laajemmin ja moninaisempia representaatioita kuin perinteinen media mutta ei näytä merkittävästi muuttavan muotoja, joita varhainen identiteettityö ottaa.

AVAINSANAT: IDENTITEETTI, MUUNSUKUPUOLISUUS, REPRESENTAATIO, SOSIAALINEN MEDIA

2010-luvulla sukupuolen moninaisuus ja ei-binäärisen sukupuolen mahdollisuudet ja ilmaisu ovat tulleet osaksi arkipäivää tavalla, joka olisi pari vuosikymmentä sitten ollut vaikea kuvitella. Muunsukupuolisuus puhuttelee kotimaisessa valtavirtamediassa (Köngäs 2021; Vasantola 2017; Vilkmán 2019), tutkimuksessa (esim. Juvonen 2019; Richards ym. 2017; Vincent 2020), ja sosiaalisessa mediassa sekä näkyy transpolille hakeutuvien tilastoissa (Vierula 2018). Kotimaisessa tutkimuksessa ei-binääriset identiteetit ovatkin olleet keskustelussa esillä lähinnä diagnostisten käytäntöjen näkökulmasta (Kondelin 2013; Tainio 2013). Termi *muunsukupuolinen* on viime vuosina vakiintunut suomen kieleen kuvaamaan mies/nainen-jaon ulkopuolelle asettuvia identiteettejä, ja sanan juuret voidaan löytää

2000-luvun lopulta transmaskuliineille suunnatulta verkkofoorumilta (Juvonen 2019). Sukupuolen kaksijakoisuus on kuitenkin yhä vallitseva normi, ja siihen sopimattomat yksilöt joutuvat usein omatoimisesti etsimään kertomuksia sellaisista sukupuolen kokemuksista, joihin he voisivat samaistua. Onkin sanottu, että Suomessa vallitsee hiljaisuuden normi sukupuolen moninaisuuden ympärillä, erityisesti lasten ja nuorten osalta (Huuska 2013, 51).

Sosiaalisen median merkitystä queer-identiteetille tarkastellut tutkimus on havainnut, että verkkoalustoja ja -yhteisöjä hyödynnetään identiteetin tutkiskeluun ja kokeiluun (Craig & McInroy 2014) sekä sitä koskevan tiedon saamiseen ja jakamiseen (Fox & Ralston 2016). Transidentiteettiä on jopa kuvattu virtuaaliseksi ilmiöksi, sillä transidentiteettiin

asettuminen tapahtuu enenevässä määrin verkon välityksellä (Erlick 2018). Sosiaalisen median roolista nuorten transihmisten identiteettikehityksessä on puhuttu myös huolestuneesti: pseudotieteellinen ja transfobisiin diskursseihin pohjaava äkillisesti puhkeava sukupuolidysforia-teoria (*rapid onset gender dysforia* tai ROGD) hahmottaa sosiaalisen median paikaksi, jossa transsukupuolisuus ”tarttuu” nuoriin, jotka alkavat ”yhtäkkiä” kuvata itseään transihmisinä (esim. Marchiano 2017; ks. vasta-argumentteja Serano 2018; Ashley 2020). ROGD-teoria esittää sosiaalisesti tarttuvan transsukupuolisuuden uutena sukupuolidysforian muotona, johon eivät näin päde vakiintuneet diagnoosit tai hoitokäytännöt. Myös kotimaisessa keskustelussa teoriaa on käytetty kyseenalaistamaan transnuorten tarvetta lääketieteellisille hoidoille (esim. Katiala-Heino ym. 2018). Tässä artikkelissa analysoimani kertomukset havainnollistavat, että vaikka sosiaalinen media on uudenlainen konteksti, joka mahdollistaa vuorovaihtuksen median tuottajien ja sen kuluttajien välillä, kertomuksissa ei korostu sosiaalinen vuorovaikutus tai vertaisvaikuttaminen vaan itsereflektio ja vertailu samaan tapaan kuin esimerkiksi elokuvan katsoessa. Näille haastateltaville sosiaalinen media herätti sukupuolen pohdinnan, koska se tarjosi sellaisia representaatioita sukupuolen kokemuksista, joita ei ollut muiden kanavien kautta saatavilla. Sosiaalisen median konteksti ei kuitenkaan vaikuttaisi muuttavan itse murrostekstien kanssa tehtyä identiteettityötä merkittäväillä tavoilla.

Artikkelissa nojaan Mary L. Grayn (2009) määritelmään queer-identiteettityöstä. Gray esittää, että queer identiteetit eivät löydy (*discover*), vaan ne saavutetaan (*achieve*) tietoisien kollektiivisen työn seurauksena – vähemmistöidentiteetin luominen, artikuloiminen ja performoiminen ovat työn seurausta (emt., 92). Hahmottaakseni, miten sosiaalinen media toimii identiteettityön välineenä, hyödynnän Andre Cavalcanten (2017) murrostekstin (*breakout text*) käsitettä. Murrosteksti kuvaa sellaisia mediatekstejä, jotka toimivat ensimmäisinä representaatioina jostain vähemmistöryhmästä joko laajemmassa kulttuurissa tai yksilön elämässä. Yksilöille murrostekstit toimivat ensimmäisinä kosketuksina johonkin kokemukseen tai identiteettiin ja toimivat identiteettityön välineinä.

Yhdistellen sukupuolentutkimuksen, trans-tutkimuksen ja mediatutkimuksen näkökulmia, tämä artikkeli tarkastelee muunsukupuolisten ihmisten kokemuksia sosiaalisen median herättelemästä identiteettityöstä. Artikkelin ensimmäisessä osassa käsittelen identiteettiä ja sosiaalista mediaa koskevaa kirjallisuutta, jonka jälkeen hahmottelen Cavalcanten murrostekstin käsitettä ja sen soveltamista sosiaalisen median kontekstiin. Aineistoa ja metodia käsittelevän osion jälkeen siirryn aineiston analyysiin. Analysoin neljää kertomusta, jotka havainnollistavat erilaisia identiteettityön muotoja ja muunsukupuolisten ihmisten moninaisia kokemuksia. Artikkelin hahmottelee niitä moninaisia muotoja, joita muunsukupuolisten ihmisten identiteettityö ottaa, sekä tarkastelee sosiaalista mediaa identiteettityön kontekstina.

IDENTITEETTI JA SOSIAALINEN MEDIA

Identiteetti on ristiriitainen käsite, jonka käyttö ei ole vaille jännitteitä (ks. Brubacker & Cooper 2000). Identiteetti voi viitata ajatukseen ihmisen kiinteästä ja pysyvästä olemuksesta, jollainen on erityisesti queer-tutkimuksen kentällä nähty ongelmalliseksi (Rossi 2015). Sen sijaan on yleistynyt ajatus aikaan ja paikkaan sidotusta suhteisesta identiteetistä, jota rakennetaan ja työstetään tietoisesti (Karkulehto 2011, 75). Identiteetin paikantuneisuus tiettyyn aikaan ja poliittiseen kontekstiin auttaa hahmottamaan identiteetit positioiksi, joihin asetumme, sen sijaan että identiteetti ymmärrettäisiin sisäisen olemuksen kuvaukseksi (emt., 75). Suhteisuus puolestaan kuvaa sitä prosessia, jossa ”identiteetit syntyvät sosiaalisissa suhteissa ja kulttuurillisten merkitysten tuottamina” (Juvonen 2019, 18). Suhteisuuden kautta hahmotettu identiteetti on johonkin kuulumista sekä jonkin sulkemista ulos (Rossi 2015). Lisäksi identiteetti on tietoista työtä: Mary L. Gray (2008) hahmottaa identiteetin seuraukseksi työstä, jota tehdään yhdessä yhteisön ja median kanssa. Identiteettityö kattaa prosessin identiteetin pohtimisesta kaapista tuloon ja pieniin tekoihin, joilla identiteettiä artikuloidaan arjessa. Identiteettiä ja sosiaalista mediaa käsitellyt tutkimus on pitkälti keskittynyt identiteetin käytäntöihin eli tapoihin, joilla identiteettiä tehdään näkyväksi (esim. Duguay 2022; Her-

rera 2017; Dame 2016). Tässä artikkelissa puolestani keskityn niihin identiteettityön varhaisiin hetkiin, joissa identiteetin pohdinta nousee pintaan – en niinkään identiteetin artikulointiin ulospäin.

Tässä artikkelissa lähestyn identiteettiä juuri identiteettityön näkökulmasta ja hahmotan samaistumisen yhdeksi keskeiseksi identiteettityön muodoksi. Ymmärrän samaistumisen Rita Felskin (2020, 18) tapaan koettuun samanlaisuuteen pohjaavaksi kiinnittymiseksi, joka voi olla monimutkaista ja vain tiettyihin piirteisiin pohjaavaa. Analysoimissani kertomuksissa murrosteksteihin samaistuminen on keskeisessä roolissa silloin, kun kertoja tunnistaa itsensä sukupuoli vähemmistöön kuuluvan henkilön kuvauksessa kokemuksestaan. Kaikissa kertomuksissa samaistuminen ei kuitenkaan ole suoraviivaista. Hahmottaakseni samaistumiseen liittyvä ristiriitoja otan käyttöön José Esteban Muñozin (1999) disidentifikaation käsitteen. Vaikka Felski (2020, 118) esittää disidentifikaation sisältyvän omaan määritelmäänsä samaistumisesta, hyödynnän analyysissäni disidentifikaatiota myös erillisenä käsitteenä, sillä näin voin huomioida sen queer-identiteettien rakentumisessa keskeisen seikan, että valtakulttuurin keskellä osittainen samaistuminen toimii joskus myös selviytymisstrategiana (Muñoz 1999, 5).

Internet ja sosiaalinen media ovat historiallisesti olleet transihmisille merkittäviä identiteetin tekemisen ja järjestäytymisen paikkoja (Haimson ym 2021; Steinbock 2019). Sosiaalinen media näyttää verrattain turvallisena ja arkikonteksteista irrallisena tilana, jossa transidentiteettejä voi kokeilla ja opetella vailla läheisten odotusten painoa (Craig & McInroy 2014, 102). Verkkoyhteisöt tarjoavat samaistumispintaa sekä sanallistuksia ja käsitteitä, joiden kautta omaa kokemusta voi hahmottaa (Dame 2016). Gray (2009, 12) esittää mediarepresentaatioiden tarjoavan eräänlaisen queer-olemisen ”kieliopin”, jonka avulla omaa ja muiden sateenkaarevuutta voi tulkita ja rakentaa. Näin sosiaalinen media myös normittaa. Esimerkiksi YouTube transvideoblogit, jotka ovat pitkälti binääristen, valkoisten transmiesten ylläpitämiä ja lääketieteellistä transitiota arkistioivia (Raun 2015, Miller 2018), toimivat sukupuoltaan pohtivalle kuvana siitä, miltä transoleminen näyttää, ja eräänlaisena maalitauluna sil-

le, millaista transruumista tavoitella (Dame 2014).

Muunsukupuolisuus luokitellaan usein transsukupuolisuuden alaluokaksi, sillä molempia yhdistää syntymässä määritellystä sukupuolesta erkaantuminen, joka muunsukupuolisilla suuntautuu nimenomaan pois päin sukupuolen binäärisestä jaosta tai kiinteistä kategorioista. Kuitenkin Helana Darwin (2020) on havainnoinut, että kaikki muunsukupuoliset (*nonbinary*) eivät koe olevansa myös transsukupuolisia. Tästä huolimatta transtutkimus tarjoaa hyödyllisen kehyksen muunsukupuolisuuden tarkasteluun, erityisesti koska nimenomaisesti muunsukupuolisuutta koskeva tutkimus on toistaiseksi vähäistä.

MURROSTEKSTIT SOSIAALISESSA MEDIASSA

Murrostekstin (*breakout text*, Cavalcante 2017) käsite tavoittaa sellaiset mediatekstit ja hetket, joissa tietyn ryhmän representaatio tulee ensimmäistä kertaa näkyviin joko laajemmassa kulttuurissa tai yksilön elämässä. Sana ”murros” viittaaakin niin representaatioiden lasikaton murtamiseen ja valtavirtaan pääsyyn kuin representaation paradigmojen murrokseen: Cavalcantelle (2017, 540–542) on keskeistä, että murrostekstit tuovat marginalisoitujen ryhmien representaatiot näkyväksi laajalle yleisölle ja rikkovat vanhoja sekä luovat uusia normeja tuleville representaatioille. Muunsukupuolisuutta koskeviksi kotimaisiksi murrosteksteiksi voisi esimerkiksi ajatella Ylen (Vilkman 2019; Köngäs 2021) tai *Helsingin Sanomien* (Vasantola 2017) viime vuosina julkaisemia juttuja muunsukupuolisuudesta: molemmat ovat valtakunnallisia mediankanavia, joilla on valtaa tuoda suurelle yleisölle representaatioita, jotka voisivat muuten pysyä marginaaleissa. Kyse on siis muunsukupuolisuuden representaatioiden valtavirtaistumisesta: pienen yhteisön sisäisen keskustelun sijaan aihe nousee kansalliseksi kahvipöytäkeskusteluksi. Ollessaan ensimmäisiä lajissaan nämä julkaisut luovat yleisölleen kuvaa siitä, miltä muunsukupuolisuus näyttää. Saapuessaan valtavirtaan ne voivat myös toimia ensimmäisenä kosketuksena muunsukupuolisuuteen sellaiselle ihmiselle, jolle representaatio avaa uusia ovia oman kokemuksensa ymmärtämiseen.

Cavalcanten (2017) mukaan murrosteksti luo siiteen kuvatun ryhmän ja siihen kuuluvan katsojan välille, asettaa hänet kulttuurisen tulkitsijan rooliin ja toimii identiteettityön välineenä. Näistä viimeksi mainittu, identiteettityön herättely, on tälle artikkelille keskeisin. Cavalcante kertoo, kuinka elokuvat *Boys Don't Cry* (ohj. Kimberly Pierce 1999, Yhdysvallat) ja *TransAmerica* (ohj. Duncan Tucker 2005, Yhdysvallat) toimivat hänen tutkimukseensa osallistuneille ensikosketuksina transsukupuolisuuteen ja kuinka hahmoin samaistuminen johti heidän oman sukupuolensa kyseenalaistamiseen ja prosessointiin. Cavalcanten esimerkkikertomukset elokuvien herättämästä identiteettityöstä kuvaavat kokemuksia samaistumisesta kertomuksen hahmoon, ja samaistuminen näyttäytyy joko suoraviivaisena ja positiivisena tai ristiriitaisena ja epämiellyttävänä. Näitä kertomuksia kuitenkin yhdistää kuvattun kokemuksen intensiivisyys ja yllättävän samankaltaisuuden aiheuttama vahva tunnereaktio. Tunteiden intensiteetti on läsnä myös tässä artikkelissa analysoimissani kertomuksissa.

Vaikka Cavalcante (2017, 541) korostaa murrostekstien laatua ”ensimmäisinä”, ei pidä ajatella, että murrostekstejä olisi vain yksi jokaista kuvattavaa ryhmää kohden. Sen sijaan hän esittää murrosten tapahtuvan aaltoina, joista kukin laventaa tilaa seuraavalle representaatioiden aallolle ja jollain tavoin muuttaa aiheen julkista kuvaa (ema., 541). Viime vuosikymmenten aaltoina voidaan nähdä esimerkiksi elokuvan *Boys don't cry:n* empaattinen mutta samalla traaginen kuvaus transmaskuliinisuudesta, Laverne Coxin esiintyminen *Time*-lehden kannessa (9.6.2014) mustana transnaisena sekä YouTuben transvideoblogien suosio transihmisten kuvauksina omasta kokemuksestaan (Horak 2014). Sosiaalinen media on merkittävästi muuttanut tapoja, joilla mediaa tuotetaan ja kulutetaan (Mandiberg 2012), ja näin vaikuttanut siihen, millaisia muotoja murrostekstit ottavat. Sosiaalisen median hajanaisessa kontekstissa yksittäisen tekstin ei välttämättä tarvitse nousta kulttuurisesti merkittäväksi osuakseen yksittäisen käyttäjän kohdalle ja toimiakseen hänelle murrostekstinä.

METODI JA AINEISTO

Artikkelin aineisto koostuu viidestätoista muunsukupuolisten ihmisten kanssa toteutetusta haastattelusta. Tässä artikkelissa muunsukupuolisuus viittaa sukupuoli-identiteetteihin ja kokemuksiin, jotka eivät yksiselitteisesti tai kokoaikaisesti sovi kategoriioihin mies tai nainen. Tätä määritelmää käytettiin myös haastateltavien rekrytoinnissa. Näin muunsukupuolisuus ei viittaa mihinkään tiettyyn sukupuoli-identiteettiin vaan toimii kattokäsitteenä, joka sisältää kokemukset sukupuoli-identiteetin liikkeestä, osittaisesta identifioitumisesta binääriseen sukupuoleen sekä sukupuolettomuudesta ja sellaisista kokemuksista, joita ei haluta tai osata määritellä tarkemmin.

Haastateltavat tavoitettiin Instagramissa jaetun avoimen haastattelukutsun kautta, ja haastattelut toteutettiin kesällä 2021 Zoomin välityksellä. Kutsu sai paljon levikkiä, 200 tykkäystä ja 70 halukasta haastateltavaa. Suuren kiinnostuksen vuoksi jouduin tekemään rajauksia haastateltavien valinnassa, ja valikoin ihmisiä iän ja identiteettien perusteella pyrkien mahdollisimman moninaiseen aineistoon. Pohjasin valintani kutsuun vastanneiden lähettämien viestien ja julkisten Instagram-profiilien perusteella. Kutsun saama huomio kertoo sekä koetusta tarpeesta muunsukupuolisuuden tutkimukselle että elinvoimaisesta muunsukupuolisten yhteisöstä Instagramissa.

Aineistona käytettävät haastattelut yhdistelivät kerronnallista (Hyvärinen 2005) ja elämäkerrallista (Estola ym. 2017) metodologiaa: tarkoitus oli samanaikaisesti saada lyhyempiä kertomuksia merkittävistä hetkistä ja vuorovaikutteisesti rakentaa kuvaa haastateltavan laajemmasta elämänsäkaaresta sukupuolen ympäriltä. Haastattelukysymykset koskivat sukupuoli-identiteetin kehitystä, sosiaalisia suhteita, kaapista tuleamista, mahdollisia kokemuksia transpoliiklinikoilta tai toiveita kehon lääketieteellisestä muuttamisesta (esim. hormoneilla tai leikkauksilla), sosiaalista mediaa sekä sukupuoleen liittyviä haasteita ja ilonaiheita. Aineisto koostuu siis lyhyistä ja vajavaisista elämänerroista muttei metodologisesti vastaa elämäkerrallisen haastattelun periaatteita, sillä haastattelut olivat yksittäisiä ja vain tunnin mittaisia (Estola ym. 2017). Analyysissä asetan haastateltavien kertomukset murrostekstien herät-

tämästä identiteettityöstä laajemman elämänkeran kontekstiin. Lisäksi elämäkertaa toimii linssinä, jonka kautta tulkitseen kertomuksista nousevia merkityksiä.

Tässä artikkelissa analysoin aineistosta nostettua neljää kertomusta. Nämä kertomukset valikoituivat tarkempaan analyysiin, koska niissä sosiaalinen media asettui keskeiseen rooliin elämäkerrallisessa kerronnassa identiteetin kehityksestä. Sosiaalinen media tosin oli kaikissa haastatteluissa käsitelty teema mutta jäi useimmiten vain ohimeneväksi maininnaksi esimerkiksi tiedon tai vertaistuen lähteenä. Tässä artikkelissa fokus ei kuitenkaan ole kuvata sosiaalisen median roolia yleensä vaan tarkastella, miten haastateltavat itse kuvailevat sosiaalisen median tekstien merkitystä omalle identiteetilleen, ja näin tutkia sosiaalisen median avulla tapahtuvaa identiteettityötä.

Analysoimani haastattelut toteutettiin noin 25-vuotiaiden osallistujien kanssa. On merkityksellistä, että juuri tähän ikäluokkaan kuuluvat haastateltavat korostivat sosiaalisen median roolia murrostekstien lähteenä. He kuuluvat sukupolveen, joka varttui aikana, jolloin sukupuolen moninaisuus oli vielä hyvin vähän näkyvillä, mutta internet ja sosiaalinen media levisivät osaksi arkipäivää. Tämä voi osittain selittää sitä, miksi näiden haastateltavien murrostekstit löytyivät juuri sosiaalisesta mediasta.

Lisäksi tässä käsittelemäni kertomukset tulivat kaikki sellaisilta haastateltavilta, jotka kertoivat kuuluvansa myös seksuaalivähemmistöön. Heistä monilla sukupuolen ja seksuaalisuuden pohdinnat olivat hyvin lomittaisia ja yksi identiteetti toimi joko mahdollistajana tai esteenä toiseen identiteettiin asettumiselle. Osalle haastateltavista seksuaalisuuden pohdinnat johtivat kysymyksiin sukupuolesta, kun taas toisille ajatus päällekkäisestä marginalisoitumisesta sekä seksuaalisuuden että sukupuolen suhteen hidasti toiseen identiteettiin asettumista tai identiteettien välillä oli ristiriitaa (esimerkiksi lesbouden vahva linkittyminen naiseuteen). Koska sateenkaarevissa yhteisöissä usein sekoittuvat sukupuoli ja seksuaalisuutta koskevat sisällöt, niiden jäsenet saattavat kohdata sukupuoleen liittyviä murrostekstejä myös seksuaalisuutta käsittelevien sisältöjen yhteydessä. Tämän artikkelin kannalta tärkein huomio sukupuolen ja seksuaa-

lisuuden risteyskohdista analysoidussa aineistossa on se, että haastateltavat viettivät aikaa sosiaalisen median sateenkaarevan sisällön äärellä jo ennen asettumistaan nykyiseen sukupuoli-identiteettiinsä.

Valitsin haastateltaville sukupuolineutraalit pseudonyymit Digi- ja väestöviraston nimipalvelusta aineiston anonymisoimiseksi.

Seuraava analyysiosio on jaettu kolmeen osaan. Ensin käsittelen kahta kertomusta, joiden tulkitseen kuvaavaan samaistumisen kokemusta. Näistä ensimmäisessä murrosteksti on tiedonlähde, jonka kautta haastateltava ensimmäisen kerran sai kuulla muunsukupuolisuudesta. Jälkimmäisessä kertomuksessa murrosteksti ei tuo uutta tietoa, mutta samaistuminen toimii käännekohtana identiteettityössä. Seuraavassa analyysiosuudessa hyödynnän disidentifikaation käsitettä, jonka avulla hahmotan haastateltavan tekemää neuvottelua oman samaistumisen ja sen kieltämisen välillä. Viimeiseksi analysoimani kertomus kuvaa täyttää samaistumisen puutetta ja oman kokemuksen ja identiteetin kyseenalaistamista.

UUSI TIETO JA SAMAISTUMINEN

Nyytin kuvaus hänen ensimmäisestä kohtaamisestaan muunsukupuolisuuden kanssa toimii esimerkkinä murrostekstistä, joka tarjoaa kosketuksen uudenlaiseen representaatioon. Nyyti käytti itsestään englannin kielen termiä *nonbinary* – hän oli tutustunut sukupuolen moninaisuuden käsitteisiin englanniksi sosiaalisessa mediassa, ja hänelle oli tärkeää, että sanassa *nonbinary* ei ollut sanaa sukupuoli, toisin kuin sen suomenkielisessä vastineessa. Kerronnassaan Nyyti korosti tiedonpuutteen roolia identiteettinsä kehityksessä. Hän varttui pienellä paikkakunnalla, jossa ei toiminut sateenkaarevia järjestöjä ja jossa hänellä oli rajallinen pääsy internetiin, eli hänen käsityksensä sukupuolen moninaisuudesta oli rajautunut binääriin vaihtoehtoihin. Kun murrosikä toi kehollisten muutosten mukana vieraantumisen kokemuksen, hänellä ei näin ollut resursseja ymmärtää kokemustaan. Kun binäärisen transsukupuolisuuden kokeilu ei helpottanut vaikeuden tunnetta, eikä tietoa muista vaihtoehdoista ollut, Nyyti kertoi ajatelleensa, että ”ehkä tää on ihan norma-

lia”, ja eli hiljaa kokemuksensa kanssa. Viisi vuotta myöhemmin hän kuitenkin törmäsi seuraamansa käyttäjän julkaisuun muunsukupuolisuudesta mikroblogin Tumbldrissa; se aloitti uudelleen identiteetin pohdinnan tuomalla muunsukupuolisuuden hänen tietoonsa.

Nyyti: Ja ensimmäisen kerran mä sain tietää muunsukupuolisuudesta tai nonbinary-identiteetistä Tumblerin kautta. Tuntuu ehkä aika yleiseltä teemalta kaikkiaan. Mutta sieltä sain, mä rupesin seuraamaan yhtä tyyppiä joka oli tosi tosi näkyvästi muunsukupuolinen ja puhu siitä. Ja mä muistan vaan sen et kun mä ekaa kertaa näin sen postauksia ja luin sen postauksia ja se puhu siitä että mimmonen hänen sukupuoli-identiteetinsä on, niin mä olin vaan, tuijottelin sitä tekstiä ja olin silleen ”Toi on mä. Et herranjumala miksen mä oo tienny tämmösestä?” Tai ”miksei kukaan oo kertonu mulle tämmösestä?” Se oli ahaa-moment itelle.

Nyytin kuvamaa julkaisu Tumbldrissa toimi hänelle ensimmäisenä representaationa ei-binäärisestä sukupuolesta ja avarsi hänelle uusia tapoja ymmärtää itseään ja omaa sukupuolen kokemustaan. Nyyti kuvaa välintöntä samaistumisen kokemusta – ”toi on mä” – jossa hänen aiempi hankaluutensa sukupuolen kanssa saa vihdoinkin toisen ihmisen kuvauksen ja nimeämisen kautta. Tässä otteesta murrostekstiin samaistuminen näyttäytyy Felskin (2020, 101) tunnistamisen (*recognition*) tavoin: Tumblr-postaus toi Nyytille oivalluksen, ”ahaa-momentin”, jonka avulla hän oppi tuntemaan itseään paremmin ja aloittamaan uudelleen identiteetinsä työstämisen. Työstäminen ei kuitenkaan ollut helppoa, vaan vanhan identiteetin ympärille rakennetut ihmissuhteet ja elämäntilanne toimivat esteinä identiteetin hyväksymiselle. Vasta avaramielisemmän sosiaalisen piirin löydettyään Nyyti rohkaistui asettumaan *non-binary*-identiteettiinsä. Tämä kertomus kuvaa hyvin Grayn (2008) ajatusta identiteetistä saavutuksena: Nyyti navigoi omaa kokemustaan ja sosiaalisia konteksteja ja teki paljon työtä kaivertakseen itselleen tilan olla muunsukupuolinen. Murrostekstinä toiminut Tumblr-postaus ja sen tarjoama tieto ei-binäärisen sukupuolen mahdollisuudesta toimi identiteettityön mahdollistajana.

Vaikka kertomuksen Tumblr-postaus oli Nyytin identiteettityölle tärkeä käännekohta, itse julkaisu ja Tumblr sen kohtaamisen kontekstina jäivät vaille kuvausta. Kertomuksessa korostuu kokemuksen intiimiys; siinä Nyyti on yksin kokemassa murrosteksiä. Keskiöön nousee Nyytin reaktio tekstiin tavalla, joka muistuttaa yhtä Cavalcanten (2017, 550) esimerkkiä murrostekstin herättämästä identiteettityöstä. Esimerkissä ”Josh” kuvailee samaistumistaan elokuvaan *Boys Don’t Cry* lähes samoin sanoin kuin Nyyti: ”Tuo olen minä.” (Ema., 550.) Vaikka murrostekstin muoto ja sen kokemisen konteksti ovat hyvin erilaisia, identiteettityön tunteellinen kuvaus on lähes identtinen. Nyyti kuvaa kokemustaan murrostekstistä ikään kuin katsojana, johon teksti vaikuttaa, kuin sosiaalisen median käyttäjänä. Alustan tarjoamat mahdollisuudet vuorovaikutukselle eivät ole kokemukselle keskeisiä: vain tekstin näkeminen ja sen aiheuttamat tunteet nousevat merkitykselliseksi. Sosiaalinen media toi Nyytille kuvauksia ja käsitteitä ei-binäärisestä sukupuolesta, joita hän ei muualta ollut löytänyt, mutta samaistumisen kuvauksessa se ei kontekstina näyttäydy merkittävänä.

Nyytin kertomusta murrostekstin kohtaamisesta määrittää tekstin status uuden tiedon lähteenä sekä Nyytin välitön samaistuminen sen kuvaukseen muunsukupuolisuudesta. Seuraavaksi tarkastelen Áilen kertomusta, jossa murrosteksti ei ole ensimmäinen kohtaaminen muunsukupuolisuuden kanssa mutta jossa siitä tulee merkittävä samaistumisen ja kyseenalaistamisen hetki.

Áile kuvasi sukupuoltaan sanoilla *genderqueer* ja *indigiqueer*. Termi *indigiqueer* linkittyi Áilen kulttuuritaustaan saamelaisena: hänelle käsite sisälsi ajatuksen alkuperäiskansojen sukupuolijärjestelmästä, joka on vähemmän kaksijakoinen eikä niin tarkkaan rajattu kuin länsimaisessa tai suomalaisessa kulttuurissa. Kerronnassaan Áile kuvasi paljon lapsuuttaan ja nuoruuttaan sekä sukupuoleen liittyviä normeja ja pelkoa ”liiasta” erilaisuudesta. Vaikka hän kertoi kuulleen muunsukupuolisuudesta jo yläasteella, jolloin termi puhutteli häntä, silloin sukupuolivähemmistöön kuulumisen avoimen biseksuaalisuuden rinnalla tuntui liialliselta: ”Mää en halunnu vaikuttaa siltä että mä yritän olla jotenki erikoisempi ku mitä mä oon.” Näin sukupuolen tietoinen käsittely alkoi Áilelle vasta myöhemmällä

iällä, noin vuosi haastattelua aiemmin. Áile viittasi koronapandemian aiheuttamaan eristykseen tärkeänä tekijänä identiteettityön uudelleen aloittamisessa: pienen kaupungin sosiaalinen piiri korvautui sosiaalisen median sateenkaarevilla sisällöillä.

Seuraavassa otteessa hän kuvailee erästä Instagramista löytämänsä lyhyttä videota, jossa videolla esiintyvä henkilö käyttää itsestään eri pronomineja ja esittää omaa reaktiotaan niihin. Video toimi Áilelle murrostekstinä, joka herätteli uudelleen samaistumisen kokemuksia muunsukupuolisuuteen:

Áile: Ja sit mä vaan jossain vaiheessa uskalsin kysyä ensimmäisiä kertoja niitä kysymyksiä tavallaa iteltäni, että mitä jos mä oikeesti oonki tavallaan muunsukupuolisempi, kun mitä mä olin koskaan ajateltu tai sillei. Mä olin vaa aatellu et mä oon tällänen nainen tai jotenki. Ja sitte, sit mä näin sellasen, olikse nyt TikTok vai mikä, mutta siis näitä videoita ((naurahdus)) sosiaalisessa mediassa, jossa semmonen vähän mun näkönen ihminen pohiti asiaa, niitä pronouns et miltä tuntuu sanoa että ”hei my name is Eliza and my pronouns are she/her” ja sit se oli vaa ((yökkäys)).

V: ((naurahdus)).

Á: Ja sitte se kokeili vähä eri näitä ((naurahdus)) pronomineja ja sitte sit mä olin vaan sillee vitsi mä samaistun tohon, ja sitte oli vaan oh no!

V: ((naurahdus)).

Á: Et ((naurahdus)) et mikse mä samaistun tohon? Että tässä on jotain outoo ((naurahdus)). Ja sitte sitäki piti sulatella iha super kauan.

Áile esittää videon käännekohtana identiteettityösään: hän oli jo aiemmin alkanut pohtia sukupuoltaan, mutta videon aiheuttama intensiivinen samaistuminen johti aktiivisempaan prosessointiin. Videolla samaistumisen keskiöön asettuu kysymys pronomineista. Áile kuvaa, kuinka ”vähän mun näkönen ihminen” esittää kakomisreaktion avulla *she/her*-pronomineilla kutsutuksi tulemisen intensiivistä epämielilyttävyyttä. Englanninkielisissä keskusteluissa pronominit puhuttavat keskeisenä osana

trans-liikehdintää: koska englannin kielessä pronominit ovat sukupuolittuneita, väärän pronominin käyttäminen vastaa väärin sukupuolittamista. *She/her*-pronomien vastenmielisyys samastuminen pakottaa Áilen kysymään itseltään: ”Mikse mä samaistun tohon?” – mikse naiseksi sukupuolitetuksi tuleminen tuntuu hänestäkin epämielilyttävältä? Näin Áilen samaistuminen *she/her*-pronomien epämielilyttävyyteen kietoutuu naiseuden vierauteen.

Felski (2020, 83) kuvaa, kuinka samaistumiseen liittyy joskus tunnistamisen shokki: ”Ehkä näemme vilauksen itseämme hahmossa, mutta tavalla, joka vaatii meitä uudelleen arvioimaan omaa käsitystämme itsestämme.” (Kirjoittajan käännös.) Siinä missä Nyytin kertomuksessa korostuu välitön itsen tunnistaminen, Áilen kerronnassa sitä värittää järkytys: ”Oh no” ja ”Tässä on jotain outoo”. Samastuminen ei välittömästi käänny itsen nimeämiseksi, vaan identiteettityö ottaa kysymyksen muodon (Cavalcante 2017). Áilen kuvaama humoristinen video ei tarjoa vastauksia tai käsitteitä, joiden avulla hahmottaa suhdetta pronomineihin, vaan tarjoaa vilauksen samankaltaisuutta, jota Áilen täytyy itse työstää ja nimetä. Samaistuminen auttaa hahmotamaan, että Áile ei ehkä olekaan ”tällanen nainen”, mutta ei tarjoa naiseudelle suoria vaihtoehtoja. Leena-Maija Rossi (2015) toteaa identiteettien olevan usein ulossulkevia mutta samanaikaisesti yhteen sitovia: Áilen kertomuksessa erkaantuminen naiseudesta samanaikaisesti tuo ei-binäärisen identiteetin lähemmäksi.

Áilen kerronnassa sosiaalisen median sisältöjen rikkaus ja moninaisuus korostuu. Pandemian aiheuttama siirtymä arkisista kontakteista sosiaalisen median sateenkaarevan sisällön ääreen tarjosi hänelle lyhyellä aikavälillä paljon uusia käsitteitä, määritelmiä ja näkökulmia, joilla hahmottaa itseään. Niin Gray (2008) kuin Juvonenkin (2019) korostavat sosiaalisuuden roolia identiteetin työstämisessä, kun yhteisöissä luodaan uusia käsitteitä ja määritelmiä, ja yhteisöihin kuulumisen mahdollistaa uusien identiteettien omaksumisen (Juvonen 2019, 17). Kuitenkaan yllä olevasta kertomuksesta ei välity yhteisöön kuulumisen tai sosiaalisuus: videoon samaistuminen johtaa Áilen itsereflektioon, kääntymiseen sisäänpäin ja oman kokemuksen tar-

kasteluun suhteessa videon representaatioon. Sosiaalisessakin kontekstissa murrostekstin kanssa tehty identiteettityö näyttäytyy yksinäisenä ja intiiminä pohdintana – samaistumisen hetkessä sosiaalisen median sosiaalinen ja hektinen konteksti ikään kuin häviää pois.

Sekä Nytytin että Äilen kertomukset ovat tunteelliselta lataukseltaan positiivisia. Heille murrostekstit tarjosivat kiinnittymiskohdan, joka auttoi heitä hahmottamaan ja nimeämään omaa kokemustaan. Seuraavissa kertomuksissa kokemus murrostekstistä on ristiriitaisempi, kummallakin kertojalla hie- man eri tavoin.

SAMAISTUMISEN JA KIELTÄMISEN NEUVOTTELUA

Muunsukupuoliseksi itseään kutsuva Emppu antoi heti haastattelun alussa ymmärtää, että sukupuolen pohdinta on ollut hänelle pitkä ja hidas prosessi, jonka hän ei vielä varmasti uskonut päättäneen: vaikka muunsukupuolisuus tuntui hänelle sillä hetkellä parhaalta tavalla sanallistaa kokemustaan, hän ei halunnut sulkea pois identiteetin muuttamisen mahdollisuutta. Muunsukupuoliseen identiteettiin asettuminen oli haastatteluhetkellä Empulle kohtuullisen tuore asia ja pitkän terapiatyön tulos.

Seuraavassa lainauksessa Emppu kuvaa YouTuben transvlogien roolia varhaisena tiedonlähteenä. Hän kuvasi videoiden olevan transmiesten tekemiä ja koskevan kehodysforia-kokemuksia ja tarjoavan vinkkejä esimerkiksi äänen madaltamiseen. Ote on haastattelun alkupuolelta ja osa laajempaa keskustelua, jossa pyysin Empppua kertomaan, milloin ja miten hän alkoi pohtia sukupuoltaan ja kuinka hän lopulta asettui muunsukupuoliseen identiteettiin. Hän muisteli ensin ala-asteaikoja mutta sitten korjasi kertomustaan tarkentaen, että tuolloin kyse oli enemmän seksuaalisuuden kuin sukupuolen pohdinnasta. Seuraava ote on vastaus jatkokysymykseeni, miten sukupuoli tuli tietoisemmin pohdinnan osaksi.

Emppu: Varmaan se on ollu kun on saanu vähän jotain tietoo jostain netistä. Et kattonu jotain YouTube videoita jotain trans tubettajii ja sellasii ja

ollu sillee et okei, mul on näit samoi fiiliksi kyl, et nää jotenki resonoii. Hmm. Mut sit nii emmä tiiä, sit ku jotenkin siinä teini-ässä tuli siihen et okei, että no enhän minä voi olla trans. Että mä olen vain tällänen lesbo. Niin sitten se jotenki oli monta vuotta et sitä ei... tai mielti sitä kyllä joo ja sillee et oli jotenkin ((naurahdus)) tosi kurja olo esimerkiks omassa kehossa ja sillee. --

V: sanoit et katoit jotain trans youtubereita ja koit että puhuivat samoista fiiliksestä ku itellä, nii voit-sä antaa jotai esimerkkejä et mitä sä tarkoitat? Et mikä siinä oli niin samaistuttavaa ehkä?

E: Hmm jaa no ne on ollu kaikki transmiehiä. En osaa nyt nimetä yhtäkään tubettajaa en mä oo sillee en oo niinku seurannu ketään. Vaan oon sillee lurkannu aina välillä ku tavallaa kuitenkin kiinnosti mut sit enhän minä nyt sitten kuitenkaan ((naurahdus)).

Tätä kertomusta värittää videoihin samaistumisen ja sen kieltämisen jatkuva neuvottelu. Yksi Cavalcanten (2017, 551) esittämistä murrostekstien herättämän identiteettityön muodoista on disidentifikaatio. Käsité (Muñoz 1999, 5) kuvaa marginaalisten subjektien selviytymisstrategiaa, jossa yksilö samanaikaisesti osittain assimiloituu vallitsevaan kulttuuriin ja osin asemoituu sitä vastaan. Haastattelun aikana Emppu kuvasi konservatiivista kotikaupunkiaan ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen haasteita tässä kontekstissa. Tulkitseen Empun kuvauksen menneestä ajatuskulustaan ("No enhän minä voi olla trans. Että mä olen vain tällänen lesbo.") ilmaisevan disidentifikaation strategiaa: konservatiivisessa kulttuurikontekstissa Emppu asettuu hegemonisia identiteettejä vastaan lesbona mutta suojaa itseään ottamalla strategista etäisyyttä sukupuolivähemmistöidentiteettiin, samaistumistaan huolimatta.

Toisin kuin Nytytin ja Äilen kertomuksissa, Emppu ei kuvaa välitöntä samaistumista tai itsensä tunnistamista. Cavalcanten (2017, 551–552) esimerkkikertomus disidentifikaatiosta ja identiteettityöstä on jälleen kuvaukseltaan hyvin lähellä Empun kerrottua. Cavalcante esittää "Adrianin" kertomuksen siitä, kuinka samaistuminen elokuvaan *Boys Don't*

Cry herätti epämukavuuden tunteita, ja intensiivisestä samaistumisesta huolimatta identiteettityö ei käynnistynyt välittömästi vaan johti ennemmin aiheen tietoiseen välttelyyn. Tulkitsen samankaltaisen reaktion ilmenevän Empun kerronnan hauilussa ja aiempien toteamusten korjaamisessa: ”Sitten se jotenki oli monta vuotta et sitä ei... tai mielti sitä kyllä joo.” Vaikka sukupuoli oli Empun mieltä painava asia, hän kuvaa, kuinka hän pitkään vältteli identiteettityön prosessin aloittamista ja kielsi omaa samaistumistaan, jopa vältellen YouTube-kanavien seuraamista.

Sosiaalista mediaa ja identiteettiä koskevassa tutkimuksessa korostuvat verkossa käydyt keskustelut ja alustoilla tapahtuva itseilmaisu (esim. Craig & McInroy 2014; Fox & Ralston 2016). Onkin mielenkiintoista, että Emppu korostaa vältelleensä vuorovaikutusta videoiden kanssa: hän ”lurkkasi”, sen sijaan että olisi seurannut tilejä, jättänyt kommentteja tai osallistunut keskusteluun. Empun kerronnassa nouseekin selkeimmin esiin huomio, joka on läsnä myös aiemmissa kertomuksissa: sosiaalisen median sosiaalisuus ja mahdollisuus vuorovaikutukseen ja itseilmaisuun eivät näyttäytyä keskeisinä varhaiselle, murrostekstien kanssa tehtävälle identiteettityölle. Murrostekstit herättävät identiteettityön prosessin katsojan kohdatessa kertomuksen marginalisoidusta kokemuksesta, joka resonoi heille jollain tavalla; prosessi näyttäytyy sosiaalisen median murrostekstien kanssa hyvin samankaltaisena kuin Cavalcanten (2017) esimerkeissä elokuvista.

KYSEENALAISTAMINEN

Andrean kertomus poikkeaa aiemmin tässä artikkelissa käsittelemistäni. Hänelle transvlogit eivät murrosteksteinä herättäneet lainkaan samaistumisen tunteita vaan päinvastoin toiseuden kokemuksen: kokevatko kaikki muut näin? Andrea oli viimeisen vuoden aikana alkanut pohtia sukupuoltaan, joka ei hänelle aiemmin ollut pohdinnan tai epämukavuuden aihe. Andrean identiteettiprosessi oli haastatteluhetkellä hyvin keskeneräinen, ja hän kertoi ilmoittautuneensa haastateltavaksi nimenomaan päästäkseen puhumaan ja järjeistämään kokemuksiaan jollekulle. Kun haastattelun lopussa muiden tietojen ohessa kysyin, millä termeillä hän haluaa

tutkimuksessa tulla kutsutuksi, Andrea koki kysymyksen vaikeaksi. Lopulta päädyimme siihen, että hänen kohdalleen identiteetin voi merkitä sanalla *blank*, ’tyhjä’ – ei kieltäytymisenä vastata vaan kuvauksena hänen kokemuksestaan.

Seuraava ote on Andrean kerronnasta siitä, miten hän viimeisen vuoden aikana päätyi kyseenalaistamaan sukupuoltaan. Hän kertoi Pridefestivaalin aikaan pohtineensa kaapista tulon teemaikkaa: hän kuului seksuaalivähemmistöön muttei kokenut mitään seksuaalisuutta kuvaavaa termiä omakseen eikä ollut virallisesti tullut kaapista. Seksuaalisuuden teemojen pohtiminen johti sukupuolen reflektointiin:

Andrea: Ja sit mulla alko siin samalla jo sit ehkä jotenki pyörii tämmönen kela et no mut mites tää sukupuoli. Et onks mulla sellasta ((nauradus)). Ja no iso osa on varmaa myös sellast et mä oon sosiaalises mediassa jonkun verran seurannu transtaus-taisia vaik YouTubessa mitä ne nyt on tubettajia ja tämmösi. Ja sit ehkä siinä on ollu sillee et nii joo, et nää kaikki puhuu sellasesta et heil on semmonen sisäinen tunne, se oma sisäinen ääni kertoo, että on se ristiriita siin sukupuolen kanssa. Ja sit mä olin sille et onks mulla sellast sisäistä ääntä? Miksei mul oo sellast sisäistä ääntä? Onks se jossain piilossa vai onks se vaan tosi pieni ja mä en löydä sitä? Mut joo, jotenki tällee mä oon niinku päätyyn. Päätyynyt ajattelemaan ja tässä nyt olen ((nauradus)).

V: ((nauradus)) Joo, miten sä koet sen että sä et löydä tälläst sisästä ääntä? Miltä se niinkun sus-tuntuu?

A: Hmm. No siis alkuun se oli vähän hämmentävää ja ahdistavaa, koska mä en oo siis, en oo kuullu en oo YouTubessa seurannut ihmisiä, joilta mä olisin kuullut et heil on samanlainen kokemus. -- Nii nii, se oli vähän, mä olin vähän sillee et mä en oo ikinä kuullu kenenkää puhuvan tämmösest et onks tää nyt ees mahdollista? Onks tää nyt ihan oikea juttu? Vai oonks mä vaan pohtinu niin paljon et mä oon sotkenu omat ajatukseni täysin ((nauradus)).

Andrean kertomuksessa identiteettityö ottaa ennemmin kysymyksen kuin vastauksen muodon

(Cavalcante 2017, 550). Andrealle videoblogit eivät tuota samaistumisen kokemusta vaan ohjaavat esittämään vaikeita kysymyksiä, joihin hän ei (vielä?) osaa vastata. Andrea kertoi häneen vaikuttaneiden videoiden olleen genreä, jossa transihmiset kuvaavat, kuinka he oivalsivat olevansa trans ("this is how I knew I was trans"). Vlogeissa oman sukupuoli-identiteetin tunnistamiseen liittyy "sisäinen ääni" tai tunne, joka kertoo mikä sukupuoli on itselle oikea. Andrea kertoo sisäisen äänen ajatuksen läpäisseen hänen näkemiään kertomuksia sukupuolen kokemuksesta niin vlogien trans- ja muunsukupuolisten ihmisten kerronnassa kuin cissukupuolisten ystäviensä puheessa vahvasta identifioitumisesta syntymässä määriteltynä sukupuoleen. Näissä kuvauksissa sukupuoli-identiteetti näyttyy jonain kiinteänä ja löydettävänä, ja Andrean hämmennyneisyys nousee hänen oivalluksestaan, että hän ei löydä omaa sisäistä ääntään. Andrean kerronnassa sisäinen ääni ja sukupuoli-identiteetti sulautuvat yhdeksi – jos sisäistä ääntä ei löydy, tarkoittaako se, että sukupuoliakaan ei ole?

Andrean kertomus kuvaa identiteetin suhteisuutta: identiteettityö alkaa oman kokemuksen vertaamisena muiden kokemuksiin. Vlogit eivät kuitenkaan tarjonneet samaistuttavaa vertaiskokemusta tai itselle sopivia käsitteitä vaan oivalluksen, että kukaan muu ei näytä kokevan samoin. Juvonen (2019, 6) kuvaa kuinka terminologian puute linkittyy vallitsevaan hetero- ja cisnormatiivisuuteen: vahvojen, usein nimeämättömien normien ympäröimänä voi olla vaikea löytää tilaa hahmottaa tai nimetä omaa normista poikkeavaa kokemusta. Andrean kertomuksessa identiteettityö alkaa, kun vallitseva normi tulee näkyväksi: kaikilla muilla vaikuttaa olevan jokin sisäinen kokemus sukupuolesta, joka vlogien kertomuksissa ilmenee sisäisenä äänenä. Lisäksi kerronnassa korostuu identiteettien taipumus poissulkevuuteen (Rossi 2015): cis-, trans- ja muunsukupuolisen identiteetin rajat oli Andrean kohtaamisissa representaatioissa esitetty niin, että hänen kokemuksensa ei tuntunut mahduttuvan niistä mihinkään.

Myös Andrean identiteettityön mahdollistivat laajasti saatavilla olevat moninaiset kuvaukset sukupuolen kokemuksista, joihin itsensä vertaaminen johti hänet pohtimaan omaa sukupuoltaan. Andre-

an kerronnassa kuitenkin korostuu, että hän ei ollut löytänyt lainkaan kuvauksia kokemuksista, jotka vastaavat hänen omaansa. Hänen kokemuksestaan sisäisen tunteen puutteesta voisi kuvailla sanalla sukupuoli-identiteetti, mutta Andrea itse vierasti termin käyttöä – hän ei ollut löytänyt kuvauksia sukupuoli-identiteetistä eikä siis tiennyt, sulkisiko senkin määritelmä hänet ulkopuolelleen. Vaikka murrostekstit auttoivat Andreaa aloittamaan sukupuolen pohdinnan, hän kuvaa, kuinka samaistuttavien kuvausten puute johti hänet kyseenalaistamaan omia johtopäätöksiään: "Onks tää nyt ihan oikea juttu? Vai oonks mä vaan pohtinu niin paljon et mä oon sotkenu omat ajatukseni täysin?" Siinä missä itseä kuvaavien termien ja vertaiskertomusten löytäminen tukee itseymmärrystä (Juvonen 2019), Andrean kertomus osoittaa, että niiden puute voi johtaa oman kokemuksen aitouden kyseenalaistamiseen.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Sosiaalinen media toimii yhä suuremmassa määrin paikkana, jossa omaa identiteettiä rakennetaan. Tässä artikkelissa tarkastelin neljän muunsukupuolisen ihmisen kertomusta sosiaalisen median murrostekstien herättämästä identiteettityöstä. Analyysi osoittaa, että identiteettityö ottaa monia eri muotoja. Murrostekstit herättävät intensiivistä samaistumista, joka voi ilmetä suoraviivaisena itsen tunnistamisena, oman itseymmärryksen uudelleen tarkasteluna tai disidentifikaationa, jossa omaa samaistumista kierrellään ja vältellään prosessoimasta. Myös samaistumattomuus näyttyy intensiivisenä ja merkittävänä kokemuksena, erityisesti kun oma kokemus paljastuu normista poikkeavaksi eikä samaistuttavia kokemuksia näytä löytyvän lainkaan. Lisäksi analyysi hahmotteli sosiaalista mediaa varhaisen identiteettityön paikkana. Sosiaalinen media toimi haastatteluille murrostekstien kanavana, jossa kohdattiin representaatioita, jota ei välttämättä muita kanavia pitkin löytynyt, ja sellaisissa määrissä, jotka mahdollistivat itsen vertailun monenlaisiin kokemuksiin.

Puhe sosiaalisesta mediasta identiteetin tekemisen paikkana korostaa usein mahdollisuuksia itseilmaisuuksiin ja yhteisöihin kuulumiseen (esim. Duguay 2022; Fox & Ralston 2016). Onkin mielenkiintoista, että yhdessäkin murrostekstejä koskevassa kertomukses-

sa ei noussut esiin vastavuoroisuus sosiaalisen median tekstien kanssa: haastateltavat kuvasivat toimintaansa median kuluttajina, eivät yhteisön jäseninä. Murostekstien herättämä identiteettityö kuvattiin intiiminä, sisäänpäin kääntyneinä itsereflektion hetkinä. Tämän perusteella esitän, että vaikka sosiaalinen media on radikaalisti muuttanut tapaa, jolla mediaa tuotetaan ja kulutetaan (Mandiberg 2012), tämä ei näytä merkittävästi vaikuttavan murostekstien kanssa tehtävään varhaiseen identiteettityöhön. ROGD-teorian esittämä ajatus sosiaalisesta mediasta paikkana, jossa transidentiteetti tarttuu yhtäkkiä käyttäjältä toiselle, ei siis näytä pitävän: haastateltavat olivat omassa identiteettityössään aktiivisia toimijoita ja pohtijoita, jotka tekivät näkemiensä representaatioiden pohjalta havaintoja omasta kokemuksestaan. Se, että kertomuksissa ei lainkaan noussut esiin vuorovaikutus sisällöntuottajien tai toisten käyttäjien kanssa korostaa sitä, että varhainen identiteettityö sosiaalisessa mediassa ei ole merkittävässä määrin vertaisvaikuttamista, toisin kuin ROGD-teoria esittää (Marchiano 2017). Sen sijaan kertomuksissa korostui sosiaalisen median ulkopuolisten yhteisöjen paine, joka esti tai hidasti haastateltavien identiteettityötä.

KIRJALLISUUS

- Ashley, Florence (2020) A Critical Commentary on ‘Rapid-Onset Gender Dysphoria’. *The Sociological Review* 68:4, 779–799. DOI: 10.1177/0038026120934693 (haettu 11.12.2022).
- Brubaker, Rogers & Cooper, Frederik (2000) Beyond “identity”. *Theory and Society* 29:1, 1–47. <http://www.jstor.org/stable/3108478> (haettu 11.12.2022).
- Cavalcante, Andre (2017) Breaking into Transgender Life: Transgender Audiences’ Experiences With “First of Its Kind” Visibility in Popular Media. *Communication, Culture & Critique* 10:3, 538–555. doi:10.1111/cccr.12165 (haettu 11.12.2022).
- Craig, Shelley & McInroy, Lauren (2014) You Can Form a Part of Yourself Online: The Influence of New Media on Identity Development and Coming Out for LGBTQ Youth. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health* 18:1, 95–109, DOI: 10.1080/19359705.2013.777007 (haettu 11.12.2022).
- Dame, Avery (2016) Making a Name for Yourself: Tagging as Transgender Ontological Practice on Tumblr. *Critical Studies in Communication* 33:1, 23–37. <http://dx.doi.org/10.1080/15295036.2015.1130846> (haettu 11.12.2022).
- (2014) Being Trans Online: Visibility and Imposition. *The Toast* 7.4.2014. <https://the-toast.net/2014/04/07/being-trans-online/> (haettu 11.12.2022).
- Darwin, Helana (2020) Challenging the Cisgender/Transgender Binary: Nonbinary People and the Transgender Label. *Gender & Society* 34:3, 357–380. DOI: 10.1177/0891243220912256 (haettu 11.12.2022).
- Duguay, Stefanie (2022) *Personal but Not Private: Queer Women, Sexuality, and Identity Modulation on Digital Platforms*. Oxford: Oxford University Press.
- Erlick, Eli (2018) Trans Youth Activism on the Internet. *Frontiers* 39:1, 73–92. DOI: 10.5250/fronjwomestud.39.1.0073 (haettu 11.12.2022).

Sosiaalinen media on monille identiteetin rakentamisen paikka, koska se tarjoaa eri vähemmistöihin kuuluville tavan jakaa muille omia kokemuksiaan, joita ei välttämättä valtavirtamediassa esitetä, sekä kanavan helposti löytää ja kuluttaa muiden kertomuksia. Oman itsen tai oman normista eroamisen tunnistaminen ei kuitenkaan ole sosiaalisessa mediassa sen erityisempää kuin elokuvateatterissa tai kirjastossa.

YTM Vilja Jaaksi on tutkija Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa -hankkeessa (STN/Suomen Akatemia) Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimuksensa keskittyy sukupuolivähemmistöjen arkiseen sosiaalisen median käyttöön. Hän on kiinnostunut tavoista, joilla identiteettiä, politiikkaa ja yhteisöä rakennetaan sosiaalisessa mediassa, sekä alustojen roolista näissä prosesseissa.

Tutkimus on osa Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa -hanketta (rahoituspäätösnumerot 352520 ja 352522)

- Estola, Eila, Uitto, Minna & Syrjälä, Leena (2017) Elämänkertahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Feinberg, Leslie (1996) *Transgender Warriors: Making History from Joan of Arc to Dennis Rodman*. Boston: Beacon Press.
- Felski, Rita (2020) *Hooked: Art and Attachment*. Chicago: Chicago University Press.
- Fox, Jesse & Ralston, Rachel (2016) Queer Identity Online: Informal Learning and Teaching Experiences of LGBTQ Individuals on Social Media. *Computers in Human Behaviour* 65:2016, 635–642. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.06.009> (haettu 11.12.2022).
- Gray, Mary L. (2009) *Out in the Country: Youth, Media, and Queer Visibility in Rural America*. New York: New York University Press.
- Haimson, Oliver L., Dame-Griff, Avery, Capello, Elias & Richter, Zahari (2021) Tumblr Was a Trans Technology: The Meaning, Importance, History, and Future of Trans Technologies. *Feminist Media Studies* 21:3, 345–361, DOI: 10.1080/14680777.2019.1678505 (haettu 11.12.2022).
- Herrera, Andrea P. (2018) Theorizing the Lesbian Hashtag: Identity, Community, and the Technological Imperative to Name the Sexual Self. *Journal of Lesbian Studies* 22:3, 313–328. DOI: 10.1080/10894160.2018.1384263 (haettu 11.12.2022).
- Horak, Laura (2014) Trans on Youtube: Intimacy, Visibility, Temporality. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 1:4, 572–585. DOI 10.1215/23289252-2815255 (haettu 11.12.2022).
- Huuska, Maarit (2013) Mummi olenko minä ihminen? – tarinat translapsista. *SQS* 7:1–2, 50–58.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiitula, Liisa (toim.) *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Juvonen, Tuula (2019) Nimeämisen mahti: sukupuoli ja seksuaalisuuta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS* 13:1–2, 1–21.
- Karkulehto, Sanna (2011) *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu, Työläjäjärvi, Marja & Suomalainen, Laura (2018) Kun sukupuoli on nuorelle ongelma. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 134:20, 2041–6. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2018/20/duo14555> (haettu 11.12.2022).
- Kondelin, Sade (2013) Sukupuolitauti? *SQS* 7:1–2, 59–62.
- Köngäs, Päivi (2021) Näkymätön sukupuoli. *Yle* 28.11.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-12182475> (haettu 25.1.2022).
- Mandiberg, Michael (2012) Introduction. Teoksessa Mandiberg, Michael (toim.) *The Social Media Reader*. New York: New York University Press, 1–11.
- Marchiano, Lisa (2017) Outbreak: On Transgender Teens and Psychic Epidemics. *Psychological Perspectives. A Quarterly Journal of Jungian Thought* 60:3, 345–366. DOI: 10.1080/00332925.2017.1350804 (haettu 11.12.2022).
- McNabb, Charlie (2017) Nonbinary Gender Identities: History, Culture, Resources. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Miller, Jordan (2019) Youtube as a Site of Counternarratives to Transnormativity. *Journal of Homosexuality* 66:6, 815–837. DOI: 10.1080/00918369.2018.1484629 (haettu 11.12.2022).
- Muñoz, José Esteban (1999) *Disidentifications: Queers of Color and the Performance of Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Paasonen, Susanna (2010) Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 39–49.
- Raun, Tobias (2015) Archiving the Wonders of Testosterone via YouTube. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 2:4, 701–709. DOI 10.1215/23289252-3151646 (haettu 11.12.2022).
- Richards, Christina, Bouman, Walter Pierre & Barker, Meg-John (2017) *Genderqueer and Non-Binary Genders*. London: Palgrave Macmillan.
- Rossi, Leena-Maija (2015) *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Serano, Julia (2018) Everything You Need to Know About Rapid Onset Gender Dysphoria. *Medium.com* 22.8.2018. <https://juliaserano.medium.com/everything-you-need-to-know-about-rapid-onset-gender-dysphoria-1940b8afdeba> (haettu 11.12.2022).
- Steinbock, Eliza (2019) The Early 1990s and Its Afterlives: Transgender Nation Sociality in Digital Activism. *Social Media + Society* 5:4, 1–12. DOI: 10.1177/2056305119881693 (haettu 11.12.2022).
- Tainio, Luca (2013) Dikotomisesta transsukupuolisuu-

- desta queeriin transgenderiin? Paradigmamuutoksen mahdollisuus lääketieteen tavassa käsitteellistää trans*kokemusta. *SQS* 7:1–2, 18–29. <https://journal.fi/sqs/article/view/50795> (haettu 14.12.2022).
- Vasantola, Satu (2017) Niina Hartikainen ei ole pelkkä mies tai pelkkä nainen vaan muunsukupuolinen – Voiko hänestä pian tulla Niina Tero Hartikainen? *Helsingin Sanomat* 19.11.2017. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005453891.html> (haettu 25.1.2022).
- Vierula, Hertta ”Miksi muunsukupuoliset eivät saa hoitoa?” *Lääkärilehti* 23.8.2018. <https://www.laakarilehti.fi/ajassa/ajankohtaista/miksi-muunsukupuoliset-eivat-saa-hoitoa/> (haettu 25.1.2022).
- Vilkman, Sanna (2019) Muunsukupuolinen esitystaiteilija Emilia Kokko: ”Jotta jonkun ääni kuuluu, pitää jonkun muun olla hiljaa”. *Yle* 17.11.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11070741> (haettu 25.1.2022).
- Vincent, Ben (2020) *Non-Binary Genders: Navigating Communities, Identities and Healthcare*. Bristol: Policy Press.

“BUT WHAT ABOUT THIS GENDER THING. LIKE, DO I HAVE ONE?”: SOCIAL MEDIA AND BREAKOUT TEXTS IN NONBINARY IDENTITY WORK

This article explores the role of social media in queer identity work (Gray 2009) based on life-story interviews conducted with nonbinary (muunsukupuolinen) participants. Nonbinary genders have become more visible and recognized in the last decade, but research on the topic in Finland has remained scarce. Because nonbinary gender as a named identity has emerged fairly recently, and is not widely institutionally recognized, nonbinary people often initially encounter the identity through unofficial routes, for example on social media. This article examines participant’s narratives about encounters with breakout texts (Cavalcante 2017), representations which begin a process of identity work. The analysis highlights the diverse experiences of nonbinary people, and identifies three forms of identity work: identification, disidentification, and questioning. The article exemplifies how social media provides more accessible and diverse representations than traditional media but notes that this new context does not seem to change the processes of early identity work.

KEYWORDS: IDENTITY, NONBINARY GENDER, REPRESENTATION, SOCIAL MEDIA

Materialisoituva yhteisöllisyys kriisien ajassa

Leena-Maija Rossi

Tätä tekstiä kirjoittaessani vuoden 2022 Sukupuolentutkimuksen päivät ovat ovella. Oulun yliopiston sukupuolentutkijoiden järjestämään konferenssiin *Feminist Matterings: Indigenous and Arctic Engagements* kokoontuu tänä vuonna kansainvälinen tutkijajoukko – kaukaisimmat osanottajat ovat Yhdysvalloista ja Kanadasta, Australiasta, Etelä-Afrikasta, Papua-Uusi-Guineasta, Fidziltä ja Intiasta. Kaikki eivät kuitenkaan saavu fyysisesti Pohjois-Suomeen, eivät myöskään välttämättä kaikki kotimaiset osanottajat.

Koronapandemian mukanaan tuomat hybridiratkaisut ovat tehneet mahdolliseksi etäkeskustelut ja tutkimuksellisten tietämisen verkostojen punomisen ilman, että meidän tarvitsee itse matkustaa materiaalisine ruumiinemme pitkien etäisyyksien päähän ja kasvattaa hiilijalanjälkeämme. Tämä mahdollistaa esimerkiksi Sukupuolentutkimuksen päivillä rikkaan analyysin alkuperäiskansojen tilanteista, kolonialismista ja rasismista eri puolilla maailmaa. Hybridiratkaisut auttavat tuottamaan yhteistä etäteoretisointia, uutta tietoa ja ymmärrystä alistamisen ja sorron, mutta yhtä lailla vastarinnan materiaalisuudesta.

Kulttuurisesti todella moninaisen tutkijajoukon tuleminen yhteen merkitsee myös sitä, että tutkimuspäivillä voidaan valottaa monisärmäisen ja moninaisen yhteisön voimin maailmaa tällä hetkellä ravistelevia kriisejä, joissa kaikissa sukupuoli ja seksuaalisuus ovat tavalla tai toisella aivan ytimessä. Parhaillaan käynnissä olevat sodat ja vastarintataistelut sekä globaali ympäristökriisi muistuttavat siitä, miten olennainen tiedon-

tuotannon alusta sukupuolentutkimus on. Nyt jos koskaan on olennaista tehdä konfliktien ja rauhan tutkimusta sukupuolinäkökulmasta, tutkia esimerkiksi sitä, mitä sota ja kansallisvaltioiden sisäinen väkivalta tai laji- ja luontokato tekevät yhteisöille, sukupuolille ja sukupolville, ja sitä, miten militarismi sukupuolittuu. On tärkeää, että voimme Sukupuolentutkimuksen päivillä laajentaa sekä näkemyksiämme että verkostojamme ja osallistua yllirajaisesti. Akateemiset kokoukset, konferenssit ja symposiumit ovat toki olleet ja tulevat kuitenkin jatkossakin toivottavasti olemaan myös materiaalisia, ruumiillisia yhteentulemisia. Koronan pahimman vaiheen taantumisen jälkeen kollegoiden kasvokkain näkemisen, samassa tilassa keskustelemisen, yhdessä pähkäilemisen, nauramisen ja muunkin affektiivisuuden merkitys on vain korostunut entisestään. Materialisoituva yhteisöllisyys on tärkeää, sitä ei voi täysin korvata etäyhteyksillä. Tämähän on huomattu pandemian jälkimainingeissa sekä tutkijayhteisössä että opetuksessa.

Toivon ruumiillisia kohtaamisia myös seuraavilta Sukupuolentutkimuksen päiviltä. Seuran työvaliokunnassa havahduimme Oulun konferenssin lähestyessä siihen, että seuraavan konferenssin järjestäjää ei ole vielä valittu. Näin ollen järjestämisessä jouduttaneen vuonna 2023 pitämään välivuosi. Tämähän ei ole kenellekään kuolemaksi, mutta nyt on tärkeää, että yksiköissä tehdään tarkkaa resurssikartoitusta ja pääsemme seuran hallituksessa yhteisymmärrykseen siitä, missä kohtaamme tutkimuksellisissa merkeissä seuraavan kerran, oletettavasti vuonna 2024.

Seuraavilta päiviltä rohkenen toivoa myös lisää kotimaisilla kielillä käytävää keskustelua sukupuolentutkimuksen ajankohtaisista kysymyksistä. Tämä on tärkeää alan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kannalta mutta yhtä lailla myös tutkimuksensisäisesti. On aivan olennaista, että sukupuolentutkijat tuntevat alan käsitteistöä ja pystyvät tuottamaan tutkimusta omalla kielellään, kyeten tarvittaessa jopa käsiteinnovaatioihin. Hieno esimerkki tästä on vaikkapa marraskuun 2022 lopulla Tampereen yliopistossa väitelleen Pieta Savinotkon sukupuolentutkimuksen alan väitöskirja *Omakätisen ruoantuotannon monilajiset taloudet*. Saataisiinko seuraaville sukupuolentutkimuksen päiville myös ruotsinkielistä ja saamenkielistä tutkimuspuhetta? On toivottavaa, että sukupuolentutkimuksen kansainvälisyys ei merkitse meillä äidinkielen tutkimuksellisen ajattelun näivettymistä, vaan että myös sen merkitys tunnustetaan ja tunnustetaan.

Yhteisö voi osoittaa jäsenilleen tunnustustaan monin eri tavoin. Oppiaineet, tiedekunnat ja tieteelliset seurat jakavat esimerkiksi gradu-, väitöskirja- ja artikkelipalkintoja, joilla nuoria ja joskus vanhempiakin tutkijoita kannustetaan työssään eteenpäin. Oulun Feminist Matterings -konferenssissa SUNSin gradupalkinnon sai Emma Keskinen tutkielmastaan Lepo antikapitalistisena vastarintana: analyysi mustan feminismin rakkauspolitiikasta. Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden artikkelipalkinto taas jaettiin keväällä Johanna Hiitolalle, Zeinab

Karimille ja Valtteri Vähä-Savolle heidän tutkimuksestaan ”Epävarmuuden jatkumot: prekaarisuuden muodot ja sukupuolistunut väkivalta pakkomuuttajien elämänsä elämässä”.

Muistutan vielä, että seuran hallitus on kuluvalle vuonna päättänyt myös yhdestä uudesta palkinnosta: *Sukupuolentutkimuksellinen teko* -tunnustus myönnetään toimijalle tai ryhmälle, joka on tuottanut ansiokkaasti uutta sukupuolentutkimukseen liittyvää tietoa – esimerkiksi julkaisun, hankkeen, tutkimuksellisen tapahtuman tai sukupuolentutkimuksen popularisoinnin muodossa. Sukupuolentutkimuksellisen teon muoto on hyvin väljästi määritelty, ja palkittavaa tekoa ja tekijää voi muistaessaan milloin vain ehdottaa SUNSin sihteerille tulevan vuoden syyskuun alkuun saakka. Tekojen tulee ajoittua vuosille 2022–2023, eli sukupuolentutkimuksen kenttää voi ehdotustaan miettiessä tarkastella parin vuoden aikajänteellä.

Jatketaan kaikki sukupuolentutkimuksellisten tekojen tekemistä, monikielisesti. Niillä on merkitystä, materiaalisesti ja yhteisöllisesti.

Rovaniemellä 28.11.2022

Leena-Maija Rossi, puheenjohtaja

Leena-Maija Rossi on sukupuolentutkimuksen professori Lapin yliopistossa.

Sukupuolten tasa-arvo ja tieteellinen huippuosaaminen uudelleen määriteltävänä RESET-hankkeessa

Mervi Heikkinen, Netta Iivari & Tuija Lämsä

Sukupuolten tasa-arvon tiellä on edelleen monia rakenteellisia esteitä myös tutkimuksen ja innovaation saralla. Yksi merkittävimmistä liittyy tieteellisiin menetelmin tuotettavaan tietoon, tiedon eksaktiuteen ja siten myös tiedon käytettävyyteen. Vuosina 2015–2019 julkaistujen EU-28-maiden tutkimusjulkaisuista otsikon ja abstraktin perusteella tehdyn bibliometrisen analyysin perusteella alle 2 % on sukupuolitietoisia. Eksplisiittisesti biologiseen tai sosiaaliseen sukupuoleen sisältäviä viittauksia oli eniten lääke- ja terveystieteessä (3,79 %) ja vähiten insinööri- ja teknologiatieteissä (0,21 %) (SheFigures 2021). Agenda 2030:n tavoitteita käsittelevien tutkimusjulkaisujen sukupuolitietoisuutta tarkastelevassa bibliometrisessä tutkimuksessa (Herbert ym. 2020) kestäväen kehityksen tavoitteita tarkastellaan huomattavassa määrin sukupuolisokeasti.

Euroopan Komissio on ilmaissut ottavansa edellä mainitut puutteet huomioon sekä ratkaisevansa ongelmaa tärkeimmän tutkimusrahoitusvälineensä, tutkimus- ja innovaatiopuiteohjelman *Horizon Europe* (2021–2027) avulla (European Commission 2021a). *Horizon Europe* -hakemus- ja arviointiohjeissa¹ todetaan, että voidakseen hakea rahoitusta organisaatiolla on oltava voimassa oleva sukupuolten tasa-arvosuunnitelma², jonka tulee täyttää Euroopan Komission asettamat kriteerit³. Jos useampi hakemus saa saman arviointipisteytyksen, konsortion tasapainoinen sukupuolijakauma on ratkaiseva arviointikriteeri. Hankehakemuksessa on erillinen kohta, jossa edellytetään tutkimushankkeen sisällön tarkastelua sukupuolinäkökulmasta, ellei hakuulutuksessa ole erikseen mainintaa sen tarpeettomuudesta. Rahoituksen myöntämiseen vaikuttavat

1 Horizon Europe proposal evaluation Standard Briefing Version 2.0 25.06.2021.

2 Gender Equality Plan (GEP).

3 Horizon Europe, gender equality. DOI: <https://doi.org/10.2777/97891>.

sukupuoliulottuvuus ja siihen kytkeytyvät risteävät erot tulee siis huomioida tutkimusprojektia suunniteltaessa, ellei hakutekstissä erikseen toisin mainita.

Euroopan Tutkimusneuvosto (European Research Council, ERC) järjesti kymmenvuotisen toimintansa kunniaksi vuonna 2019 webinaarin otsikolla *Sex and Gender dimension in Frontier Research*⁴. Webinaarissa ERC-rahoituksen saaneet tutkijat esittelivät konkreettisia esimerkkejä siitä, mitä sukupuoli tuottaa analyttisenä kategoriana ja työvälineenä heidän tutkimushankkeissaan. Jo tätä ennen Euroopan Komissio oli julkaissut vuonna 2014 raportin *Gender in EU-funded research* ja vuonna 2020 *Gendered innovation 2: How inclusive analysis contributes to research and innovation* (EC 2020)⁵. Raportit toimivat yksityiskohtaisina oppikirjoina sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen tutkimuksessa.

Näiden edellä mainittujen oppaiden mukaan sukupuoli tulisi huomioida muun muassa tutkimusryhmän kokoonpanossa, toimintatavoissa, tutkimushankkeen suunnittelussa ja tutkimuskysymyksissä, kerättävässä aineistossa ja sen analyysissä sekä tuloksissa ja niiden julkaisemisessa. SAGER-ohjeet ja -käyttösuositukset konkretisoivat, miten tieteellisten lehtien toimitukset voivat sisällyttää sukupuolinäkökulman osaksi käsikirjoitusten arviointi- ja toimitusprosessia (Heidari ym. 2016). Myös tutkimusrahoittajien arviointipaneelin tulisi kyetä ohjeistuksen avulla arvioimaan, miten edellä mainitut ulottuvuudet ovat esillä tutkimushankemuksissa.

Tässä hankepuheenvuorossamme avaamme näkökulmia RESET-hankkeeseen ja erityisesti siinä kehitettäviin lähestymistapoihin tutkimushankkeen sukupuolivaikutusten arvioimiseksi. Keskeiset perusteet hankkeen sukupuolivaikutusten arvioinnille ovat pyrkimys tiedon sukupuolivastuullisuuteen – jonka luomista pyritään edistämään sukupuolen ja risteävien erojen systemaattiseen tarkasteluun ohjaamalla – sekä hyvä tieteellinen käytäntö. Yhdessä hankkeeseen osallistuvien partnerien kanssa

olemme kehittäneet sukupuolivaikutusten arviointityökalua – kysymyksistä koostuvaa tarkistuslistaa – jonka avulla selvitetään, miten sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on huomioitu tutkimuksen taustoituksessa ja sen tarpeen perusteluissa, varsinaisen tutkimushankkeen toteutuksessa sekä tutkimustulosten julkaisemisessa⁶ ja niiden vaikuttavuudessa.

TASA-ARVOSUUNNITELMIA EUROOPPALAISILLE YLIOPISTOILLE

*RESET – Redesigning Equality and Scientific Excellence Together*⁷ -hankkeelle myönnettiin nelivuotinen H2020 SwafS-2020-1 Science with and for Society -ohjelman rahoitus korkeakoulujen tasa-arvosuunnitelmien laatimiseksi ja toteuttamiseksi⁸ vuosille 2021–2024. Hankkeessa kehitetään korkeakoulujen hallintoa ja toimintaa erityisesti sukupuolten tasa-arvoa edistäväksi niissä Euroopan Unionin maiden korkeakouluissa, joilla ei vielä ole voimassa olevaa tasa-arvosuunnitelmaa.

RESET-hankkeeseen osallistuvat seitsemän eurooppalaista yliopistoa sijaitsevat kuudessa maassa, jotka ovat Ranska, Portugali, Kreikka, Puola, Saksa ja Suomi. Mukana olevat yliopistot ovat suuria ja keskisuuria monitieteisiä yliopistoja, joilla kaikilla on huippututkimusyksiköitä ja laatuleimoja – kuten Human Resources Strategy for Researchers (HRS4R) eli Euroopan komission myöntämä HR Excellence in Research -laatuleima, jonka myötä yliopisto on organisaationa sitoutunut kehittämään tutkijoiden työympäristöä ja tutkijanuraa komission hyvien henkilöstökäytänteiden kriteeristön mukaisesti. RESET-konsortion koordinaattorina toimii Tasa-arvoyksikkö Bordeaux'n yliopistosta Ranskasta. Partneriyliopistot ovat Sciences Po Pariisista Ranskasta, University of Porto Portugalista, Aristotetele University of Thessaloniki Kreikasta, University of Lodz Puolasta, Ruhr University of Bochum Saksasta ja Oulun yliopisto Suomesta. Sciences Po toimii hankkeen si-

4 <https://erc.europa.eu/event/sex-and-gender-dimension-frontier-research>.

5 <https://data.europa.eu/doi/10.2777/316197>.

6 Work Package 7: Mainstream the gender dimension in the design of research activities and products.

7 EU H2020-SwafS-2020-1 RESET – Redesigning Equality and Scientific Excellence Together (Reference number ID 101006560).

8 Supporting Higher Education Institutions to implement gender equality plans.

säisessä arviointi- ja monitorointiroolissa. Ruhr University of Bochum ja Oulun yliopisto puolestaan toimivat hankkeen mentoripartnereina pitkäaikaisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyökokemuksensa ansiosta. Oulun yliopistosta hankkeessa ovat mukana sukupuolentutkimuksen dosentti, yliopistonlehtori Mervi Heikkinen kasvatustieteiden tiedekunnasta, tietojärjestelmätieteen professori Netta Iivari tieto- ja sähkötekniikan tiedekunnassa sijaitsevasta INTERACT-tutkimusyksiköstä sekä Markkinoinnin, johtamisen ja kansainvälisen liiketoiminnan yliopistonlehtori Tuija Lämsä Oulun yliopiston kauppakorkeakoulusta.

Hankevalmistelu aloitettiin jo vuonna 2018, ja sitä tehtiin kahden vuoden ajan pääasiassa virtuaalisissa kokouksissa ensimmäisen hakukierroksen tuottaessa hyvät arviot mutta ei toivottua myöntöä hankerahoituksesta. Kaksi vuotta jatkuneen valmistelun aikana partnerit tutustuivat toisiinsa lukuisten tiiviiden Zoom-kokousten lisäksi hakemustyöpajassa, joka järjestettiin ensimmäisenä vuonna Bordeaux'ssa ja seuraavana vuonna Brysselissä. Hankkeen alkaessa tunsimme siis jo varsin hyvin hankepartnereiden sekä hankesuunnitelman potentiaalin. Erityiseksi haasteeksi koettiin haku- ja koulutuksessa ilmaistu yliopisto-organisaatioiden transformaatio, joka pitää sisällään kulttuuriin sekä ilmapiiriin vaikuttamisen pysyvän tasa-arvomuutoksen aikaansaamiseksi. Hankkeen tuottama tasa-arvosuunnitelma ei edistä sinänsä tasa-arvoa, jos organisaatiosta puuttuvat rakenteet tasa-arvotoimien jalkauttamiseksi ja niiden ylläpitämiseksi osoitetuilla resursseilla hankkeen päätyttyä. Pysyvän muutoksen aikaansaamiseksi organisaatioiden ylimmän johdon sitoutuminen ja tuki hankkeelle yliopistojen rehtoreiden allekirjoittamalla yhteisellä lausunnolla⁹ on merkittävä. Yliopiston tasa-arvotyötä koordinoivien toimikuntien perustaminen, tasa-arvokyselyn toteuttaminen sekä sen pohjalta identifioitavien tarpeiden ja korjaavien toimenpiteiden koostaminen tasa-arvosuunnitelmaksi ovat keskeisiä toimia.

Hankkeen ensimmäisen vuoden aikana partneriyliopistot laativat tasa-arvotoimikuntien johdolla tasa-arvosuunnitelmat. Suunnitelmia viitoitti tasa-

arvokysely, jonka pohjalta tasa-arvon edistämistä edellyttävät kohteet ja seurattavat toimenpiteet määriteltiin kussakin yliopistossa. Hankkeessa suunniteltuja ja toteutettuja tasa-arvotoimenpiteitä sekä niille asetettuja tavoitteita myös arvioidaan hankkeen aikana ja suunnitelmat päivitetään hankkeen neljäntenä vuotena siihen mennessä kertyneiden kokemusten perusteella. Tasa-arvosuunnitelmien yhteissuunnitteluun osallistamista ja koulutusta järjestetään yksilön, käytäntöyhteisöjen ja instituutioiden tasoilla rakenteellisen muutoksen saavuttamiseksi. RESET-yliopistojen tasa-arvosuunnitelmissa hyödynnetään myös data-analytiikkaa, joka tarjoaa ainutlaatuista havainnollista tietoa ja siten myös inspiraatiota työn tueksi. Ylimmän johdon tuki ja tasa-arvosuunnitelmien toimeenpanon seuranta Euroopan tasa-arvoinstituutin GEAR-työkalujen askelten mukaisesti varmistaa RESET-hankkeen toiminnan integroitumisen paikallisesti huippuosaamisalueille.

VOIMAVARANA IHMISET – KÄYTÄNTÖYHTEISÖT JA YHTEISSUUNNITTELU

Hankkeessa tasa-arvon tavoitteiden edistämisen kannalta keskeisimmäksi tekijäksi on identifioitu tasa-arvon edistämiseen sitoutuvat ihmiset, jotka muodostavat *käytäntöyhteisön*¹⁰ (Wenger 2000) keskustelun ylläpitämiseksi ja toimenpiteiden jalkauttamiseksi. Tällaiset käytäntöyhteisöt voivat olla virallisia (esim. organisaation asettamia työryhmiä) tai epävirallisempia ryhmiä, mutta yhteistä niille on se, että ne muodostuvat henkilöistä, jotka ovat sitoutuneet kollektiiviseen oppimiseen jossakin yhteisessä, kaikkia ryhmän jäseniä koskevassa asiassa (esim. sukupuolten tasa-arvoa ja risteäviä eroja koskevat kysymykset organisaatiossa).

Ihmiset voivat siis kuulua käytäntöyhteisöihin samaan aikaan kun kuuluvat muihin organisaation virallisiin rakenteisiin, työryhmiin ja johtoryhmiin. Näissä yhteisöissä kehitetään ja jaetaan tietoa ja osaamista yli institutionaalisten rakenteiden ja hierarkioiden. Tärkeää tietoa jaetaan myös yksiköi-

9 "Joint statement on our engagement for equality, diversity and excellence in research" on RESET-hankkeen yliopistojen rehtoreiden yhteinen sitoumus tasa-arvon ja moninaisuuden edistämiseksi tutkimuksessa.

10 Community of Practitioners (CoPs).

den, osastojen ja tiedekuntien välillä ihmisten työskennellessä organisaation rajat ylittävissä tiimeissä. Käytäntöyhteisöt ovat merkittäviä myös ylittäessään organisaation rajat esimerkiksi tehtäessä yhteistyötä yliopiston eri sidosryhmien kanssa. Näiden toimijayhteisöjen avulla voidaan toteuttaa myös poikkiteollista yhteistyötä, jossa avataan uusia näkökulmia ja strategioita sekä luodaan uusia käytäntöjä organisaatioiden toimintaan ja prosesseihin.

RESET-hankkeen aikana tuotettu tutkimustieto ja laajempi ymmärrys sukupuolten ja risteävien erojen tasa-arvokysymyksistä ja huippuosaamisesta tutkimushankkeissa on organisaation ydinosaamisen kehittämistä. Tässä kehittämistyössä otetaan huomioon kunkin partneriorganisaation identiteetti ja toimintakulttuuri sekä ympäröivän yhteiskunnan vaikutus.

RESET-hankkeessa noudatetaan ja edelleen kehitetään yhteissuunnittelun periaatteita ja toimintatapoja valtavirtaistettaessa tasa-arvoa ja edistetäessä oikeudenmukaisuutta. RESET-hankkeessa noudatettavassa yhteissuunnittelussa korostuu 1) kaikkien asianomaisten aktiivinen osallistuminen; 2) iteratiivinen yhteistoiminnallinen suunnittelu; 3) yhdessä oppiminen ja eri tahojen osaamisen arvostus; 4) valtasuhteiden kyseenalaistaminen, demokraattisten käytänteiden toteuttaminen ja marginalisoitujen äänen kuuleminen sekä 5) kontekstisensitiivisyys (ks. mm. Greenbaum & Loi 2012; Luck 2018). Yhteissuunnittelussa tuotetaan ratkaisuja, joilla pyritään tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden parantamiseen yliopistoissa. Yhdistämällä sukupuolten tasa-arvo ja risteävät erot kollektiiviseen tiedon edistämiseen ja toteuttamalla tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat yhteissuunnittelun menetelmiä hyödyntäen varmistetaan RESET-hankkeen yliopistoissa, että ilmenneet tarpeet rakenteellisille muutoksille myös kohdataan ja ratkaistaan kestäväällä tavalla. Yhteissuunnittelun valtavirtaistaminen institutionaaliseksi käytännöksi, tehokas sukupuolten tasa-arvon edistäminen päätöksenteossa, sidosryhmien osallistaminen ja heidän tukensa mahdollistavat korkealaatuiset ja vaikuttavat toimet.

SUKUPUOLINÄKÖKULMAN EDISTÄMINEN TUTKIMUKSESSA JA INNOVAATIOSSA

RESET-projekti kehittää ja pilotoi sukupuolivaikutusten arviointia (*Gender Impact Assessment, GIA*) tutkimusprojekteja varten. Tukea tarjotaan tutkimussuunnitelmien analysoimiseksi jo hankkeiden valmisteluvaiheessa, jotta biologinen ja sosiaalinen sukupuoli sekä risteävät erot otettaisiin huomioon tutkimuseettisesti kestävien ja vastuullisten prosessien ja eksaktien tulosten aikaansaamiseksi.

Hankkeen ensimmäisen kevään aikana luotiin yleiset periaatteet ja niiden pohjalta ohjeistus sukupuolivaikutusten arviointiin (*GIA guidelines*) toiminnan organisoimiseksi kussakin yliopistossa (Heikkinen ym. 2021a). Ensimmäisen syksyn aikana laadimme yhdessä partnereiden kanssa ensimmäisen version sukupuolivaikutusten arvioinnin kysymyslistasta ja toimintamallista (*GIA checklist and protocol*) toiminnan jalkauttamiseksi kussakin yliopistossa (Heikkinen ym. 2021b).¹¹ Tuolloin luotiin myös yhteissuunnittelun ohjeistus ja menetelmäpaketti (*Co-design starter kit*), jossa esitellään suositeltavia yhteissuunnittelun menetelmiä RESET-hankkeen tarkoituksiin (Iivari ym. 2021). Toisen vuoden mittaan olemme järjestäneet iteratiivisia yhteissuunnittelusessioita GIA-kysymyslistan edelleen kehittämiseksi tutkijoiden käyttöön sopivaksi työvälineeksi. Olennaista tässä työskentelyssä on kutsua mukaan kattavasti erilaisia asianomaisryhmiä ja saada heidän äänensä kuuluviin. Erityisesti on syytä pohtia heikommassa asemassa olevia ryhmiä ja heidän mukaan ottamistaan. Sessioissa on tarkasteltu osallistujien kanssa sekä itse kysymyslistaa että käsitelty laajemmin osallistujien kokemuksia, näkemyksiä, asenteita, olettamuksia, toiveita ja pelkoja tutkimuksen sukupuoliulottuvuuteen liittyen. Sessioissa on virinnyt runsaasti ideoita kysymyslistan kehittämiseksi, mutta myös sessioiden luonne koulutuksellisia ja itsereflektioon kannustavina tilaisuuksina on noussut esiin. Yhteissuunnittelun menetelmien kannalta uutta on suunnittelun kohde – sukupuolten tasa-arvoon liittyvät suunnitteluratkaisut – mutta myös konteksti: eurooppalaiset yliopistot¹².

11 Kaikki RESET-hankkeen tuotokset tallennetaan Euroopan Komission yhteiseen Zenodo-tallennuspalveluun: <https://zenodo.org/communities/reset-h2020/?page=1&size=20>.

12 Käsittelemme yhteissuunnittelun kontekstisensitiivisyyttä tarkemmin artikkelissamme Iivari ym. "Participatory

YLIOPISTO MUUTTUU TASA-ARVOISEMMAKSI SISÄLTÄPÄIN

Ollessamme nelivuotisen projektin puolivälissä on hyvä tehdä tilannekatsaus: miten tämä kolmen miljoonan euron hanke ja säännöllisesti päivitetty hankekonsortion yliopistojen tasa-arvosuunnitelmat ja niihin sisältyvät tasa-arvotoimet voisivat tuottaa tarvittavan muutoksen sukupuolten tasa-arvon realisoitumiseksi? Yhteensä noin 200 eurooppalaista yliopistoa on toteuttanut tai on parhaillaan toteuttamassa vastaavissa hankkeissa sukupuolten tasa-arvosuunnitelmaa Euroopan Komission rahoittamina (EC 2021). Euroopan Komission investointi sukupuolten tasa-arvon tukemiseksi tutkimus- ja innovaatioalueellaan on huomattava. Tasa-arvoon toiminnassaan sitoutuneiden yliopistojen osallistuminen innovaatio-toimintaan yhdessä paikallisten ja kansallisten rekrytointipalvelujen, korkeakoulujen, kuntien, teollisuuden ja kansalaisjärjestöjen kanssa myös osaltaan valtavirtaistaa sukupuolivastuullisia toimintaperiaatteita. Tätä hankkeessa kokeiltavaa toimintamallia voidaan soveltaa muissa korkeakouluissa ja niiden ekosysteemeissä ja tukea siten laajemmin eurooppalaisen tutkimusalueen (ERA) tasa-arvotavoitteiden saavuttamista.

Nais- ja sukupuolentutkimuksen tuottaman tutkimus- ja menetelmätiedon valtavirtaistaminen on tullut osaksi sukupuolivastuullista tieteellistä tutkimustietoa ja tutkimusrahoituspolitiikkaa. Osa yliopistojen tutkimusryhmistä ottaa vasta ensimmäisiä askelia sukupuoliulottuvuuden sisällyttämiseksi tutkimukseensa, joten sukupuolentutkimuksen asiantuntemukselle on nyt erityisesti kysyntää. Tutkimusyksiköiden johtajat ja tutkimusryhmien vetäjät ovat avainroolissa hankkeidensa sukupuolivaikutusten arvioimisessa ja sukupuolitietoisuuden herättämisessä. Useissa yliopistoissa tutkimusyksiköt, jotka voivat tehdä yhteistyötä yliopistoissaan toimivien sukupuolentutkimusyksiköiden kanssa, ovat etulyöntiasemassa. Ne voivat kehittää monitieteisiä hankkeita ja palkata hankkeeseen sukupuolentutkimusyksiköiden kouluttamia sukupuolen ja risteävien erojen sekä moninaisuuden, tasa-arvon ja inklusion (*Diversity, Equality and Inclusion, DEI*)

asiantuntijoita. Sukupuolentutkimuksen asiantuntemukselle on kysyntää tutkimushankkeiden lisäksi tutkimusrahoitusasiantuntijoiden keskuudessa, joiden tehtävänä on avustaa valmisteilla olevia tutkimushankkeita niiden sukupuolivaikutusten arvioinnissa. Lisäksi sukupuolentutkimuksen asiantuntemusta tarvitaan tutkimusrahoitusorganisaatioissa, jotta rahoitus suuntautuisi sukupuolivastuulliseen tutkimukseen. Edelleen tutkimusrahoitusorganisaatioiden arviointipaneeleissa on tarvetta erityisasiantuntemukselle, jotta rahoitusta hakevien hankkeiden sukupuolivaikutukset tulisivat tarkastelluksi kattavasti hankkeiden eri vaiheissa.

Euroopan tasa-arvoinstituutin (EIGE) *Gender Equality in Academia and Research (GEAR)* -työvälineen kuvauksessa taustoitetaan sukupuolitietoisien tiedon merkitystä seuraavasti: Tutkimuksen kautta tuotetun tiedon tulisi lisätä ymmärrystä maailmasta ja olla siten perusta kestäväen tulevaisuuden rakentamiselle. Sen vuoksi ratkaisevan tärkeää on, että tutkimuksen avulla syntyvä ja koulutuksen kautta siirrettävä tieto ei ole sukupuolisokeaa taikka sisällä virheellisiä sukupuolen merkitystä vähätteleviä yleistyksiä. Erityisesti tutkimus- ja innovaatiotoiminnassa on kyettävä tarkastelemaan kriittisesti sekä sukupuolta ja risteäviä eroja että eriarvoisuutta. Sukupuoliulottuvuuden sisällyttäminen tutkimukseen ja innovointiin mahdollistaa 1) huippuosaamisen ja tulosten laadun varmistamisen sekä kestävyden parantamisen, 2) tutkimuksen ja innovoinnin mukauttamisen paremmin sosiaalisiin tarpeisiin, sekä 3) uusien ideoiden kehittämisen ja innovaatioiden edistämisen. (EIGE, GEAR tool 2021, 50.)

Sukupuolinäkökulman tulee sisältyä koko tiedontuotannon prosessiin, alkaen tutkimusryhmän kokoonpanosta, sisältäen tutkimuskysymysten laattimisen, tutkimusaineistot ja niiden analyysimenetelmät ulottuen tutkimuksen raportointiin ja sen julkaisemiseen siten, että lukijalle ilmenee, miten biologinen ja sosiaalinen sukupuoli sekä muiden erojen vaikutus on huomioitu tutkimuksessa. Tutkimustulosten rajoitteet tulee myös huomioida täsmällisesti. Vaatimus sukupuoliulottuvuuden sisällyttämisestä lisää mahdollisuuksia tiedon puutteiden ja aukkojen esiin nostamiseksi. Kuten EIGE:n

---

Design Meets Gender Equality at a European Higher Education Institution. An Exploration into Design, Discourse, and Friction” (arvioitavana).

GEAR tool kiteyttää: tulevaisuuden tutkijasukupolvi saa koulutuksensa nyt, joten on ensiarvoisen tärkeää varmistaa, että koulutusohjelmien opetussuunnitelmat sisältävät opintoja tieteen- tai tutkimusalan sukupuolinäkökulmista (EIGE, GEAR tool 2021, 50). On huolehdittava edelleen siitä, että yliopistosta valmistuneet kykenevät tekemään sukupuolivas- tuullista tutkimusta, tuottamaan sukupuolitietoista tietoa ja osallistumaan päätöksentekoon sukupuolivas- tuullisesti muun muassa ajankohtaisten kestä- vän kehityksen tavoitteisiin pääsemiseksi.

Dosentti, KT Mervi Heikkinen, yliopistopedagogiikan yliopistonlehtori ja tutkija Oulun yliopiston kasva- tustieteiden tiedekunnassa tutkii feminististä tietoa, sukupuolta, episteemistä kontribuutiota ja sosioma- teriaalisia kietoumia digitalisoituvassa arktisessa yliopistossa ja tiedontuotannossa.

Professori, FT Netta Iivari, Oulun yliopiston Tieto- ja sähkötekniikan tiedekunnassa johtaa INTERACT-

tutkimusyksikköä, jonka osaamisalueena on ihmis- keskeinen suunnittelu ja digitalisaatio. Netta Iivari tutkii erilaisia osallistavia ja kriittisiä suunnittelu- menetelmiä, kuten osallistuvaa suunnittelua, yhteis- suunnittelua sekä kriittistä suunnittelua erilaisissa konteksteissa ja erilaisten osallistujaryhmien kans- sa, huomioiden erityisesti eettisten seikkojen, arvo- jen, valtasuhteiden ja toimijuuden näkökulmat.

Yliopistonlehtori, KTT Tuija Lämsä Markkinoinnin, johtamisen ja kansainvälisen liiketoiminnan yksi- kössä Oulun yliopiston kauppakorkeakoulussa toi- mii monitieteisessä tutkimusyhteisössä. Lämsän tut- kimusalue perustuu organisaatiokäyttäytymiseen ja luovuuteen muutoksen aikakaudella, keskittyen erityisesti strategiaan käytäntöihin, johtajuuden mer- kitykseen sekä tiedon, osaamisen ja organisaatio-op- pimisen johtamiseen muun muassa tarkastelemalla käytäntöyhteisöjen (CoPs) merkitystä sukupuolten tasa-arvon levittämisessä organisaation strategia- työhön.

KIRJALLISUUS

- European Commission (2021a) *Gender Equality in Research and Innovation*. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/democracy-and-rights/gender-equality-research-and-innovation_en (haettu 4.12.2022).
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation (2021b) *Horizon Europe, Gender Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2777/97891> (haettu 4.12.2022).
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation (2021c) *She Figures 2021: Gender in Research and Innovation: Statistics and Indicators*. Luxembourg: Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/06090> (haettu 4.12.2022).
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation (2020) *Gendered Innovations 2: How Inclusive Analysis Contributes to Research and Innovation: Policy Review*. Luxembourg: Publications Office. DOI: <https://doi.org/10.2777/316197> (haettu 4.12.2022).
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation (2014) *Gender in EU-Funded Research: Toolkit*. Luxembourg: Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/74150> (haettu 4.12.2022).
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. (2021) *Horizon Europe Proposal Evaluation Standard Briefing Version 4.0 26.09.2022*. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/experts/standard-briefing-slides-for-experts_he_en.pdf (haettu 4.12.2022).
- European Institute for Gender Equality (2021) *Gender Equality in Academia and Research. GEAR Tool*. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gear> (haettu 4.12.2022).
- European Research Council. (European Commission) (2019) *Sex and Gender Dimension in Frontier Research*. <https://erc.europa.eu/event/sex-and-gender-dimension-frontier-research> (haettu 4.12.2022).
- Greenbaum, Joan & Daria, Loi (2012) Participation, the Camel and the Elephant of Design: An Introduction.

- CoDesign* 8:2–3, 81–85. <https://doi.org/10.1080/15710882.2012.690232> (haettu 4.12.2022).
- Heikkinen Mervi, Lämsä, Tuija, Paoletti, Marion & Radchuk, Maryna (2021a) Gender Impact Assessment (GIA) Guidelines. *Zenodo*. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6906279> (haettu 4.12.2022).
- Heikkinen, Mervi, Paoletti, Marion, Radchuk, Maryna, Junca, Ninon, Lopes, Alexandra, Matias Marisa, Magalhães, Sara, Rozalska, Aleksandra, Karachaliou, Elena, Niebel, Viktoria & Forest, Maxime (2021b) *GIA Checklist and Protocol in all Project Languages*. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6906348> (haettu 4.12.2022).
- Herbert, Rachel, Falk-Krzesinski, Holly & Plume, Andrew (2020) *Sustainability Through a Gender Lens: The Extent to Which Research on UN Sustainable Development Goals (SDGs) Includes Sex and Gender Consideration*. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3689205> (haettu 4.12.2022).
- Heidari, Shirin, Babor, Thomas F., De Castro, Paola, Tort, Sera & Curno, Mirjam (2016) Sex and Gender Equity in Research: Rationale for the SAGER Guidelines and Recommended Use. *Research Integrity and Peer Review*. Volume 1, Article number: 2. <https://doi.org/10.1186/s41073-016-0007-6> (haettu 4.12.2022).
- Iivari, Netta, Käsmä, Marjukka, Tervo, Erkki & Heikkinen, Mervi (arvoitavana) Participatory Design Meets Gender Equality at a European Higher Education Institution. An Exploration into Design, Discourse, and Friction. *CoDesign: International Journal of Co-Creation in Design and the Arts*.
- Iivari, Netta, Tervo, Erkki, Käsmä, Marjukka, Niebel, Viktoria, Różalska, Aleksandra, Hadjipavlou-Litina, Dimitra, Vakali, Athena, Paoletti, Marion, Radchuk, Maryna, Magalhães, Sara Isabel, Matias, Marisa & Forest, Maxime (2021) Co-design starter kit (1.0). *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6906566> (haettu 4.12.2022).
- Luck, Rachael (2018) What Is It That Makes Participation in Design Participatory Design? *Design Studies* 59 (November). <https://doi.org/10.1016/j.destud.2018.10.002> (haettu 4.12.2022).
- RESET-Redesigning Equality and Scientific Excellence Together* -hankkeen kotisivut. <https://wereset.eu/> (haettu 8.10.2022).
- Schiebinger, Londa, Klinge, Ineke, Paik, Hee Young, Sánchez de Madariaga, Inés, Schraudner, Martina & Stefanick, Marcia (toim.) (2011–2020) *Gendered Innovations in Science, Health & Medicine, Engineering, and Environment*. <http://genderinnovations.stanford.edu/index.html> (haettu 4.12.2022).
- Wenger Etienne (2000) Communities of Practice and Social Learning Systems. *Organization* 7:2, 225–246.

Epistemiska vanor i queer och feministisk teori

Salla Aldrin Salskov

I Maggie Nelsons autoteoretiska memoar *Argonauterna* (2015) beskriver Nelson hur hon och hennes partner – Harry Dodge, (som genomgår *transition*), hösten 2008 står i köket och lyssnar på prognoserna inför folkomröstningen om tillägget i Kaliforniens grundlag (att enbart giftermål mellan en man och en kvinna är giltiga och erkänns av staten Kalifornien). Nelson beskriver bestörtningen då paret inser att förslaget antagligen kommer att godkännas: ”Vi förvånades över vår chock, då den avslöjade en passiv, naiv tillit till att bågen i det moraliska universumet, hur lång den än är, graviterar mot rättvisa.”¹ (Nelson 2015, 28.) Men, påminner Nelson, ”verklig rättvisa har inga koordinater, ingen teleologi!” (Nelson 2015, 28). Paret beslutar sig i stundens hetta och allvar för att gifta sig och beger sig mot stadshuset. Nelson beskriver hur de på vägen passerar skyltar med streckfigurer och slogans som stöder det exkluderande tillägget. Nelson skriver:

Stackars äktenskap! Så drog vi i väg för att förintada det (oförlåtligt). Eller för att bekräfta det (oförlåtligt). (Nelson 2015, 28.)

Nelsons skildring av en vardaglig scen där en insikt om politiska realiteter får en existentiell vändning fångar den tvetydighet som äktenskapets betydelse har, framförallt inom en queerfeministisk kontext. Försök till att befästa dess betydelse i en queer, feministisk, eller politisk bemärkelse ställer oss inför dess mångtydighet. Nelson visar hur giftermålet å ena sidan bekräftar, men å andra sidan utmanar ett heteronormativt tolkningsramverk och illustrerar därmed en aspekt av den tematik som genomgår diskussionerna i min doktorsavhandling *Struggling with the personal: On epistemic habits in queer*

and feminist theory – nämligen de sätt på vilka genusvetenskapens frågeställningar trots sina kritiska imperativ implicit tenderar att gravitera mot polariserande uppställningar. Framförallt aktualiserar Nelson i *Argonauterna* frågor om queerfeminismens förkärlek för att rättfärdiga och beskriva sina frågor i termer av maktförhållanden och det politiska.

Benägenheten att betona att något är politiskt, präglar starkt den feministiska teorin och kritiken som har på belyst sätt på vilka sätt även filosofin har politiska innebörder. Till exempel uttrycker Luce Irigaray (1985) ett synsätt där varje utsaga inom filosofin till sitt väsen är politiskt, och har implikationer som är politisk determinerade.

Every operation on and in philosophical language, by virtue of the very nature of that discourse—which is essentially political—possesses implications that, no matter how mediate they may be, are nonetheless politically determined. (Irigaray, 1985, 81.)

Den svenska filosofen Jonna Bornemark konstaterar i sin bok *Jag är himmel och hav. En filosofisk undersökning av graviditet, liv och jagets gränser* att ”det filosofiska alltid är politiskt” (Bornemark, 2022, 17). Tendensen till att politisera betydelser finns i många dagsaktuella kulturella diskussioner om kön, identitet, representation och makt. Där tematiseras ofta det vardagliga eller vardagen som föremål för kritik, eftersom det är i vardagen, i livet som ideologiernas och normernas effekter känns och upplevs. Den queerfeministiska tanketraditionen uppmanar oss ofta med rätta, att förhålla oss kritiskt till det vi tar som självklart och givet. Likaså har traditionen förhållit sig skeptisk till begrepp som sanning,

¹ Alla översättningar ur *Argonauterna* är av undertecknad om inte annat anges.

rättvisa och verklighet, till den grad att de sällan används i diskussioner om queer feminism och kritik. Begrepp som sanning och rättvisa yttras sällan i de teoretiska diskussionerna som snarare förhåller sig kritiskt till olika sanningsanspråk och som ofta präglas av en syn på rättvisa, där rättvisa reduceras till en fråga om rättigheter. Rita Felski noterar att visa ord har rentav försvunnit från akademiskt skrivande: "Certain words – truth, reality, objectivity – have virtually vanished from scholarly writing, admissible only when garnished with an amplitude of scare quotes." (Felski 2015, 36.) Den queerfeministiska kritikens misstänksamhet emot maktens förmåga att forma vårt kulturella medvetande belyser ofta hur vi formas av diskurser, men det är även i denna kritiska verksamhet som begrepp som sanning och rättvisa (bör) förankras. Den queer feministiska kritikens misstänksamhet inför olika sanningsanspråk utgör en av genusvetenskapens styrkor, och fältet bör givetvis fortsätta sin granskning av olika sanningsanspråks legitimitet. Samtidigt är det viktigt att som genusvetare även förstå att sanning och rättvisa är begrepp i vilka en kritisk verksamhet måste förankras, för att dess politiska och etiska anspråk överhuvudtaget skall vara meningsfulla. Detta är en begreppslik poäng, för att tala med Wittgenstein, om ordens "grammatik" (Wittgenstein 2009). I *Struggling with the personal: On epistemic habits in queer and feminist theory* diskuterar jag sanningsbegreppets betydelse för den queerfeministiska kritiken. Jag kritiserar tendenser till att förstå sanning som ett epistemologiskt begrepp i främsta hand – och visar på hur det är ett begrepp med etiska dimensioner – och därmed helt centralt för en queerfeministisk kultur och vetenskapskritik.

I *Argonauterna* beskriver Nelson olika scener ur ett queerfeministiskt liv genom att tematisera föräldraskap och moderskap, sex, begär och kroppslighet. Hon skildrar även könade identifikationer och disidentifikationer och diskursernas makt att forma kollektiva sanningar. Allt detta förankrar hon i en politisk och etisk-existentiell verklighet. Vissa skulle hävda att det är en verklighet präglad av normer och normerande praktiker, medan andra skulle beskriva den som subversiv och radikal. Den som uppmärksammar det normerande dragen ser kanske främst en vit, medelklassfamilj med kulturellt och akade-

miskt kapital. Den som lyfter upp det subversiva, ser en relation och en förståelse i livet som inte följer normer för kön och sexualitet. Bägge perspektiv uttrycker en kritisk hållning till den verklighet som skildras, och den frågan som tenderar att bli ställd är, om vi kan avgöra huruvida den verklighet som skildras är normativ eller subversiv – eller huruvida frågeställningen som sådan kanske är ganska ointressant.

Nelsons beskrivning av äktenskapets betydelse, hävdar jag, väcker snarare frågan om hur vi skall förstå vår egen tendens till att förhålla oss på ett specifikt sätt till de olika frågor queerfeminismen, som både teori och politisk rörelse tampas med, oberoende om vi betraktar äktenskapets betydelse som ett uttryck för en politisk, etisk eller epistemisk fråga: som en heteronormativ struktur, som ett sakrament, ett uttryck för kärlek, eller som ett juridiskt-ekonomiskt kontrakt. Inom den queerfeministiska teorin aktualiseras tolkningsfrågor likt dessa, men de tar sig ofta i uttryck som en tolkningarnas kamp med ett krav på att vi bör förbinda oss till *en* beskrivning som den mest giltiga. Det är det här upplevda kravet i vårt tänkande som jag vill fästa uppmärksamhet vid i min filosofiska undersökning av *epistemiska tankevanor*. Tanken, att det *måste* vara på ett visst sätt, menar jag, riskerar att utmynna i tomma gester som snarare ger uttryck för förutfattade meningar, än ett mera öppet utforskande av vad skildringar som Nelsons kan uppmärksamma oss på.

Äktenskapets "etiko-onto-epistemologi" för att låna ett begrepp av den feministiska forskaren Karen Barad (2007) belyser inte bara den tvetydighet som Nelsons beskrivning uttrycker, utan kan hjälpa oss att rikta uppmärksamheten mot den mångtydighet som äktenskapet kan få då vi granskar dess roll i ett mänskligt liv. Barad för samman etiken, ontologin och epistemologin i ett begrepp och ett teoretiskt ramverk som en kritik mot tendensen inom filosofin att förstå språk, materialitet, och kunskap som åtskilda teman. Barad menar att vi istället bör fästa uppmärksamheten vid en *vetandets etik*. Inspirerad av Barad, i ett försök att vidareutveckla hennes vision, menar jag att vi snarare än att klumpa ihop, bör kunna skilja åt de etiska, politiska och epistemologiska aspekterna av en fråga när den inställer sig för oss, snarare än att låta oss föras iväg av en teoretisk idé som antar att dessa alltid hänger ihop.

Att mänskliga fenomen, framförallt könade sådana är mångtydiga betyder inte att vi kan ställa oss utanför språket och kulturen och granska dess olika innebörder. Förståelse, är inte en dekonstruktiv övning där man breder ut olika betydelser på en bricka. Snarare, bör vi granska hur vi själva förhåller oss till olika beskrivningar, likt de Nelson gör av sitt liv. De politiska, etiska och existentiella frågor som kan urskiljas ur dessa läsningar är något som var och en i sista hand måste förhålla sig till på ett personligt plan. Den personliga dimensionen betyder, som filosofen Raymond Gaita (1989) påminner oss om: att det inte finns några nobelpristagare i etik, eftersom etik inte kan bemästras, och inte heller kan det personliga engagemang som arbetet med etiska och existentiella frågor kräver av dig bemästras. Ingen teori, inget yttre kan besvara frågan om saker och tings normerande kraft, radikalitet eller subversivitet för dig: men ditt förhållningssätt, hur du ser och förstår frågor om kritik kommer att avslöja något om dig själv. Att uppmärksamma det personligas roll i kritik såsom jag beskriver det i min avhandling, skall dock inte förstås som en form av individualism, det bör heller inte förstås som att filosofin och queerfeministisk kritik utgör en självreflexiv verksamhet bortvänd från världen. Snarare utgör min diskussion en öppning för hur vi kan komma ifrån de epistemiska vanorna, och börja förstå det personliga, som ett ansvar för ens engagemang och tänkande i världen.

I en annan scen i *Argonauterna* beskriver Nelson den mångtydighet som kön som identitet innebär och visar hur tanken om att våra ord kan garantera att vi får det "rätt" gällande någons identitet, är en villfarelse. Nelsons beskrivning inspirerad av den wittgensteinska språkfilosofin illustrerar hur det är vår *användning* av orden – inte orden själva – som är avgörande för deras innebörd i mellanmänskliga samtal. Nelson ger som ett exempel hur partnern Harry Dodge och Silas Howard i deras film *By Hook or by Crook*, en klassiker inom transfilmens historia, "beslöt att butch-karaktärerna i filmen skulle tilltala varandra 'han' och 'honom', men att de i den yttre världen bestående av mataffärer och myndigheter skulle kallas för 'hon' och 'henne'. Poängen var inte att om bara världen utanför skolades i användning av de rätta pronomena som filmkarak-

tärerna föredrog skulle allt bli perfekt. För om utomstående kallade karaktärerna för 'han' skulle det vara ett annat slags han." (Nelson 2015, 9.) Nelson skriver vidare att ordens betydelser ändras beroende på sammanhang och att lösningen för att förändra könade betydelser inte består i "att introducera nya ord (boi, cis-könad, andro-fag)". (ibid.)

I stället för att dra upp regler för vår språkanvändning, bör vi lära oss att läsa och förstå de olika nyanser och betydelser som ord och tilltal kan ha. De kan vara ironiska, performativa, skämtsamma, tankeväckande, allvarsamma, aningslösa, självupptagna, insiktsfulla. Trots vår tendens att tänka på uttryck som "det manliga" eller det "kvinnliga" som betecknande entydiga ord eller som könsidentiteter, bör vi inte ta för givet att "det manliga" eller "det kvinnliga" alltid bäst förstås i dessa termer. Återigen ser vi att den avgörande frågan är hur en själv förhåller sig till orden och användningar av dem, men som en respons till andras tal och språkanvändning. För vissa framstår orden som naturliga beteckningar för en identitet, andra förlikas kanske aldrig med tanken om att kön överhuvudtaget betecknar en "identitet". Det senare perspektivet kan framstå som främmande i en tid där frågan om hur du identifierar dig, vilken kategori du tillhör, vad och vem du begär, ställs för att belysa "könets mångfald" och olika "majoritets- och minoritetsperspektiv". Men tanken om att alla har, kan eller bör artikulera sin identitet i fråga om sex, sexualitet eller kön, är även i sig en kulturellt formad idé som vi bör vara kritiska till. Den queerfeministiska kritiken lär oss att granska invanda och ovana tankesätt och betonar kulturens kraft att forma våra medvetanden. Inspirerad av Eve Kosofsky Sedgwick's (2003) diskussion av den paranoida läsarten, diskuterar jag i avhandlingen hur den queerfeministiska kritiken riskerar att försvära sig åt i en misstänksamhet som då vanmässigt tillämpad riskerar att fungera som en oändlig regress av skepticism, som snarare än att utmana, riskerar befästa de maktstrukturer den vill åt.

Den queerfeministiska tänkandets frontfigur filosofen Michel Foucault (1978/2007) beskriver kritik som en konst i att inte låta sig styras, så mycket – eller inte låta sig styras *på detta sätt*. Hans definition av kritik kan inspirera oss till att reflektera kring samtidens kollektiva och politiska sanningar. Den kan tas

som en uppmaning till ett slags olydnad mot specifika maktrelationer som kommit att dominera vår kultur och samtid, och därmed även vårt tänkande. Foucault, känd för sitt verk *Sexualitetens historia*, ett verk som bär på ett radikalt budskap – går starkt emot samtidens begär efter erkännande i termer av kön och identitet. Han motsatte sig kravet på att identifiera sig och menade att frågan ”vem du är sexuell, inte bör ställas”. Likaså påpekade han att den politiska uppgiften inte bör vara att söka efter erkännande i identiteters namn (hetero, böj, lesbisk, trans osv), snarare: ”bör vi vara övertygade på djupet över att ’homosexualiteten’ inte existerar” (Mort & Peters 2005, 20). Judith Butler, inspirerad av Foucault riktar därför sin misstänksamhet mot frågor som vilket kön är du, vilket kön har du? (Butler 1999, 11). På samma sätt som sexualiteten var ett objekt för kunskap för Foucault, kan vi se på kön som ett objekt för kunskap inom den queerfeministiska teorin. I avhandlingen granskar jag hur olika sätt att teoretisera könade betydelse uttrycker en egen form av kunskapsproduktion, och granskar de förförståelser den bygger på. Jag tar därmed fasta på tendenser till det Toril Moi talat om som *teoreticism*, dvs ”tendensen att teoretiskt garantera en politisk betydelse” (Moi 1999, 118) som präglar en stor del av fältet.

Foucault ville fästa uppmärksamhet vid hur vårt tänkande är kulturellt betingat och hur det vi tar för givet är en effekt av diskurser, en viss maktkonfiguration. Samtidigt är hans poäng om att vi bör sluta tala och tänka på oss själva i termer av olika identiteter, en radikal vision om rättvisa. Foucaults vision om rättvisa kan även läsas sida vid sida med Simone de Beauvoirs anmärkning i *Det andra könet* om att könsskillnaderna såsom vi känner till dom kanske en dag upphör att existera, ”kanske är de förutbestämda att försvinna” (de Beauvoir 2002, 24–25).

Det finns en tendens inom traditionen av kritisk teori att se misstänksamheten och cynismen som ”djupt tänkande”, medan tillit till rättvisa, och kärlek förstås som naivt. Det är därför inte förvånande att diskussioner om kritik och postkritik inom det akademiska fältet struktureras kring frågan om huruvida kritik bör engagera sig i en misstänksamhetens hermeneutik eller inte. Svårigheten att få den kritiska, dekonstruktiva maktanalysen att gå ihop med det som Eve Kosofsky Sedgwick kallar en repa-

rativ inställning, tycks därmed fortfarande handla om kritikens *tendenser* till politisering, det vill säga vilken politiska betydelse man lägger på filosoferandet och kritik.

Då Nelsons skriver att hennes och Harrys reaktion på omröstningen om Kaliforniens grundlag avslöjade det hon kallar en ”naiv tillit” till att vårt moraliska universum graviterar mot rättvisa kan detta förstås som en kritisk anmärkning mot tendensen att tänka på kulturella framsteg i teleologiska termer (”det blir bättre, vi rör oss mot ett utstakat mål”), eller som en besvikelse, och en känsla av en misslyckad kritik. Men Nelsons anmärkning avslöjar även här något annat, nämligen ett meningsperspektiv som redan finns där, då vi börjar tala om kritikens roll, äktenskapets politiska betydelse eller olika framstegsnarrativ. Den utgår ifrån vad vi betyder för varandra. Politiken, etiken och kritiken skulle inte ha någon betydelse om inte det var för andra människor och våra relationer till dem. Med Nelson kan vi därmed förankra det queerfeministiska kritiska tänkandet i en meningsdimension och en relationellitet mellan människor, som inte är förbestämd av maktrelationer, eller politik. Just därför kan det jag kallar ”Jag-Du relationellitet” utmana och upplösa vår benägenhet till att se allt i termer av makt och politik. ”Jag-Du relationellitet” visar på vad öppenhet och ambivalens betyder i det mänskliga livet, men i andra termer än de som den queerfeministiska teoribildningen vanemässigt tenderar att ta till, även i granskningen av sina egna epistemiska vanor.

Salla Aldrin Salskov

Salla Aldrin Salskov är genusvetare och filosof. Hon arbetar som forskardoktor vid Helsingfors universitet. Hennes doktorsavhandling i filosofi Struggling with the personal: On epistemic habits in queer and feminist theory granskades vid Fakulteten för Humaniora, Teologi och Psykologi vid Åbo Akademi 22.9.2022. Opponent var Professor Toril Moi från Duke University, USA.

REFERENSER

- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Bornemark, Jonna (2022) *Jag är himmel och hav. En filosofisk undersökning av graviditet, liv och jagets gränser*. Stockholm: Volante.
- Butler, Judith (1999/1990) *Gender Trouble and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- De Beauvoir, Simone (2002) *Det andra könet*. Stockholm: Nordstedts. Övers. Ada Inczedy-Gombos & Åsa Moberg
- Felski, Rita (2015) *The Limits of Critique*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (2007/1978), What is Critique? I: Lotringer, Sylvère (red.) *The Politics of Truth*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Gaita, Raimond (1989) The Personal in Ethics. I: Phillips, Devi Zephaniah & Winch, Peter (red.) *Wittgenstein: Attention to Particulars*. London: Palgrave Macmillan, 125–150.
- Irigaray, Luce (1985) The Power of Discourse and the Subordination of the Feminine. I: *This Sex Which Is Not One*. Ithaca, New York: Cornell University Press. Translated by Catherine Porter & Carolyn Burke
- Moi, Toril (1991) *What is a Woman?* Oxford: Oxford University Press.
- Mort, Frank & Peters, Roy (2005) Foucault Recalled: Interview with Michel Foucault. *New Formations* 55 (Spring 2005), 9–22.
- Nelson, Maggie (2015) *The Argonauts*. London: Melville House.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003) *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University.
- Wittgenstein, Ludwig (2009) *Philosophical Investigations*. (4th ed.). Chichester; Malden: Wiley-Blackwell. Transl. G.E.M Anscombe, P.M.S. Hacker & J. Schulte.

Paikka, materia ja maskuliinisuus syrjäseudulla aikuistuvien poikien elämässä

Ville Pöysä

Arkisesta maaseutunuorten elämästä tiedetään yhä rajatusti. Niin maaseutunuoruuteen liittyvissä mediakeskusteluissa kuin myös tutkimuskeskusteluissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten pojat jäävät ja tytöt lähtevät maaseudulta. Tutkimusten mukaan maaseutu on lapsuudessa monelle mieluisa paikka, mutta nuoruudessa varsinkin tytöt kokevat painetta muuttaa maaseudulta pois. Maaseudulla aikuistuvat nuoret joutuvatkin vastaamaan yhteiskunnallisissa suhteissa rakentuvaan lähtemisen imperatiiviin (Farrugia 2016), koska niin koulutus- ja työpaikat kuin myös ”coolina” pidetty nuoruus rakentuvat nykyaikana monelta osin kaupunkiympäristössä.

Maaseutunioriin liittyvä tutkimustieto ei ole kuitenkaan aukotonta ja ongelmatonta. Ensiksi-kin sekä maaseutunuoruuden tutkimuksissa että muuttoliiketilastoissa sukupuoli näyttäytyy varsin merkityksellisenä kategoriana. Näissä tarkasteluissa sukupuoli ymmärretään yleensä kuitenkin kapeasti ja lähinnä poikien ja tyttöjen väliseksi erotteluksi. Kuten tutkimukseni ja laaja sukupuolentutkimuksen tutkimuskirjallisuus osoittaa, sukupuoli on moninaista, huokoista ja liikkuvaa. Tästä näkökulmasta katsottuna kiinnostavaa on sukupuolittuneen muuttoliikkeen tarkastelun sijaan se, millaisille sukupuolille, maskuliinisuksille ja feminiinisyyksil-

le on maaseudulla tilaa. Toiseksi maaseutunuorten elämänpiirit ymmärretään yhä usein stereotyyppisen kansallismaiseman kautta pelloiksi, vesistöiksi ja metsiksi. Tämä näkökulma jättää kuitenkin sivuun sen, että maaseutunuurille merkityksellinen arki rakentuu nykyään myös yhdessä urbaanimman taajamaympäristön, tietokoneiden ja internetyhteisöjen kanssa. Kolmanneksi keskustelun painottuminen muuttamiseen, lähtemiseen tai jäämiseen yhtenä yksilön valintana hämärtää sen, että maaseudulle asettuminen tai sieltä lähteminen ei ole yhden hetken päätös vaan prosessi, joka tapahtuu eri tason yhteiskunnallisissa suhteissa ja jolla ei aina ole selkeää alkua ja loppua.

KRIITTISTÄ POIKA- JA MIESTUTKIMUSTA SEKÄ UUSMATERIALISMIA HYÖDYNTÄVÄ VIITEKEHYS

Tutkimuksessani tartun edellä esitettyihin maaseutunuurudentutkimuksen katvealueisiin ja suuntaan huomioni syrjäisellä maaseudulla Itä-Suomessa aikuistuviin poikiin: heidän elämäänsä, arkeensa ja vapaa-aikaansa siellä. Seurasin seitsemän pojan elämää neljän vuoden ajan. Tutkimukseni pojat asuivat noin tuhannen asukkaan paikkakunnalla, jota kutsun pseudonyymillä Metsäkylä. Se on pieni

itäsuomalainen maaseututaajama, jonka ympärille sijoittuvat syrjäkylät sekä metsät ja vesistöt. Tyypillisestä maaseututaajamasta poiketen poikien kotipaikalla on kuitenkin iso, elinvoimainen tehdas. Metsäkylä muodostaakin erityisen sosiomateriaalisen mieheksi kasvamisen kontekstin, varsinkin suhteessa urbaaneihin tiloihin paikantuvaan nuoruuteen.

Kiinnostukseni maaseutupoikien elämään ja kokemuksiin kohtaan syntyi vaihteittain. Väitöskirjaa edeltävissä tutkimushankkeissa olin mukana tarkastelemassa maaseudun lakkautettujen kyläkoulujen uusiokäyttöä sekä maaseudulla asuvien nuorten suhteita hyvinvointipalveluihin. Kun sain noin seitsemän vuotta sitten liittyä kansallisen *Nuoret ajassa* -tutkimushankkeen Itä-Suomen tutkijaryhmään, minulle avautui mahdollisuus keskittyä tarkemmin maaseudun poikien elämään. Ajattelin, että pojat ehkä luottaisivat minuun ja minulla olisi myös jotain annettavaa heille. Minulle tuli myös vahva tunne siitä, että heidän arkensa oli erityisen kiinnostavaa mutta ei juuri näkynyt nuorisotutkimuksen keskusteluissa eikä suomalaisella mediakentälläkään.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys nojautuu syrjäisistä paikoista, maskuliinisuudesta ja aineellisuudesta käytyihin keskusteluihin, etenkin Bruno Latourin (2005) ja Raewyn Connellin (2002; 2005) ajatteluun. Näkökulmaani jäsentää kolme keskeistä käsitettä: paikka, materiaalisuus ja sukupuoli. Paikan ymmärrän syrjäisen maaseudun kontekstissa erityisenä maantieteellisenä, materiaalisena, sukupuolittuneena ja inhimillisenä kokonaisuutena: sosiaalisena järjestyksenä, joka raamittaa ja kehystää olennaisella tavalla sitä, miten pojat voivat tehdä ja toimia siellä.

Materiaalin osalta näen ihmiselämässä olevan aina kyse muustakin kuin ihmisistä: ei-inhimillisistä, esineistä ja aineksista. Aina kun asioita tapahtuu, mukana on myös ei-inhimillisiä toimijoita. Sukupuolen ymmärrän etenkin kriittisen miestutkimuksen mutta myös poikatutkimuksen kontekstissa monenlaisiksi, muovautuvaksi ja ristiriitaisiksi. Sukupuoliin ei synnytä, vaan niihin opitaan. Pojat joutuvat aikuistuuksaan asettumaan suhteeseen erilaisten maskuliinisuuksien ja miehenä toimimisen tapojen ja ideaalien kanssa. Kuten tutkimuksessani painotan, erilaiset maskuliinisuudet eivät ole vain universaaleja vaan myös paikallisia.

Tutkimuksessani kysyn, miten paikka on kietoutunut kasvavien poikien elämään. Kysymys jakaantuu kolmeksi alakysymykseksi. Ensinnäkin olen kiinnostunut siinä, miten materiat ja maskuliinisuudet kehystävät mieheksi kasvamista paikassa. Toiseksi poikien aikuistuminen on myös paikallinen prosessi: miten pojat asettuvat paikan sosiaaliseen järjestykseen? Kolmanneksi huomioni on aikuistumisen ajallisuudessa: miten poikien ja paikan suhde muuttuu eri elämänvaiheissa?

LAADULLINEN PITKITTÄISTUTKIMUS JA KEHKEYTYVÄ TIETO

Lähestyn tutkimuskohdettani laadullisen pitkittäistutkimuksen ja haastattelututkimuksen keinoin. Tutkimukseni on osa vuonna 2015 alkanutta *Nuoret ajassa* -tutkimushanketta, jossa seurataan noin sadan samanikäisen nuoren elämää kymmenen vuoden ajan. Hankkeen tavoitteena on ollut tavoittaa nuorten arkea ja elettyä elämää samassa ajassa mutta erilaisissa paikoissa. Näin ollen mukaan on valittu viisi asuinpaikkaa eri puolilta Suomea, erilaisine sijainteineen, asukasluokineen, elinkeinorakenteineen ja kielelliskulttuurisine piirteineen. (ks. Vehkalahti, Aapola-Kari & Armila 2021.)

Laadullisen pitkittäistutkimuksen etuna on erilaisten yhteiskunnallisten ja henkilökohtaisten muutosten ja prosessien tavoittaminen. Rajasin tutkimukseni aineistoksi *Nuoret ajassa* -hankkeen tutkimusmateriaalista Metsäkylän poikien haastattelut neljän vuoden ajalta, vuosilta 2015–2019. Pojat olivat tämän ajanjakson alkaessa 14–15-vuotiaita ja sen päättyessä 18–19-vuotiaita. Heitä haastateltiin noin kaksi kertaa vuodessa. Jokaisella haastattelukerralla oli ajankohtaisten kuulumisten vaihdon lisäksi erityinen teemansa, kuten oma elämäntarina, toisen asteen valinnat, opiskeluarki toisella asteella, täysikäistyminen, kotipaikka, koulutuspolku, merkittävät muut ihmiset sekä asuminen ja toimeentulo. Erilaisten haastattelijakoonpanojen keräämä aineisto tuotti rikkaan ja laajan kokonaisuuden, josta väitöskirjaani kuuluu 57 yksilö- ja parihaastattelua. Olin itse mukana toteuttamassa lähes kaikkia haastatteluita. Tämän pääaineiston rinnalla olen hyödyntänyt tausta-aineistona koko tutkimusprosessin ajan pitämäni tutkimuspäiväkirjaa, kävely- ja

ryhmähaastatteluita, autossa toteutettuja haastatteluita sekä haastattelujen aikana tuotettua muuta materiaalia.

Siteeraan seuraavaksi tutkimuspäiväkirjaani, jossa olen haastattelemassa eräänä huhtikuuisena aamupäivänä Metsäkylän kahvilassa:

Haastattelu meni mukavasti, vaikka Eetu oli välillä aika niukkapuheinen, kuten aiemminkin. Hän täytti verkostokarttaa, kun pyysin. Ja saatiin siitäkkin keskusteluja aikaiseksi. Oli vaan loppuhaastattelussa jo vähän kiusallista jutella Eetun terveysasioista ja amiksen opeista, koska kahvilassa alkoi olla klo 10.30 ruuhka. Joka pöydässä tuntui olevan eläkeläisten tai vähintään keskiikäisten porukka ja meidänkin pöytään istui noin 60v-pariskunta. Teki haastattelun jotenkin vaikeammaksi, kun istuivat vieressä ja kuuntelivat.

Lopuksi kun olimme kävelemässä ulos niin Eetu sanoi, että hän voi ”demota” autonsa äänentoistoa, jos haluan tulla kuuntelemaan. Sanoi, että voisin sitten verrata, jos ensi kerralla on paremmat pop-pivehkeet. Eihän tuollaisesta saa kieltäytyä! Vähän jännitti korvien särkyminen, mutta Eetu sanoi minulle pelkääjän paikan kohdalla ulkona seistessäni ”tule kyytiin vaan”. Sitten hän alkoi asennella ”jytymusaa” ja nosti volyymit aika tuskaisen korkealle. Sanoin sitten, että sattuu vähän korviin ja laitto hiljemmalle. Sanoi, että ”saa hyvän selkähieronnan”.

Eetu kertoi minulle autossa muun muassa siitä, miten tietyt subbarit toistaa tosi tosi matalalle: ääniä, joita ei kuule, mutta jotka tuntee, kehossa.

Tutkimuspäiväkirjasitaatti kuvaa hyvin niitä konkreettisia, materiaan ja ihmisten kohtaamiseen liittyviä metodisia haasteita, jotka jäsensivät tutkimusaineiston keruuta, monivuotista kenttätöytä. Metsäkylästä oli esimerkiksi paikoin vaikea löytää rauhallista ja poikien arkeen sopivaa tilaa, jossa toteuttaa haastattelu. Pojat olivat ajoittain myös niukasanaisia, mutta yhteinen kieli löytyikin esimerkiksi autopuheen kautta. Yhdessä keskusteleminen edellytti keskinäistä luottamusta, jonka osoituksena autoon kutsumisen tilanteessa koin.

Koska monivuotisessa tutkimusprosessissa sekä monitasoisissa ja yllätyksellisissä kohtaamistilanteissa kentällä rakentuva empiirinen ja teoreettinen tieto on luonteeltaan kehkeytyvää, valitsin tutkimuksen analyysimenetelmäksi dialogisen tematisoinnin. Siinä teoria ei ole ennalta lukkoon lyötyä vaan koko tutkimusprosessin ajan tarkentuvaa. Menetelmässä analysoidaan asetetun tutkimuskysymyksen avulla aineiston avaintapahtumia, joissa kysymyksen kannalta olennaiset asiat ovat läsnä. Tarkempi tutkimusongelmaan vastaminen edellyttää kuitenkin myös teoreettisen viitekehityksen tarkentamista ja uudelleenajattelua, koska empiria sisältää aina yllätyksiä. (Koski 2011.) Erityisen hyvin menetelmä sopii tutkimukseeni, jossa aineistonkeruu ja ymmärrys poikien elämästä syventyi usean vuoden ajan. Tässä prosessissa analyysi ja tulkinta rakentui dialogissa teorian ja empirian kanssa.

ESINEIDEN KANSSA RAKENTUVA TOIMIJUUS JA MERKITYKSELLINEN MIEHEKSI KASVAMISEN TILA

Miten syrjäisellä maaseudulla aikuistuvien poikien elämä näyttäytyi tutkimuksessani? Oletin, että poikien kuvaukset ajastaan kotipaikalla sisältäisivät monenlaisten maskuliinisuuksien ja oman sukupuolikokemuksen reflektointia sekä emotionaalisia kokemuksia. Näin ei kuitenkaan ollut. Sen sijaan pojat kertoivat minulle runsaasti erilaisista tekemisistä ja tapahtumista sekä esineiden –etenkin mopojen, autojen ja tietokoneiden – kanssa rakentuvasta toiminnasta. Poikien kotipaikalla vietetty arki liittyi keskeisesti myös paikallisiin poika- ja miesporukoihin ja miesihanteisiin sekä erilaisiin vain pojille tarjolla oleviin tekemisiin.

Poikien aikuistuminen Metsäkylässä jäsenyksi kolmeen temaattiseen kokonaisuuteen: yläkoulu-aikaan ja yläkouluaikeeseen poikaporukkaan, joka oli keskeinen konteksti poikana toimimiselle paikassa, toiseksi ammattikouluvaiheeseen ja paikkaan juurtuvaan aikuistumiseen sekä kolmanneksi ammattikouluvaiheeseen niiden poikien kertomana, jotka eivät enää kokeneet kuuluvansa lapsuuden kotipaikalle.

Tutkimukseni osoittaa, että asuinpaikka jäsentää ja kehystää merkittävästi poikien mahdollisuuksia

tehdä ja toimia poikina. Kyse ei ole vain kapea-alaisesti harrastusmahdollisuuksista vaan laajemmin poikien arkea määrittävistä toimintamahdollisuuksista. Yhtäältä poikien arki rakentuu suhteessa paikallisiin ei-inhimillisiin aineksiin, kuten ympäröivään luontoon ja rakennettuun ympäristöön, mutta myös suhteessa heille paikallisesti tarjolla oleviin esineisiin. Tämän lisäksi myös paikallinen maskuliinisuus, erityinen tehtaan kehityksessä rakentuva tekevä mieheys toimii poikien elämässä kokonaisuutena, johon on aikuistuuessa luotava uudenlainen suhde. Paikka ei kehystäkään poikien elämää monenlaiseen sukupuolten kirjoon vaan tietynlaiseen, paikassa tarjoutuvaan mieheyteen.

Tutkimukseni tulokset kyseenalaistavat ajatuksen poikien ja laajemmin nuorten toimijuudesta yksinomaan ihmisruumiiseen paikantuvana kysymyksenä. Kyky toimia ja tehdä itsenäisesti poikana rakentui keskeisellä tavalla yhdessä mopojen, autojen ja tietokoneiden kanssa. Tämä haastaa ajattelemaan nuorisotutkimukselle tyypillistä kiinnostuksen kohdetta – nuorten toimijuutta ja nuorten ”omaa ääntä” – uudella tavoin yhdessä inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden kanssa muovautuvana asiana. Pojille rakentui esineiden kanssa erilaisia suhteita paikan sosiaaliseen järjestykseen: esimerkiksi autoja korjailemalla yhtäältä lunastettiin asema toisten poikien porukoissa, mutta toisaalta autot antoivat mahdollisuuksia liikkua ja liittyä myös vaihtoehtoisin mieheksi kasvamisen konteksteihin.

Tutkimukseni tulokset ohjaavat myös ajattelemaan niin poikia kuin paikkaakin liikkeisinä, suhteissa rakentuvina ja alati muovautuvina. Bruno Latourin ajattelua hyödyntäen yhteiskunta, yhteiskunnalliset suhteet ja rakenteet eivät ole pysyvä kokonaisuus, vaan ne vaativat jatkuvasti uusintamista. Pitkittäisasetelman mahdollistama monen vuoden näkökulma toikin tutkimuksessani kiinnostavasti esiin, miten paikallinen maskuliinisuus ja tekevän tehdasmiehen ideaali uusinsivat asemiaan osana poikien eri elämänvaiheita. Aikuistumisen myötä pojat joutuivat kuitenkin luomaan uudenlaisen suhteen paikkaan ja ottamaan selkeämmin kantaa heille paikassa tarjolle tuleviin aikuisten miesten tekemisiin ja toimintatapoihin. Tässä ajassa ja paikassa tapahtuvassa aikuistumisen prosessissa paikka so-

siaalisen järjestyksenä sysää osan pojista tiiviimmin paikalliseen yhteisöön, osan se työntää kauemmaksi siitä.

Pojat eivät kuitenkaan kasva irrallaan muusta maailmasta. Maailma tulee heidän elämänsä muun muassa monitahoisena lähtemisen imperatiivina, siis yhteiskunnallisissa suhteissa rakentuvana paineena lähteä maaseudulta kaupunkiin. Tähän paineeseen he joutuvat vastaamaan kukin tavallaan. Lähtemisen ja jäämisen tutkimuskeskusteluissa korostuu usein työ- ja koulutusmahdollisuuksien merkitys. Tutkimukseni poikien elämässä paikallinen mieheksi kasvamisen tila oli kuitenkin keskeisessä asemassa jäämisen tai lähtemisen puntaroinneissa. Pojat tulivat aikuistuuksaan entistä tietoisemmiksi paikkaan miehenä jäämisen tuomista eduista, haasteista ja tulevaisuuksista. Syrjäinen asuinpaikka sosiomateriaalisena kokonaisuutena ohjaakin poikia tietynlaiseen tulevaisuuteen ja miehenä toimimisen mahdollisuuksiin. Tutkimukseni poikien elämässä lähtemisessä tai jäämisessä ei ollutkaan kyse niinkään korkeakoulutusta tavoittelevista suunnitelmista vaan siitä, missä itselle tärkeänlaisen elämän on mahdollista toteutua tulevana aikuisena miehenä.

ROHKEITA VALINTOJA JA VAIHTOEHTOISIA MIEHEKSI KASVAMISEN KONTEKSTEJA

Lopuksi haluan nostaa esiin, että tutkimukseni poikien elämä ei noudattele stereotyyppistä käsitystä maaseudun pojista ja miehistä alati luonnossa liikkuvina metsästäjinä, maajusseina tai lapsuudenkotiinsa peräkammariin jumittuneina poikina. Kotipaikalleen jäävät pojat eivät siis ajaudu tai jämähdä paikoilleen, vaan he asettuvat osaksi heille merkityksellisiä yhteisöjä ja paikkoja. Paikkaan jäämistä suunnittelevat pojat tekevätkin rohkean valinnan suhteessa yhteiskunnassa yleisiin ja varsin keski-luokkaisiin odotuksiin eteenpäin kouluttautuvasta ja omaa uraa tietoisesti rakentavasta yksilöstä. Toisaalta kaupunkiin kotipaikaltaan haaveilevat pojat eivät elä yläkoulussa- ja ammattikouluvaiheessa vain valmiustilassa, vaan he etsivät aktiivisesti vaihtoehtoisia mieheksi kasvamisen konteksteja. Tässä prosessissa niin perinteisellä maaseutuesineistöllä – niin mopoilla ja autoilla kuin myös uudemmilla

esineillä, tietokoneilla ja internetillä – on keskeinen merkitys itselle mieluisten arkisten tapahtumien rakentumisissa.

Tutkimukseni aikuistuville pojille rakentui syrjäseudulla arjessa elämää, jossa on myös paljon mielekästä ja arvokasta. Mielekkään arjen rakentamisen ei kuitenkaan toivoisi olevan niin paljon poikien itsensä ja heitä tukevien perheiden varassa. Niin nuorten arkea ja elämää kuin syrjäseutu- ja tuotetaan myös nuoriso- ja koulutuspoliittisilla päätöksillä. Jatkossakin tulisi olla tilaa puheelle monenlaisista poikana-olemista ja monenlaisista maaseutupaikoista sekä sosiologiaa, joka tekee

eriarvoisuutta tuottavia käytäntöjä, kulttuureja ja toimintatapoja näkyviksi.

Ville Pöysä työskentelee projektitutkijana Jyväskylän yliopistossa ja tutkijatohtorina Itä-Suomen yliopistossa. Hänen sosiologian alan väitöskirjansa Syrjäseudun pojat: tutkimus paikasta, materiasta ja maskuliinisuudesta aikuistuvien poikien elämässä on tarkastettu Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnassa 23.9.2022. Vastaväittäjänä toimi dosentti Tuija Huuki Oulun yliopistosta. Väitöskirjaan voi tutustua osoitteessa: <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/28285>

KIRJALLISUUS

Connell, Raewyn W. (2002) *Gender*. Cambridge: Polity Press.

Connell, Raewyn W. (2005/1995) *Masculinities*. 2. painos. Berkeley, California: University of California Press.

Farrugia, David (2016) The Mobility Imperative for Rural Youth: the Structural, Symbolic and Non-representational Dimensions Rural Youth Mobilities. *Journal of Youth Studies* 19:6, 836–851.

Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Vehkalahti, Kaisa, Aapola-Kari, Sinikka & Armila, Päivi (2021) (toim.) *Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen. Laadullinen seurantatutkimus Nuoret ajassa*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 235. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Koski, Leena (2011) Teksteistä teemoiksi – dialoginen tematisointi. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat: perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: Johtamistaidon opisto, JTO.

Halua tutkimassa

SEIKKAILU FANIFIKTIOTUTKIMUKSEN MAAILMASSA

Silja Kukka

Haluaisin viedä teidät, arvoisat lukijat, kanssani oudolle matkalle. Matkalle, jolla on odottamattomia seikkailuja, ehkä pelottavia tai ainakin hyvin yllättäviä tapahtumia. Matkalle, joka voi päättyä yllättäen keskelle yhdysvaltalaisista pikkukaupunkia putkahtaneeseen linnaan, jossa suloinen transvestiitti pyytää meitä tanssimaan kanssaan. Kukapa tietää. Mikä tahansa on mahdollista fanifiktio loputtoman yllättävässä, jatkuvasti muuttuvassa maailmassa.

Matkamme aluksi haluan jakaa kanssanne muutamia kokemuksia, joita minulle jakoivat fanit, jotka osallistuvivat kyselytutkimukseeni kink meme -faniyhteisöjen merkityksestä (Kukka 2021). He kuvasivat kauniisti fanifiktioyhteisöjä paikkoina, joissa on mahdollista oppia ymmärtämään omaa seksuaalisuuttaan ja kehollisuuttaan. Erityisen tärkeäksi he näkivät tämän nuorille tytöille yhteiskunnissa, joissa kouluissa ei puhuta seksuaalisuudesta muuten kuin pelotellen tai moralisoiden. Fanifiktio kautta he kuvasivat löytäneensä ihmisiä, jotka ajattelevat samoin kuin he, jotka ymmärtävät, miten tärkeiksi fiktiiviset hahmot voivat muodostua, ja jotka osaavat kirjoittaa noista hahmoista tavalla, joka saa kyyneleet nousemaan lukijan silmiin. He kertoivat löytäneensä maailman, jossa seksuaalisuutta ja halua kaikissa muodoissaan saa vapaasti tutkia ja käsitellä ja jossa intohimo ja seksi eivät ole pelättäviä tai kiellettyjä sanoja.

FANIFIKTIOSTA

Väitöskirjatutkimuksessani, joka koostuu kolmesta vertaisarvioidusta artikkelista, tutkin seksuaali-

ja sukupuoli-identiteettien käsittelyä slash-fiktiossa ja kink meme -fanifiktioyhteisöissä. Seuraavaksi esittelen muutamia tutkimukseni kannalta keskeisiä termejä ja kerron lyhyesti fanifiktio tutkimuksen historiasta. Sen jälkeen esittelen tutkimukseni keskeisiä materiaaleja ja tuloksia artikkeli artikkelilta.

Fanifiktio tarkoittaa fanien jostain pohjatekstistä, esimerkiksi romaanista, elokuvasta tai tv-sarjasta, kirjoittamaa fiktiota. Fanifiktio on luonteeltaan epäkaupallista ja yhteisöllistä. Tutkija Karen Hellekson (2009) yhdistää fanifiktio epäkaupalliseen lahjakulttuuriin, jossa yhteisön kesken tuotettu omaisuus, eli tässä tapauksessa fanifiktio ja fanitaide laajemmin, on yhteistä omaisuutta, josta ei makseta rahalla vaan pienillä ”lahjoilla”, kuten esimerkiksi suosittelemalla tarinaa muillekin tai tarjoutumalla kuvittamaan tarina.

Fikki, englanniksi *fic*, on yksittäinen fanifiktio tarina, joka voi olla pituudeltaan mitä vain muutaman sadan sanan ja satojen sivujen väliltä. Slash-fiktio on fanifiktiota, jossa kaksi samaa sukupuolta olevaa hahmoa asetetaan eroottiseen ja/tai romanttiseen suhteeseen keskenään.

Kink meme -faniyhteisöt ovat Internetissä toimivia keskustelupalstoja, joissa esimerkiksi tietyn tv-sarjan fanit kokoontuvat kirjoittamaan usein korostetun eroottisia tai pornografisia fikkejä. Innoituksena toimivat toisten fanien palstalle kirjoittamat ”kirjoitushaasteet” (engl. *prompt*), joissa kuvaillaan millaisen, mistä henkilöistä ja mitä seksuaalisia elementtejä sisältävän fikin haasteen heittäjä haluaisi lukea. Joku toinen voi sitten vastata haasteeseen kirjoittamalla sitä vastaavan tarinan.

VIIMEINEN KÄYMÄTÖN KORPIMAA

Slashin historia, samoin kuin fanifiktiohistoria, kietoutuu oleellisesti 1960-lukuun ja tv-sarja *Star Trekkiin*. Kun *Star Trek* ilmestyi televisioon vuonna 1966, se teki jotain ennen näkemätöntä. Halvalla toteutetun ja nykyisin hellyttävän kotikutoisen avaruusseikkailusarjan kuoren alla käsiteltiin syviä, inhimillisiä ja humanistisia teemoja, kuten rasismia, epäluuloja, syrjintää, naisten asemaa ja kolonisaatiota. Juuri *Star Trek* innoitti joitain naisfaneja julkaisemaan omia fanzinejaan – fanilehtiä, joissa julkaistiin fanien *Star Trekistä* piirtämiä kuvia ja kirjoittamia tarinoita (Coppa 2006, 45). Fanifiktio sellaisena kuin me sen nykyään ymmärrämme, oli syntynyt. Ja koska sarjan ytimessä oli kapteeni Kirkin ja ensimmäisen perämiehen Spockin rakastava ja omistautunut suhde, jota osa sarjan käsikirjoittajista käsitelti – toki rivien väliin piilotettuna – homoeroottisena, ei ole mikään ihme, että slash-ilmiönä syntyi vain joitain vuosia yleisen fanifiktiohistorian jälkeen (Coppa 2006, 48).

Fanifiktiohistoria on siis pitempi kuin moni arvaisi, ja niin on myös fanifiktiohistorian historia. 1980-luvulta lähtien muutamat mediakulttuurin tutkijat alkoivat kiinnittää huomiota fanifiktioon ja erityisesti slashiin. Slash-fanien motiiveja ja kiinnostusta aiheeseen ruodittiin perinpohjaisesti usean tutkijan toimesta (Bacon-Smith 1992; Lamb & Veith 1986; Russ 1985). Vuonna 1992 mediatutkija Henry Jenkins keksi vihdoinkin kysyä asiaa faneilta itseltään. Jenkins loi pohjan uudelleenlaiselle fanitutkimukselle, sillä hän lähestyi faneja ja fanifiktiota ei vain ulkopuolisena akateemisena tutkijana vaan myös itse fanina. Hänen varhainen, laaja etnografinen tutkimuksensa julkaistiin nimellä *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. Jenkinsin fanikeskeinen ja faneja kunnioittava lähestymistapa toimi esimerkkinä myös minulle, kun aikoinaan aloin kirjoittaa pro gradu -työtäni.

2000- ja 2010-luvuilla fanifiktiota alettiin tarkastella kirjallisuudentutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen menetelmin. Valtavirtamediassa ja Hollywood-tuotannoissa suosittiin miesten tarinoita naisten tarinoiden kustannuksella, ja monet tutkijat nostivat fanifiktiohistorian ja erityisesti slashin esimerkeiksi naisyleisöjen vastarintaisesta suhtautumisesta mieskeskeiseen kerrontaan (Booth 2014; Derecho 2006;

Kustritz 2003). Tutkijat esittivät, että syrjäyttämällä naiset kokonaan ja tekemällä romanssin molemmista osapuolista miehiä naiset saavat mahdollisuuden kirjoittaa ja elää todeksi tasa-arvoisempia romansseja, joissa ei tarvitse käsitellä sellaisia asioita kuin miesten naiseen kohdistama seksuaalinen väkivalta tai misogynia (Russ 2014 [1985]; Woledge 2006). Tämän teorian mukaan siis kaikki slash on heteronaisen utooppisia fantasioita, joissa mieshahmojen vaatteen alle kätkeytyy itseasiassa heteronainen, joka lukee pohjatekstien tarjoamia vihjeitä tietoisesti väärin (Jones 2002). Tämä käsitys on sittemmin moneen kertaan kumottu. Moderni slash-fiktio on itse asiassa monin tavoin kytköksissä laajempaan yhteiskunnalliseen queer-liikkeeseen, kuten tutkimukseni osoittaa, ja slashin suhde queer-kulttuuriin on kehittynyt ja muuttunut vuosikymmenten aikana huomattavasti. Käytän termiä queer tässä yhteydessä kattoterminä sukupuoliselle ja seksuaaliselle moninaisuudelle.

HALUA TUTKIMASSA

Väitöstutkimukseni keskeisenä tehtävänä oli selvittää, miten slash-fiktiossa ja fanifiktioyhteisöissä käsitellään seksuaalista ja sukupuolista moninaisuutta sekä sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejä ja niiden muotoutumista. Tutkimusongelma jakautuu kolmeen pienempään tutkimuskysymykseen, joita käsittelem väitöskirjan osajulkaisuissa. Ensimmäinen artikkeli (Kukka 2018) avaa sitä, kuinka slash-fanit fikeissään pohtivat hahmojen, jotka kanonisesti ovat heteromiehiä, seksuaali-identiteettien muotoutumista ja kuinka slashissa puhutaan vaikeista ja kipeistä asioista, kuten homofobiasta tai esimerkiksi uskonnon ja seksuaalisuuden yhteen-törmäyksistä. Tätä tutkimusta varten kokosin kolme slash-fikkiä kolmesta eri fandomista. Nämä olivat Marvelin sarjakuva- ja elokuvauniversumiin kuuluvat *Kapteeni Amerikka*-elokuvat ja sarjakuvat, *The X-men*-elokuvat ja 1970-luvun poliisisarja *Starsky ja Hutch*. Nämä fandomit valikoituivat tutkimuskohdeeksi, koska ne kaikki sijoittuvat eri aikaan historiassa: *Kapteeni Amerikka* 1930- ja -40-luvuille, *X-men* 1960-luvulle ja *Starsky ja Hutch* 1970-luvulle. Tämä historiallinen kaari antoi mahdollisuuden tarkastella seksuaali-identiteettien muotoutumista historiallisena konstruktiona.

Tutkimistani fikeistä ensimmäinen on nimimerkki Speranzaan ”All the Angels and the Saints” vuodelta 2014. Se sijoittuu Steve Rogersin alias Kapteeni Amerikan nuoruuteen, aikaan ennen kuin hänestä tuli Kapteeni Amerikka. Fikki käsittelee itsensä löytämistä ja minäkuvan rakentamista useamman keskenään ristiriidassa olevan identiteetin ristipaineessa ja sitä, kuinka julkisuuden henkilö voi olla vaarassa hukkuu julkisen roolinsa alle. Se on tarina rakkaudesta, joka kestää sodan ja kuolemankin, ja ihmisen tarpeesta tulla nähdyksi kokonaisuena, ei vain jonkin roolin läpi.

Toinen tarkastelemani fikki on nimimerkki Zmwesselin ”Good Boys” vuodelta 2011. Se sijoittuu 1960-luvun Yhdysvaltoihin ja käsittelee Charles Xavierin, alias Professori X:n, kamppailua seksuaali-identiteettinsä integroimiseksi etuoikeutetun ja yläluokkaisen kasvatuksensa luoman minäkuvan kanssa. Kolmas fikki on nimimerkki Lamardeusen ”The Outcome” vuodelta 2010. Se sijoittuu 1980-luvun alkuun, noin vuosi tv-sarja *Starsky ja Hutchin* loppumisen jälkeen. Se on kertomus vuosien aikana kehittyvästä rakkaudesta, muuttuvasta minäku- vasta sekä representaation ja roolimallien tärkeydestä maailmassa, joka tarjoaa vain hyvin kapeaa kuvaa homoseksuaalisuudesta.

Ensimmäisessä artikkelissa (Kukka 2018) luen näitä kolmea fikkiä modernien seksuaali-identiteetti-teorioiden valossa ja osoitan, että slash-fiktio on monin tavoin kytköksissä moderniin queer-liikkeeseen ja että slash-kirjoittajilla on laaja ja syvälinen ymmärrys identiteettien muotoutumisen monimutkaisuudesta ja monipuolisempien representaatioiden tärkeydestä. Käsittelemällä fiktiivisiä hahmoja seksuaali-identiteetti-teorioiden linssin läpi tutkimus osoittaa, että slash voi osallistua valtamedian tarjoamien kapeiden ja rajoittavien representaatioiden purkamiseen ja laajentamiseen ja että negatiivisten stereotyyppien aktiivinen purkaminen, esimerkiksi fiktion keinoin, on queer-nuorille voimauttavaa ja voi auttaa heitä ottamaan aktiivisesti osaa omien oikeuksien puolustamiseen. Queer-teemojen, kuten homofobian ja heteronormatiivisuuden käsittely mediatasolla on tärkeää, sillä lähes kaikilla isoilla kulttuurisilla kysymyksillä on mediaulottuvuus, ja nimenomaan median kautta monet negatiiviset ja rajoittavat stereotypit pääsevät leviämään (Marshall 2010).

Toisessa artikkelissa (Kukka 2020) laajennan ensimmäisen teemoja ottamalla mukaan kink meme -yhteisöt ja niissä yleisen kertomustyyppin cis-miehistä, jotka tulevat raskaaksi. Tarkastelen laajasti yhtä ja kapeammin kahta muuta kink meme -fikkiä, jotka on julkaistu alun perin tv-sarja *Supernaturalin* kink meme -sivustolla. Tutkin tässä toisessa artikkelissa, millaisia kuvitteellisia sukupuolen ylityksiä ja sukupuolisuuden esityksiä on löydettävissä kertomuksissa raskaaksi tulevista miehistä. Osoitan, että fikit raskaaksi tulevista miehistä osallistuvat laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun sukupuolista moninaisuudesta, sukupuolinormeista ja esimerkiksi transihmisten oikeudesta perheeseen ja päätösvaltaan omasta kehosta. Muokkaamalla cismiesten kehoja antamalla heille esimerkiksi rinnat, kohdun tai vulvan kertomukset raskaaksi tulevista miehistä voivat haastaa käsityksiämme normatiivisista kehoista ja normitetuista tavoista esittää sukupuolta. Sukupuolitettujen piirteiden sekoittaminen ei kytke hahmoja mihinkään tiettyyn sukupuoleen, mikä tekee näkyväksi sukupuolen kulttuurisen rakentuvuuden. Sukupuoli ei ole ihmisessä automaattisesti oleva muuttumaton piirre, vaan sukupuoli rakentuu ja sitä tuotetaan kulttuuristen käytänteiden mukana.

Kolmannessa artikkelissa (Kukka 2021) palaan takaisin kink meme -yhteisöihin ja niiden mielenkiintoiseen, vapautta ja iloista seksuaalisuutta pursuavaan maailmaan, josta lektion alussa maalasinkin teille kuvaa. Jo artikkelissa raskaaksi tulevista miehistä olin huomannut, että erotiikka ja vakavien aiheiden käsittely yhdistyvät usein yhdessä ja samassa fikissä. Halusin perehtyä kink meme -ilmiöön syvemmin ja ymmärsin, että voidakseni todella ymmärtää näiden yhteisöjen luonnetta, minun olisi kysyttävä faneilta itseltään. Halusin selvittää, millaisia merkityksiä kink meme -yhteisöillä on fanien elämässä, miten fanit käsittelevät yhteisöissä julkaistavia fikkejä, kokevatko he esimerkiksi osallistuvansa pornon tekemiseen niitä kirjoittaessaan, ja millä tavalla fanit suhtautuvat yhteisöissä julkaisutaviin teksteihin, joissa käsitellään seksuaalisuuden synkkiä puolia, kuten seksuaalista hyväksikäyttöä. Laadin kymmenen kysymyksen laajuisen kyselylomakkeen, jonka julkaisin Internetissä. Vastajia kyselyyn tuli lopulta 78.

Analysoin saamani datan käyttäen laadullista sisällönanalyysejä. Analyysi tuotti viisi erilaista kategoriaa, jotka nimesin teemojensa mukaan seuraavasti: Häpeä ja halu, Emme ole yksin, Naisten autenttista seksipuhetta, Eettistä pornoa ja Kink meme -kirjoittajien kirjalliset ambitiot. Nämä kategoriat kuvaavat kattavasti niitä monia tapoja, joilla jäsenet käyttävät yhteisöjä tyydyttääkseen seksuaalisia tarpeitaan, tutkiakseen omaa seksuaalisuuttaan ja ymmärrystään seksuaalisuudesta laajemmin sekä tuottaakseen omia tarpeitaan vastaavaa eroottista materiaalia, jonka he arvottivat laadultaan, monipuolisuudeltaan ja eettisyydeltään paremmaksi kuin iso osa audiovisuaalisesta pornosta tai perinteisistä naisille suunnatuista eroottisista tarinoista.

LOPUKSI

Lektion alussa esittelin teille internetyhteisön, joka on turvallinen naisille ja queer-ihmisille ja jossa voi vapaasti keskustella seksuaalisuudesta ja halusta tavoilla, joka usein nähdään naisille sopimattomina. Haluan lopettaa lektioni siihen, mistä sen aloitinkin – fanien omiin kokemuksiin. Yksi vastaajista, biseksuaali nainen, kuvaa seuraavasti iloaan yhteisöstä, jossa seksuaalisuuteen liittyvää häpeää lievittää yhteisöllisyyden ja turvallisuuden kokemus:

Mielestäni kink meme -yhteisöjen isoin merkitys on siinä, miten ne tarjoavat mahdollisuuden käsitellä seksuaalisuutta ja halua kontekstissa, jossa kumpaakaan ei pelätä tai nähdä kiellettyinä. Luulen, että tämänkaltaiset turvalliset tilat mahdollistavat sekä oman seksuaali-identiteetin tarkastelun ja kyseenalaistamisen että toisten seksuaalisen moninaisuuden ymmärtämisen ja hyväksymisen. Erityisen tärkeää tämä on nykyään, kun yhteiskunta tuputtaa nuorille vain puhtautta ja seksistä pidättäytymistä ainoana seksivalistuksena.

Toinen vastaaja, heteronainen, korostaa myös seksipositiivisuuden merkitystä nuorille:

Kink memet voivat toimia eräänlaisena porttihuumeena pornon maailmaan. Kink memet ovat luonteeltaan avoimempia ja saavutettavampia nuorille, jotka vasta opettelevat löytämään oman

kehonsa ja oman halunsa rajoja. Erityisesti tämä koskettaa nuoria tyttöjä, joille kulttuuri levittää viestiä, että kaikenlainen yksiavioisen, heteroseksuaalisen parisuhteen, mieluiten avioliiton, ulkopuolinen seksi on väärin. Kink meme -yhteisöissä ihmiset voivat opetella tuntemaan omaa kehoaan ja seksuaalisia halujaan ja ottaa ehkä ensimmäisiä askelia queer-seksuaalisuuteen, jos he huomaavat olevansa jotain muuta kuin heteroita.

Identiteettien muotoutumisen ja oman seksuaalisuuden löytämisen teemat toistuivat vastaajien kirjoituksissa. Ne tekevät myös näkyviksi niitä kysymyksiä, joita kahdessa ensimmäisessä artikkelissani avasin. Kink meme -yhteisöissä fanit näyttävät elävän todeksi asioita, joita he fikeissä käsittelevät, mikä osoittaa, että fanifiktiolla on vaikutuksia fanien todelliseen, fandomien ulkopuoliseen elämään. Tämä näkyy myös siinä, miten vastaajat pohtivat, millä tavoin siinänsä vapaiden kink meme -yhteisöjen toimintaa voisi tai kannattaisi suitsia ja millaisia seurauksia kaikki mahdolliset fantasiat sallivalla yhteisöllä voi olla. Osa korosti, ettei kannata minkäänlaista sensuuria kink meme -yhteisöissä, kunhan kaikki fiktit merkitään asiaankuuluvilla asiansanoilla ja sisältövaroituksilla, jottei kukaan vahingossa päädy lukemaan mahdollisesti traumatisoivaa sisältöä. Heidän mielestään on hyödyllistä, jos on olemassa mahdollisuus kirjoittaa turvallisesti auki fiktion keinoin ja suojissa itseä vaivavia tai traumatisoivia kokemuksia tai käsitellä oman seksuaalisuuden mahdollisia synkempiä puolia. Osa taas pohti traumaattisten asioiden käsittelyn vaikutuksia lukijoille, jotka ovat joutuneet kokemaan esimerkiksi seksuaalista väkivaltaa. Tässäkin tulee ilmi kink meme -yhteisöjen syvä yhteisöllisyyden ja kollektiivisen vastuuntunto. On kaikkien jäsenten tehtävä pitää yhteisöt turvallisina tiloina, joissa otetaan huomioon kaikkien mukavuus ja viihtyvyys.

Fanifiktio ja fanifiktioyhteisöt muodostavat siis erityisiä, turvallisia paikkoja naisille ja queer-ihmisille, joiden turvallisuutta ja oikeuksia ei aina pystytä takaamaan yleisillä, kaikille avoimilla Internet-foorumeilla tai sosiaalisessa mediassa. Näissä naisten ja queer-ihmisten omissa tiloissa he kykenevät keskustelemaan seksuaalisuudesta, halusta, identiteeteistä ja seksistä omilla ehtoillaan. Samoin fanifiktio tarjoaa mahdollisuuden tarkastella uudes-

taan kulttuurisia käsityksiämme seksuaalisuudesta ja sukupuolesta, tarjota monipuolisempaa representaatiota queer-ihmisille ja tuoda esiin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia epäkohtiamme. Kääntämällä esimerkiksi sukupuoliroolit pääläelleen ja tekemällä miehistä raskauteen pakotettuja biologian uhreja, fanifiktio pitää ikään kuin peiliä länsimaisen kehokeskeisen, usein naisten seksuaalisuuteen ja kehollisuuteen pakkomielleisesti suhtautuvan kulttuurin edessä ja osoittaa sen naurettavuuden.

Silja Kukka (FT) on sukupuolen, seksuaalisuuden ja fanifiktio tutkija Oulun yliopistosta. Hänen väitöskirjansa Exploring Desire: Sexual and Gender Identities in Fan fiction Communities tarkastettiin Oulun yliopistossa 14.10.2022. Vastaväittäjänä toimi professori Susanna Paasonen Turun yliopistosta ja kustoksena professori Kuisma Korhonen Oulun yliopistosta.

KIRJALLISUUS

- Bacon-Smith, Camilla (1992) *Enterprising Women: Television Fandom and the Creation of Popular Myth*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Booth, Paul (2014) *Slash and Porn: Media subversion, Hyper-articulation, and Parody*. *Continuum* 28:4, 396–409.
- Coppa, Francesca (2006) *A Brief History of Media Fandom*. Teoksessa Hellekson, Karen & Busse, Kristina (toim.) *Fan Fiction and Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North-Carolina, London: McFarland & Company Inc. Publishers, 41–59.
- Derecho, Abigail (2006) *Archontic Literature: A Definition, a History, and Several Theories on Fan Fiction*. Teoksessa Hellekson, Karen & Busse, Kristina (toim.) *Fan Fiction and Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North-Carolina, London: McFarland & Company Inc. Publishers, 61–78.
- Hellekson, Karen (2009) *A Fannish Field of Value: Online Fan Gift Culture*. *Cinema Journal* 48:4, 113–118.
- Jenkins, Henry (1992) *Textual Poachers: Television Fans and Participatory Culture*. New York: Routledge.
- Jones, Sara Gwennlian (2014) [2002] *The Sex lives of Cult Television Characters*. Teoksessa Hellekson, Karen & Busse, Kristina (toim.) *The Fan Fiction Studies Reader*. Iowa City: University of Iowa Press, 116–129.
- Kukka, Silja (2021) *“Fandom’s Pornographic Subset”: Kink Meme Communities as Queer Female Practices*. *Lambda Nordica* 26:1, 53–79.
- (2020) *Kink meme -yhteisöjen raskaaksi tulevat miehet sukupuolia ylittämässä*. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 33:1, 35–48.
- (2018) *Many Roads to Love: Sexual Identity Formation in Slash Fiction*. *Lambda Nordica* 23:1–2, 85–110.
- Kustritz, Anne (2003) *Slashing the Romance Narrative*. *Journal of American Culture* 26:3, 371–384.
- Lamb, Patricia Frazer ja Veith, Diana (2014) [1986] *Romantic Myth, Transcendence, and Star trek Zines*. Teoksessa Hellekson, Karen ja Busse, Kristina (toim.) *The Fan Fiction Studies Reader*. Iowa: University of Iowa Press, 97–116.
- Marshall, Daniel (2010) *Popular Culture, the “victim” trope, and Queer Youth Analytics*. *Journal of Qualitative Studies in Education*. 23:1, 65–85.
- Russ, Joanna (2014) [1985] *Pornography From Women to Women, With Love*. Teoksessa Hellekson, Karen ja Busse, Kristina (toim.) *The Fan Fiction Studies Reader*. Iowa: University of Iowa Press, 82–96.
- Wolledge, Elizabeth (2006) *Intimatopia: Genre Intersections Between Slash and the Mainstream*. Teoksessa Hellekson, Karen ja Busse, Kristina (toim.) *Fan fiction and Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North-Carolina, London: McFarland & Company Inc., 97–114.

Transihmisten kokemuksia kehollisesta tiedosta ja tietokäytännöistä

Aira Huttunen

Tänä vuonna julkaistussa kirjassa *23 transmyyttiä: Totta ja tarua transihmisistä* toimittaja ja somevaikeuttaja Mona Bling (2022) purkaa myyttejä ja ennakkoluuloja, joita transihmiset arjessaan kohtaavat. Kirjan viides myytti on se, että transsukupuolisuus on someajan ilmiö. Yksi syy transsukupuolisuuden näkyvyydelle nykyajassa on tiedon lisääntyminen, joka on mahdollistanut sen, että transihmisillä on sanoja, joilla kuvata omaa sukupuolikokemustaan.

Kirjaa varten haastateltu 62-vuotias transnainen kuvaa tiedon saamistaan näin: ”Tajusin kahdeksanvuotiaana, että en ole poika, vaan tyttö. Tämä tapahtui kesällä 1968 eli vuotta ennen kuin ihminen laskeutui kuuhun. Silloin ei ollut termejä meidänlaisia varten, eikä niitä tullut vielä vuosikymmeniin. Tietoa ei saanut juuri mistään. Alkeellinen netti tuli, kun olin reilu kolmekymppinen ja Google vasta kun olin neljissäkymmenissä.” (Bling 2022, 63.)

Sukupuolen moninaisuutta on aina ollut olemassa: eri kulttuureissa ja eri aikoina sukupuoli on ymmärretty eri tavoin. Länsimaissa vallalla oleva käsitys kahdesta, tiukkaan toisistaan erillisistä sukupuoliesta – miehestä ja naisesta – on vain yksi tapa käsittää sukupuoli. Tämä kahtiajako on historian saatossa syntynyt tuotos, joka on jättänyt ulkopuolelle monia kokemuksia ja sukupuolen ilmaisemisen tapoja.

Sukupuolta ja seksuaalisuutta on länsimaiden historiassa pyritty kontrolloimaan eri tavoin. Transsukupuolisuuden historia länsimaissa on ollut sidoksissa homoseksuaalisuuteen, eikä sitä ole

aina tunnustettu seksuaalisuudesta erillisenä ilmiönä. Tämä ajattelutapa juontuu lääketieteestä ja seksologiasta (Stryker 2006).

Suomessa homoseksuaalisuus kriminalisoitiin vuonna 1898, jolloin siitä tuli rangaistava teko. Homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus poistui vuonna 1971. Paitsi että homoseksuaalisuus oli 80 vuotta kriminalisoitua, se käsitettiin pitkään myös sairaudeksi, kunnes se poistettiin sairausluokituksesta vuonna 1981. Samalla kun homoseksuaalisuuden sairausluokitus poistui, transsukupuolisuus lisättiin kansainväliseen psykiatriseen tautiluokitukseen. Psykiatrinen tautiluokitus avasi mahdollisuuden lääketieteellisiin sukupuolenkorjaushoitoihin, ja sillä oli suuri merkitys transsukupuolisille (Riskari, Suni & Tyni 2018).

Suomessa on säännelty historian saatossa myös sitä, kuinka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on saanut puhua. Kun vuonna 1971 säädettiin, ettei homoseksuaalisuus ole enää tekona rangaistavaa, asetettiin kehotuskielto, jolla haluttiin säädellä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhumista ja homoseksuaaliin tekoihin kannustamista. Kehotuskielto purettiin vasta vuonna 1999.

Tutkija Riikka Taavetin (2018) mukaan kehotuskielto ei koskaan Suomessa johtanut tuomioihin, mutta se vaikutti laajasti tapoihin puhua seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta Suomessa. Kehotuskielto piti yllä itsensensuuria sekä vaikutti siihen, kuinka vaikkapa Yle käsitteli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä medioissaan (Taavetti 2018).

Tapoja, joilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on ollut mahdollista puhua Suomessa, ovat pitkään määritelleet muut tahot kuin vähemmistöt itse.

Transsukupuolisia henkilöitä käsiteltiin medias-son jonkin verran 1950-luvulta lähtien, mutta transihmisten kuvaaminen perinteisissä medioissa oli usein sensaatiohakuista. Transihmiset kuitenkin tuottivat yhä enenevässä määrin myös itse transsukupuolisuudesta kertovia julkaisuja, kuten lehtiä, pamfletteja ja informatiivisia esitteitä. 1990-luvun puolivälissä järjestäytyneempi transaktivismi länsimaissa paransi transihmisten oikeuksia, ja nämä vaikutukset heijastuivat myös Suomeen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt alkoivat myös näkyä enemmän suomalaisessa mediassa ja yhteiskunnassa (Wickman 2003).

Internetillä oli valtava vaikutus tiedon saatavuuteen, ja se mahdollisti myös laajojen kansainvälisten transyhteisöjen syntyminen (Whittle 1998; Wickman 2003). Yhteisöjen muodostuminen ja niissä syntyvän tiedon levittäminen tuli helpommaksi. Internet on poistanut erilaisia portinvartijoita, jotka ovat pitkään määritelleet sitä, millä tavoin sukupuolivähemmistöistä puhutaan. On kuitenkin huomattava, että vaikka Internet on parantanut tiedon saatavuutta huomattavasti, ei se ole tehnyt tietoon pääsystä tasa-arvoista (ks. esim. Hasler, Ruthven & Buchanan 2014) eikä poistanut marginalisoitujen ryhmien kokemaa epäasiallista kohtelua tai häirintää.

TUTKIMUKSEN AIHE JA TAVOITE

Väitöskirjatutkimukseni tarkastelee suomalaisten transihmisten kokemuksia sukupuoleen liittyvistä tietokäytännöistä eli tavoista olla tekemisissä tiedon kanssa. Transihmisellä tarkoitetaan henkilöä, jonka sukupuoli ei vastaa hänelle syntymässä määriteltä sukupuolta, ja käsitteen alle kuuluvat transja muunsukupuoliset. Kyse on siis yksilön omasta sukupuolikokemuksesta. Osa transsukupuolisista haluaa ja tarvitsee lääketieteellisiä sukupuolenkorjaushoitoja, joita ovat esimerkiksi hormonaaliset ja kirurgiset hoidot.

Väitöskirjani koostuu neljästä julkaistusta artikkelista sekä yhteenveto-osasta. Väitöskirjani yhdistää monitieteisesti informaatiokäyttämisen

ja -käytäntöjen, muutosteorian, queer-teorian ja transtutkimuksen teorioita ja käsitteitä. Tutkimuksen keskiössä on transihmisten kokemusten moninaisuus. Yhdistämällä informaatiotutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen teorioita ja näkökulmia väitöskirjatutkimukseni lisää ymmärrystä kehollisten kokemusten ja normien vaikutuksesta tietokäytäntöihin. Tietokäytäntöjä voivat esimerkiksi olla tiedon kohtaaminen, hakeminen, luominen, jakaminen, välttely ja käyttö.

Väitöskirjatutkimuksessani tarkastelen erityisesti kehollisia tietokäytäntöjä. Keholliset tietokäytännöt voivat esimerkiksi tarkoittaa sitä, kuinka aistien ja kehollisten kokemusten kautta saatava tieto nähdään itselle merkitykselliseksi tiedoksi tai kuinka toisten kehoja tulkitaan tiedonlähteenä. Kehollista tietoa voidaan myös jakaa, vaikkapa puheen ja liikkeen tai vaatteiden ja tyylin välityksellä. Lisäksi hyödynnän muutosteoriaa (Schumacher & Meleis 1994) tarkastellessani transihmisten tietokäytäntöjen muotoutumista elämänmuutosten aikana.

Tutkimukseni on laadullinen, ja metodologisesti se edustaa tulkitsevaa fenomenologiaa. Haastatellin 37 transihmistä eri puolella Suomea. Tein 12 haastattelua vuonna 2013 ja 25 vuonna 2016. Haastateltavat edustivat monipuolisesti transihmisiä – mukana oli niin transsukupuolisia miehiä, transsukupuolisia naisia, muunsukupuolisia, sukupuoleettomia kuin muilla tavoin itsensä määritteleviä henkilöitä. Heidän ikäjakaumansa vaihteli 15-vuotiaasta 72-vuotiaaseen, jolloin myös yhteiskunnalliset kontekstit ja tiedon saamisen mahdollisuudet heidän kohdallaan erosivat toisistaan paljon. Tutkittavien kertomuksissa kuitenkin korostui kokemus tiedon riittämättömyydestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

ELÄMÄNMUUTOKSEEN KYTKEYTYVÄ TIEDONTARVE JA TIEDONHANKINTA

Väitöstutkimukseni tulokset osoittavat, että koska asianmukaista tietoa on vain vähän saatavilla, on kehollisilla kokemuksilla sekä kitkalla elettyjen kokemusten ja sosiaalisen maailman välillä tärkeä merkitys oman tiedontarpeen ymmärtämisessä ja tiedonhankinnan aloittamisessa. Haastateltavat kuvasivat oman sukupuolikokemuksensa jäsentymistä esimerkiksi kitkana, levottomuutena ja kehollisena

epämukavuutena, jonka sanoittaminen oli vaikeaa informaation vähyden takia. Väitöskirjassani analysoin näitä varhaisia, usein kehollisen kokemuksen kautta muotoutuvia tiedontarpeita Sara Ahmedin (2006) disorientaation käsitteen kautta.

Sattumalta saatavalla tiedolla oli haastateltaville suuri merkitys tiedonhankinnan alkuvaiheessa, koska transsukupuolisuus oli usein vain vähän esillä mediassa ja samastuttavaa tietoa ei ollut juurikaan tarjolla. Tietoa saatettiin saada sattumalta kuulemalla kavereiden välistä keskustelua tai törmäämällä transsukupuolisuutta käsittelevään televisio-ohjelmaan tai lehtijuttuun.

Kaikki sattumalta saatu tieto ei silti aina johtanut oman kehollisen ristiriidan ymmärtämiseen, vaan tarvittiin syvästi merkityksellistä tietoa, joka toimi tiedonhankinnan käynnistäjänä ja saattoi laittaa alulle myös yksilön elämänmuutoksen. Elämänmuutos alkoi oman sukupuoli-identiteetin ja sen ilmaisemisen pohdinnasta. Osalle tutkittavista elämänmuutos sisälsi sukupuolta vahvistaviin lääketieteellisiin hoitoihin hakeutumisen.

Elämänmuutoksen aikana transihmisten tiedontarpeet vaihtelivat. Alkuvaiheessa ne liittyivät erityisesti oman kokemuksen ymmärtämiseen ja määrittelyyn sekä vertaistuen löytämiseen. Elämänmuutoksen alkuvaiheessa vertaisten tarinoilla oli tärkeä affektiivinen merkitys, sillä ne vähensivät yksinäisyyden tunnetta ja auttoivat elämänmuutoksessa eteenpäin. Oman kehon kautta saatava tieto auttoi ymmärtämään omaa sukupuolikokemusta.

Löydettyään sanoja, joilla hankkia tietoa, tutkimukseen osallistuneet käyttivät erilaisia tiedonhankinnan tapoja ja tiedonlähteitä löytääkseen tarvitsemaansa tietoa. Erityisen tärkeäksi tiedonlähteeksi nousivat muut transihmiset, eli vertaiset. Heidän kanssaan jaettava tieto koettiin transihmisten keskuudessa tärkeäksi erityisesti siksi, että se oli ajantasaista ja tarjosi myös emotionaalista tukea. Vertaisten kanssa jaettiin tietoa eri organisaatioiden, kuten Setan, järjestämissä vertaistapaamisissa, verkossa olevilla vertaistukifoorumeilla, somessa ja kaveripiiriin kautta.

Haastateltavat kertoivat, että vertaisten kautta saatiin tietoa, jota ei ollut mahdollista saada mistään muusta tiedonlähteestä. Tällaista tietoa oli erityisesti kokemustieto sukupuolenkorjaushoidoista:

kuinka hakeutua sukupuolenkorjaushoitoihin, millaisiin kohtaamisiin tulee valmistautua lääketieteen ammattilaisten kanssa sekä millaisia kehollisia tuntemuksia sukupuolenkorjaushoitoihin liittyy? Transyhteisö tarjosi monelle haastateltavalle turvallisen ympäristön tiedon saamiseen ja jakamiseen.

Sekä yksilölliset että yhteisölliset tekijät muovasivat tiedon saamista ja jakamista. Tietoa saatettiin esimerkiksi hankkia salaa muilta perheenjäseniltä, eikä omasta kokemuksesta ja tiedontarpeesta haluttu puhua avoimesti muille ihmisille. Normit ja stigma muovasivat kehollisen tiedon jakamista esimerkiksi vaikuttamalla itseilmaisuuksiin erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa.

TIEDON SAAMISEN ESTEET YHTEISKUNNALLISISSA JA LÄÄKETIETEELLISISSÄ KONTEKSTEISSA

Väitöskirjatutkimukseni tulokset osoittavat, että vaikka sukupuolen moninaisuutta koskeva näkyvyys on lisääntynyt eri medioissa, luotettavan tiedon löytymiseen liittyy yhä paljon esteitä. Tutkimuksessa tarkasteltiin tiedon saamiseen liittyviä esteitä yhteiskunnallisessa ja lääketieteellisessä kontekstissa. Koulun ja median kautta välittyvä tieto on usein vähäistä ja yksipuolista. Suomenkielistä, yleistajuista tietokirjallisuutta sukupuolen moninaisuudesta ei myöskään ole juurikaan tarjolla.

Koulussa sukupuolen moninaisuutta käsitellään usein ilmiönä, jonka ei ajatella koskevan luokassa olevia oppilaita. Aihe saatetaan myös sivuuttaa opetuksessa kokonaan. Tämä lisää erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjinnän kokemuksia. Mediakuvasto sukupuolen moninaisuudesta on viime vuosiin saakka ollut melko yksipuolista ja pohjautunut pääasiassa stereotyyppioihin transsukupuolisuudesta.

Monet haastateltavat kuvasivat erilaisia tiedon saamisen haasteita terveydenhuollon ja lääketieteen konteksteissa. Perusterveydenhuollossa sukupuolivähemmistöjen kokemuksia ei useinkaan tunnusteta tai omaa sukupuoli-identiteettiään pohittava nuorta ei osata ohjata eteenpäin. Lääkäreillä ja muilla terveysalan ammattilaisilla ei välttämättä ole riittävästi tietoa transsukupuolisuudesta. Pelko tulla syrjityksi saattaa estää transihmisiä kertomasta

omista kokemuksistaan terveysalan ammattilaisille. Erityisesti ymmärrystä muunsukupuolisuudesta tarvittaisiin lääketieteen kontekstissa lisää.

Transsukupuolisten diagnosointiin ja hoitoon keskittyvillä transpoleilla tietoa transsukupuolisuudesta oli haastateltavien mukaan enemmän. Kuitenkin osa haastateltavista koki, että myös tässä kontekstissa käsitys sukupuolen kaksinapaisuudesta oli voimakas ja ettei tilaa sukupuolen moninaiselle ilmaisemiselle ollut riittävästi.

KOKEMUKSIA HUOMIOIVAN TIEDON TUOTTAMISEN TÄRKEYDESTÄ

Tämän väitöstutkimuksen tulokset korostavat transihmisten tietokäytäntöjen moninaisuutta. Kehollinen tieto, affektit ja stigma muovaavat transihmisten tietokäytäntöjä. Tulokset myös kuvaavat kehollisen epämukavuuden merkitystä elämänmuutoksen laukaisijana. Tutkimus tuo esiin suomalaisten transihmisten moninaisia, aikaa ja vaivaa vaativia käytäntöjä, joita he tarvitsevat etsiessään ja arvioidessaan tietoa.

Tutkimuksen tulokset kuvaavat, millaisia tiedon-tarpeita ja tiedon saamisen esteitä transihmiset kohtaavat. Tuloksia voidaan hyödyntää terveydenhuollossa ja eri organisaatioissa, jotka työskentelevät transihmisten kanssa. Koulujen ja terveydenhuollon tulisi jakaa aktiivisemmin tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja ottaa sukupuolivähemmistöt huomioon kaikessa toiminnassaan.

Tällä hetkellä Suomessa ollaan uudistamassa translakia. Nykyinen translaki edellyttää sukupuoltaan korjaavan olevan täysi-ikäinen, osallistuvan lääketieteellisiin tutkimuksiin sekä osoittavan elävänsä vastakkaisen sukupuolen roolissa. Korjatakseen juridisen sukupuolimerkintänsä väestöre-

kisteriin on siis osallistuttava lääketieteellisiin tutkimuksiin. Nykyistä lakia on kritisoitu erityisesti siitä, että se vaatii sukupuoltaan korjaavalta todistusta lisääntymiskyvyttömyydestä, samoin kuin siitä, että se ei mahdollista alaikäisen juridista sukupuolimerkinnän korjaamista. Lain uudistaminen on edennyt hitaasti, eikä tänä syksynä eduskunnalle annettu hallituksen lakiesitys vastaa kaikilta osin niihin vaatimuksiin, joita eri järjestöt ovat esittäneet. Lakiesityksessä on muun muassa jätetty huomioimatta alaikäisten transihmisten tarpeet.

Tietoa sukupuolen moninaisuuden kokemuk-sista tarvitaan Suomessa kipeästi erityisesti nyt, kun julkisessa keskustelussa ovat translaki ja transihmisten oikeudet. Keskustelu on sisältänyt paljon myös väärinymmärryksiä, ennakkoluuloja sekä ulkomailta Suomeen rantautuneen transeksklusii-visen radikaalifeminismin uhkakuviin perustuvaa retoriikkaa. Ymmärryksen lisäämiseksi tarvitaan asiallista, tutkimukseen perustuvaa ja monipuolista tietoa, joka tavoittaa laajasti ihmisiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Ennakkoluuloihin perustuville mielikuville ei saisi antaa tilaa, kun on kyse ihmisoi-keuksista. Ennakkoluulojen sijaan tarvitaan tutkit-tua tietoa, jonka tuottamisessa ovat olleet mukana transihmiset itse.

Filosofian tohtori Aira Huttunen työskentelee informaatiotutkimuksen oppiaineessa Oulun yliopis-tossa. Hänen väitöskirjansa Friction and bodily discomfort. Transgender experiences of embodied knowledge and information practices on tarkastettu Oulun yliopiston humanistisessa tie-dekunnassa 11.11.2022. Vastaväittäjänä toimi pro-fessori Ian Ruthven Strathclyden yliopistosta. Väi-töskirjaan voi tutustua osoitteessa <http://urn.fi/urn:isbn:9789526234335>

KIRJALLISUUS:

Ahmed, Sara (2006) *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham and London: Duke Univer-sity Press.

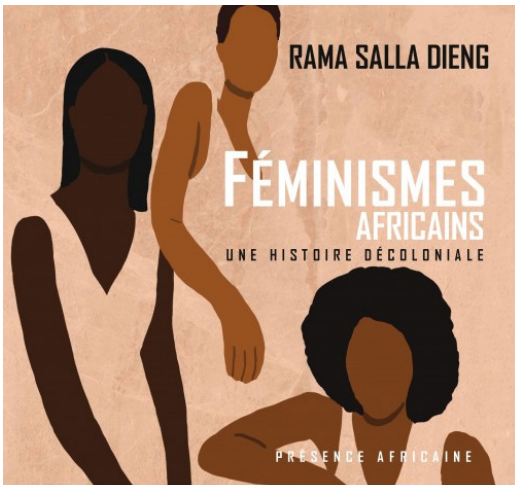
Bling, Mona (2022) *23 Transmyyttiä. Totta ja tarua trans-ihmisistä*. Helsinki: Into.

Hasler, Laura, Ruthven, Ian & Buchanan, Steven (2014) Using Internet Groups in Situations of Information Poverty: Topics and Information Needs. *Journal of the Association for Information Science and Techno-logy* 61:1, 25–36. <https://doi.org/10.1002/asi.22962> (haet-

- tu 19.12.2022).
- Riskari, Maiju, Suni, Nina & Tyni, Vesa (2018) *Sukupuolena ihminen*. Helsinki: Tammi.
- Schumacher, Karen L., & Meleis, Afaf I. (1994) Transitions: A Central Concept in Nursing. *Image: Journal of Nursing Scholarship* 26:2, 119–127. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1994.tb00929.x> (haettu 19.12.2022).
- Stryker, Susan (2006) (De)Subjugated Knowledges: An Introduction to Transgender Studies. Teoksessa Stryker, Susan & Whittle Stephen (toim.) *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge, 1–17.
- Taavetti, Riikka (2018) *Queer Politics of Memory: Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Poliittisen historian väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3330-4> (haettu 17.11.2022).
- Whittle, Stephen (1998) The Trans-Cyberian Mail Way. *Social and Legal Studies* 7:3, 398–408. <https://doi.org/10.1177/096466399800700304> (haettu 19.12.2022).
- Wickman, Jan (2003) Masculinity and Female Bodies. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 11:1, 40–54. <https://doi.org/10.1080/08038740307272> (haettu 19.12.2022).

FEMINISTISEN JA DEKOLONIAALISEN AJATTELUN RISTEYKSISTÄ AFRIKKALAISTEN FEMINISTIEN SANOIN

Heta Rundgren

Rama Salla Dieng (2020) *Féminismes africains. Une histoire décoloniale* – Recueil d’entretiens. Présence Africaine Éditions, Paris. 219 s.

Senegalilaisen, Edinburghin yliopistossa Skotlannissa toimivan Rama Salla Diengin teos on tervetullut lisä ranskankieliseen nykyfeminismejä valottavaan lukemistoon. Julkaisuut afrikkalaisista feminismeistä ovat Manner-Ranskassa turhan harvinaisia, mikä liittyy siihen, että harva monikielisistä afrikkalaisista tai afroeurooppalaisista feministitutkijoista vaikuttaa Ranskassa. Ne tieteenekijät, jotka eivät asu Afrikassa, luovat Diengin lailla usein uraa Iossa-Britanniassa tai Yhdysvalloissa ja julkaisevat englanniksi. Afrikan tutkimuksen ja kansainvälisen kehitystyön lehtori, aiemmin myös kansalaisjärjestöissä toiminut Dieng on tutkinut englanninkielisessä työssään muun muassa maankäytön politiikkaa Afrikassa feministisen taloustieteen näkökulmasta sekä toimittanut kirjan feministisestä vanhemmuudesta. Ranskaksi Dieng on aiemmin julkaissut romaanin.

Teemoittain neljään osaan jaettu teos koostuu Diengin tekemistä haastatteluista, joissa pääsee ääneen 21 Afrikan mantereella vaikuttavaa feministiä. Joukossa on niin tutkijoita ja järjestöaktivisteja kuin runoilijoita ja opettajiakin. Diengin mukaan kirjan omaperäisyys on juuri sen muodossa, jota hän avaa näin: ”Haastatteluja ja omakohtaisia kertomuksia käytetään työkaluna, jolla avataan feminististen kokemusten moninaisuutta sekä tapaa jolla ne karkaavat hallitsevilta eurosentrisiltä teorioiden muodolta.” (Dieng 2021, 7; suom. Heta Rundgren.) Dieng esittää kullekin haastateltavalle yksilölle tai ryhmälle erilaisia kysymyksiä, joiden kautta nämä valottavat feministisen toimintansa tai tutkimuksensa periaatteita ja sisältöä, paikallista kontekstia ja usein myös omia elämäkokemuksiaan. Yhteistyössä tehdyn ja paikannetun tiedontuottamisen tavoitteen kannalta herää kysymys, miksi Dieng pitäytyy tarkasti haastattelijan roolissaan jopa silloin, kun yksi haastateltavista kysyy häneltä vastakysymyksen – olisiko hän voinut valottaa ja peilata myös omia näkökantojaan ja kokemuksiaan ja tehdä kirjasta vieläkin keskustelevamman? Osa haastatteluista on käännetty englannista, ja Dieng kiittää alkusivulla anonyymeiksi jääviä kääntämiseen osallistuneita henkilöitä. Dieng on varustanut teoksen myös johdannolla ja loppusanoilla sekä alaviitteillä, joihin kätkeytyy lukuisia tärkeitä teoksia, artikkeleita, mientintöjä, julkilausumia sekä nettisivujen ja -blogien linkkejä. Näin antologia toimii hyvin myös alkusäyksenä afrikkalaisen feminismien pariin.

Kokoelman pääpyrkimyksenä on antaa monimuotoinen kuva afrikkalaisista nykyfeminismeistä sekä nimensä mukaisesti osoittaa, kuinka ne dekolonisoivat länsimaista feminisimiä eli purkavat esimerkiksi ajatusta siitä, että feministinen teoria kulkeutuisi aina pohjoisesta etelään, sekä kyseenalaistavat hierarkioita eri diskurssien ja toimijoiden välillä. Diengille on tärkeää puhua afrikkalaisista feminismeistä monikossa, jotta jokainen voi määritellä feminismin omista lähtökohdistaan ja tunnustaa sen työn, jota edeltävien sukupolvien naiset ovat tehneet taistelemalla seksismiä ja patriarkaatia vastaan eri kielin, käsittein ja käytännöin. Hänen mukaansa afrikkalaisen feminismien määritelmille on yhteistä se, että ne tunnustavat liikkeen monimuotoisuuden ja muistuttavat feministisen ajat-

telun juurien ylettyvän kolonialismia edeltävään aikaan. Kokoelman feministit kehittävät feminististä ajattelua myös sellaisia afrikkalaisia tasa-arvoa ajavia liikkeitä vasten, jotka hylkäävät feminismin koloniaalisena keksintönä eivätkä välttämättä hyväksy sukupuolten moninaisuutta. Haastateltujen on siis erityisen tärkeä painottaa, että he työskentelevät feministisen ja dekoloniaalisen aktivismin risteyskohdassa.

Alkusanoissa Dieng esittelee panafrikkalaisen feministisen liikkeen syntyä mainiten Yhdysvalloissa Wellesley Collegessa vuonna 1975 pidetyn konferenssin ”etelän feminismin” alkusysäyksenä. Siellä Afrikasta, Aasiasta ja Etelä-Amerikasta tulleet feministit kritisoivat tiettyjä yhdysvaltalaisen ja eurooppalaisten feministien asenteita ja positioita, etenkin ajatusta länsimaisten käsitteiden, kuten sukupuolen, rodun, luokan ja seksuaalisuuden, yleispätevyydestä kaikkialla maailmassa. Konferenssissa yhteen keräytyneet afrikkalaiset tapasivat seuraavina vuosina Sambiassa ja Senegalissa ja perustivat vuonna 1977 panafrikkalaisen AFARD/AAWORD-järjestön. Näin Dieng sijoittaa panafrikkalaiset feministit näiden vuoden 1975 jälkeen syntyneiden, etelän feminismeiksi kutsuttujen liikkeiden yhteyteen. Niitä yhdistää hänen mukaansa vallan ja tiedon sekä osin myös sukupuolen käsitteen koloniaalisuuden esille tuominen. Toisaalta hän muistuttaa, että etelän feministit ovat ennen kaikkea neuvottelua jokapäiväisten paikallisten haasteiden kanssa ja niistä nousevaa, uusia ratkaisuja etsivää toimintaa – eivät siis pelkästään reaktiota kolonialismiin tai länsimaiseen feminismiin. Olisi ollut mielenkiintoista, jos haastatteluissa olisi pohdittu myös eri etelän feministien välisiä yhteyksiä: tällaisenaan kirjasta saa vaikutelman, että afrikkalaisten ja esimerkiksi aasialaisten tai eteläamerikkalaisten feministien väliltä puuttuu vielä siltoja.

Kirjan ensimmäinen osa esitetään vuoropuhe- luksi diasporassa elävien ja Afrikan mantereeseen feministien sekä toisaalta historiallisten edelläkävijöiden ja nykyfeministien välillä. Kysymys afrofeministien (eli diasporassa elävien mustien naisten feminismien) ja afrikkalaisten feministien erosta esitetään, mutta sitä ei ratkaista – sen sijaan jatkossa painotus siirtyy selkeästi Afrikan maihin sijoittuviin feminismeihin. Toisessa osiossa järjestö-

konkarit pohtivat omia ja järjestöjensä polkuja sekä ammattimaisen aktivismin uuvuttavuuden ja kattavuuden kysymyksiä. Kolmas osio keskittyy etenkin seksuaalista voimaantumista ajavaan nuorempaan feministiseen ja queer-aktivismiin, ja neljännen osion aktivistit vaikuttavat lähellä yliopistoa joko tohtorikoulutettavina tai vakiintuneina tutkijoina ja opettajina.

On mielenkiintoista, että Dieng julistaa alkusanoissa antologian tuottavan tietoa tavalla, joka on kaukana yliopistomaailman sanastosta. Dieng kokee uskaltautuvansa antologian avulla vapaammille vesille, kauas yliopistomaailmassa käytettävästä kielestä. Tämä tuntuu yllättävältä, sillä antologian kieli tai tyyli eivät ole mitenkään erityisen kokeellisia. Diengin kokemus kertoneekin siitä, että niin sanotun akateemisen kielenkäytön ja hallitsevan tieteellisen tyylin normien noudattamista vaaditaan ruskeilta ja mustilta sukupuolentutkijoilta vielä enemmän kuin valkoisilta. Jos Dieng muistuttaakin vastakkainasettelusta yliopiston ja muun yhteiskunnan välillä eli vanhasta teorian ja käytännön välisestä kuilusta, haastateltavat purkavat tätä jakoa. Monet aktivistit painottavat naisten ja feministien liikkeiden historian ja nykypäivän tutkimuksen ja dokumentaation merkitystä aktivismilleen ja ruokkivat jokapäiväistä feminismiään teoriasta ja teoriaansa käytännön ratkaisuista. Monet ovat myös kirjoittamisen ammattilaisia. On varsin vapauttavaa, että fiktio ja erityylyiset kokemuksia sanoittavat tekstit ovat heille itsestään selvästi aktivismia ja teoriaa siinä missä mielenosoitukset ja tutkimus.

Kirjan mielenkiintoisinta antia ovat vakiintuneen järjestökentän laitamille sijoittuvien horisontaalisesti organisoituneiden kollektiivien haastattelut. Esimerkiksi Ghanan Accrassa toimiva *LBQ Gathering* tuo yhteen queer-naisia ja muunsukupuolisia lisätäkseen heidän näkyvyyttään LGBTQ-piireissä. He toteavat yhteisönsä olevan tärkeä myös siksi, että paikallisten feministien järjestöjen kannanotot ovat usein avoimesti lesbo-, homo- ja transfobisia. Ryhmä järjestää työpajoja ja keskusteluja toistaiseksi lähinnä yksityisissä tiloissa, sillä lesbo- ja bi-naisille turvallisia julkisia kokoontumispaikkoja ei juuri ole.

Teoksen feministit toimivat usein samanaikaisesti eri rooleissa, ja heidän elämänsä näyttää kovin

hektiseltä. Dieng esittääkin heille myös kysymyksen heidän omasta hyvinvoinnistaan: mitä he tekevät pitääkseen huolta itsestään? Egyptiläinen aktivisti Yara Sallam viittaa netissä vapaasti arabiaksi ja englanniksi saatavilla olevaan tutkimukseensa *Even the Finest of Warriors* (2020), joka kertoo pohjoisafrikkalaisten feministien uupumuksesta ja siitä selviytymisestä. Puhuessaan mustien queer-feministien henkilökohtaisen hyvinvoinnin tärkeydestä kenialaissyntyinen Johannesburgissa Etelä-Afrikassa vaikuttava feministitutkija Lyn Ossome puolestaan kiteyttää:

Mustina queer-naisina meidän on otettava kaikki kykymme käyttöön. Meidät on pitkään sysätty vallankäytön alueiden ulkopuolelle ja meidän henkisiä, älyllisiä, tunne-, ruumiin- ja intuitiivisia kykyjämme on estetty kukoistamasta. – – kun saamme valtaa, meidän on tunnustettava, että lopulta missään meidän henkilökohtaisista ja poliittisista taistoistamme vääryyksiä vastaan ei ole järkeä ellemmme ensin tunnista – henkilökohtaisesti, feministeinä – että me ansaitsemme kunnioitusta, rakkautta ja onnea. – – Taistelussamme ei ole mieltä eikä se ole mitenkään vallankumouksellista, ellei se tarjoa meille varteenotettavaa mahdollisuutta kukoistaa ihmisinä. (Dieng 2022, 178; suom. Heta Rundgren.)

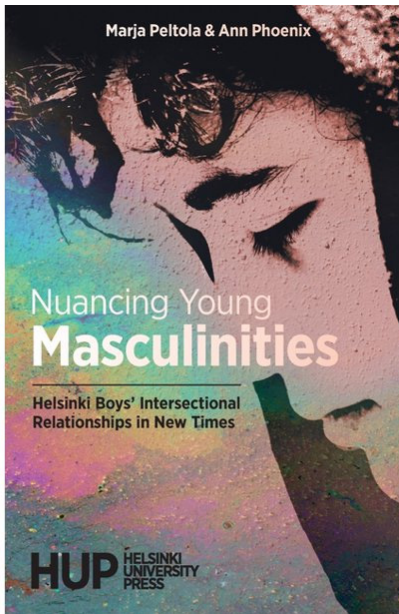
Nämä sanat resonoivat omassa prekaarin mutta myös monella tapaa etuoikeutetun tutkijan mielesäni, ja jäin kirjan suljettuani pohtimaan myös kysymystä siitä, miten pitää huolta sekä henkilökohtaisesta että kollektiivisesta hyvinvoinnista.

Haastatteluista käy selväksi, että afrikkalaiset feministit kyseenalaistavat jatkuvasti toiminnassaan ja ajattelussaan samanaikaisesti (hetero)patriarkaalisia, koloniaalisia ja kapitalistisia normeja monissa eri konteksteissa ja monin eri tavoin. Antologiassa haastateltujen afrikkalaisten feministien välisen yhteistyön mahdollistavat toisaalta hegemoniset kielet – ranska ja englanti. Kirjasta puuttuu lähes kokonaan pohdinta afrikkalaisten kielten roolista feministisessä dekoloniaalisessa toiminnassa, vaikkakin Bristolissa vaikuttava ranskankielisen kirjallisuuden tutkija Ruth Bush puhuu kääntämisen tärkeydestä dekoloniaalisessa työssä. Lähes kaikki haastatellut ovat tietoisia etuoikeuksistaan ja painottavat kuuluvansa koulutettuun keskiluokkaan. Samalla useat esittävät kysymyksen siitä, miten toimia lisäämättä köyhimpien afrikkalaisten naisten ja muunsukupuolisten syrjäytymistä ja heihin kohdistuvaa väkivaltaa.

Heta Rundgren on valmistunut sukupuolentutkimuksen ja kirjallisuustieteen tohtoriksi Paris 8 -yliopistosta ja filosofian tohtoriksi Helsingin yliopistosta. Hän tutkii, opettaa ja kääntää feminististä ja queer-ajattelua ja kuuluu feminististen luentojen verkkoon (feministreadings.org). Tällä hetkellä hän työskentelee Koneen säätöön rahoittamassa projektissa Sexuality and Democracy (sexdem.org).

POIKIEN MASKULIINISUUDET MUUTTUVAT HITAASTI

Henri Hyvönen

Marja Peltola & Ann Phoenix (2022) *Nuancing Young Masculinities: Helsinki Boys' Intersectional Relationships in New Times*. Helsinki University Press, Helsinki. 232 s.

Sosiologien ja nuorisotutkijoiden Marja Peltolan ja Ann Phoenixin teos on laadullinen tutkimus 12–15-vuotiaiden helsinkiläispoikien maskuliinisuuteen liittyvästä identiteettityöstä. Tutkimuksessa tarkastellaan sosioekonomisesti, alueellisesti ja etnisesti moninaista haastatteluaineistoa. Kirja pyrkii vastaamaan kahteen tutkimuskysymykseen: kuinka maskuliinisuudet merkityksellistyvät nuorten puheessa, ja kuinka nuoret rakentavat itselleen ja muille ymmärrettäviä identiteettejä maskuliinisuuksista ja muista risteävistä eroista? Kuten kirjoittajat itsekin toteavat, kriittistä poikatutkimusta ei ole Suomessa viime vuosina tehty paljoa. Teos on

siten erittäin tarpeellinen panos kotimaiseen keskusteluun.

Varsinaisten empiiristen tutkimuskysymysten lisäksi kirjoittajat käyvät keskustelua siitä, kuinka miehiä ja mieheyttä tulisi tarkastella, kuinka sangen monimerkityksistä maskuliinisuuden käsitettä tulisi hyödyntää ja mitä maskuliinisuus varsinaisesti on. Teoksen ensimmäinen luku keskittyy miestutkimuksen viimeaikaisten kotimaisten ja kansainvälisten teoriakeskustelujen läpikäyntiin ja käsillä olevan tutkimuksen asemointiin tälle moniääniselle kentälle. Katsaus ilmentää monipuolista lukeneisuutta, mutta sen seuraaminen ei ole lukijalle täysin vaivatonta. Valittu tapa hyödyntää maskuliinisuuden käsitettä viittaamaan normien ja ihanteiden järjestelmiin, joihin pojat ja miehet itseään vertaavat ja joihin he asemoituvat, on mielekäs. Samalla kokonaisuus vaikuttaa osin ristiriitaiselta, koska siinä ammennetaan niin monista erilaisista sukupuolta koskevista teoreettisista jäsennyksistä. Sukupuolen performatiivisuutta koskevista teoretisoinneista juontuva käsitys maskuliinisuudesta jonain, jota haastateltavat pojat tekevät ja tuottavat, ei sellaisenaan vaikuta täysin yhteensopivalta sen käsityksen kanssa, että maskuliinisuus on normijärjestelmä, johon sopeutumisessa voidaan epäonnistua. Kirjoittajat itsekin toteavat, että maskuliinisuuden käsitteeseen itseensä kohdistuu paljon kritiikkiä: sen merkitys ja hyödyllisyys on myös kyseenalaistettu sekä kotimaisissa että kansainvälisissä puheenvuoroissa (Hyvönen 2020; Waling 2019). Olisi mahdollisesti ollut hyödyllistä arvioida teoreettisessa johdannossa myös sitä, miksi sukupuolen tai mieheyden sijaan juuri maskuliinisuus on valittu keskeiseksi tarkastelua ohjaavaksi käsitteeksi.

PYSYVYYTTÄ JA MUUTOKSIA

Teoksen kirjoittajat ovat tehneet rohkean ratkaisun nostaessaan nuorten maskuliinisuudet teoksen otsikkoon: tarkoitus on havaita maskuliinisuuden vivahteita ja tarkastella niiden rakentumista vuorovaikutuksessa muihin risteäviin eroihin. Tämä tarkastelu on jaettu kuuteen empiiriseen lukuun, joiden aiheita ovat sukupuolieron rakentuminen nuorten puheessa, väkivalta ja suosittu nuoren asema, ystävyys- ja tuttavuusuhheet, nuorten suhde

maskuliinisuuden representaatioihin, perhesuhteet ja monikulttuurisuutta koskevat kertomukset. Vaikka kritisoinikin alun monipuolista teoriakeskustelua osittaisesta vaikeaselkoisuudesta, se antaa tulkin- nalle paljon teoreettisia työkaluja, joita hyödynne- tään monipuolisesti ja sinänsä vakuuttavasti. On ymmärrettävää, että tutkimuksen aineiston rajau- tuessa haastatteluihin on päädytty hyödyntämään sosiaalipsykologisen miestutkimuksen välineitä, esimerkiksi keskustelunanalyysiä (esim. Wetherell 1998), ja tekemään yksityiskohtaisia huomioita haas- tattelutilanteesta käydystä vuoropuhelusta. Tämän vuoksi kirjoittajat esittelevät paljon pitkiä ja yksityis- kohtaisia aineistokatkelmia. Tämä tekee teoksesta kuitenkin osin vaivalloista luettavaa. Joidenkin ai- neistokatkelmien tiivistäminen olisi tehnyt tekstis- tä luettavampaa.

Kirjoittajat esittävät, että vaikka väkivalta ja pe- lolla hallitseminen ovatkin menettäneet aseman- sa osana koulupoikien välistä statuskamppailua, heidän identiteettityönsä tapahtuu yhä suhteessa hegemonisiin maskuliinisuuksiin. Tämä väite tulle- e analyysin myötä hyvin perustelluksi. Tulkinta on jatkoa viime vuosina kriittisen miestutkimuksen valtavirtaan nousseille ”pehmentyviä maskuliini- suuksia” koskeville kriittisille tarkasteluille (esim. de Boise 2018). Vaikka tutkimus rajautuikin haastatte- luaineistoon, onnistutaan siinä silti tuottamaan tie- toa myös kielellisen identiteettityön ja ruumiillisen ja materiaalisen toiminnan välisestä ristiriidoista. Monet tutkimusta varten haastatellut pojat kuvai- levat poikien yhdessä tuottamaa koulun kulttuuria sellaiseksi, että se mahdollistaa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Samalla laajasta haastatteluaineistos- ta nostetaan esille myös puhetta, jossa kouluympä- ristössä marginaaliin joutuneet pojat työstävät tur- hautumistaan päällisin puolin tasa-arvon eetokseen sitoutuneeseen kulttuuriin.

Tasa-arvoa koskeva keskustelu ja ajatukset su- kupuolta koskevien käsitysten ja normien sosiaali- sesta rakentuneisuudesta ovat kirjoittajien mukaan saavuttaneet myös nuoret miehet, mutta heidän suhteensa tähän keskusteluun on välttelevä ja ris- tiriitainen. Poikien puheessa ilmenee vastarintaa miesten sosiaalista liikkumatilaa ja tunteiden esittä- mistä rajoittavia sosiaalisia normeja ja kulttuurisia käsityksiä kohtaan. Tämä kuitenkin ilmenee usein

pikemmin uhriposition rakentamisena ja tyttöihin kohdistuvana kyräilyinä kuin pyrkimyksenä omaeh- toisesti rikkoa näitä normeja ja siten muuttaa poiki- en välillä rakentuvaa kulttuuria.

Kirjoittajat onnistuvat rakentamaan uskottavan kuvan pojista, jotka toistavat tasa-arvoa painotta- van julkisen keskustelun viestejä ottamatta itse var- sinaista roolia tasa-arvon edistämisessä ja säilyttäen samalla epätasa-arvoa tuottavia puhetapoja ja käy- täntöjä. Esimerkiksi homofobia on pojille saman- aikaisesti sekä hauskanpitoa että jotain kielteistä. Tämä ristiriita tuottaa pojille päänvaivaa ja han- kaloittaa heidän identiteettityötään. Puhuessaan ”homon” käytöstä haukkumasanana pojat toistu- vasti esittävät, ettei homoseksuaalisuudessa varsinaisesti ole mitään pahaa. Samalla sanan käyttöä toistuvasti puolustellaan vetoamalla siihen, ettei- vät ”homot” eleet, ajanvietteet ja harrasteet varsinaisesti viittaa seksuaalisuuteen ja että ”homottelu” on humoristinen kielellinen resurssi, joka on tasa- puolisesti kaikkien koululaisten käytettävissä. Kir- joittajat kuitenkin pistävät merkille, ettei ”homot- telu” kohdistu satunnaisesti valittuihin kohteisiin, vaan se poissulkee joitain asioita ulos hegemonises- ta maskuliinisuudesta.

Kirjoittajat painottavat toistuvasti pyrkimystään havaita sosiokulttuurisen kontekstin vaikutus poi- kien identiteettityöhön, välttää yleistettävien johto- päätösten muodostamista ja tunnistaa maskuliini- suuksien vivahteita. Pyrkimys tarkastella Helsinkiä muista paikkakunnista erottuvana ympäristönä to- teutuu parhaiten teoksen viimeisessä empiirisessä luvussa, joka keskittyy etnisyyteen ja monikulttuu- risuuteen. Myös tässä tarkastelussa korostuu ristiriita erityisesti valkoisten poikien itsemääritellyn iden- titeetin ja heidän varsinaisten asenteidensa välillä. Vaikka rasismi tunnistetaan keskeiseksi puheenai- heeksi helsinkiläisnuorten elinympäristössä ja rasis- mista irtisanoudutaan, rasismiin vastustaminen taan- tuu ”värisokeudeksi”, jossa etnisyyden merkitystä pikemminkin vähätellään kuin tietoisesti puretaan.

ENEMMÄN PYSYVYYTTÄ KUIN MUUTOKSIA?

Koko teoksen läpäisevä punainen lanka on pyrki- mys havaita maskuliinisuuksien muutosta mahdol-

listavia ja erityisesti sitä jarruttavia tekijöitä. Pysyvyyksien ja uusien epätasa-arvoisuuksien tarkastelu risteävien erojen näkökulmasta on mielekäs ja tarpeellinen painotus. Poikien kulttuurista ja toimintakäytäntöjä koskevan perustelemattoman optimismin varominen tekevät teoksesta uskottavan ja hyödyllisen kontribuution nuorisotutkimukseen ja kriittiseen miestutkimukseen. Samalla teos jättää joitain poikien elämään vaikuttaneita viimeaikaisia muutoksia vähälle käsittelylle. Helsinkiä tutkimuksen sosioekonomisena kontekstina tarkastellaan lähinnä muuta Suomea etnisesti moninaisempaan asuinpaikkana muttei useinkaan materiaalisena ja esimerkiksi kaupallisena toimintaympäristönä, joka vaikuttaisi poikien elämäntapaan. Myös videopeljä ja entistä saavutettavampaa ja jokapäiväisempää digitaalista maailmaa huomioidaan lähinnä yhtenä harrastuksista, joihin liittyvä status ja kulttuurinen pääoma asemoivat pelaavia poikia suhteessa esimerkiksi liikunnallisiin poikiin. Pelaaminen poikana olemisen paikkana ja tilana ja pelaamiseen liittyvät käytännöt poikien arjessa jäävät vähemmälle tarkastelulle. Koska tutkimus ammentaa ilmeisen

suuresta ja rikkaasta haastatteluaineistosta, jota tuskin on vielä tyhjentävästi loppuun analysoitu, toivon kirjoittajien jatkavan sen analyysiä tulevilla julkaisuilla ja näin täyttävän niitä katvealueita, joita tämä teos ei yllä käsittelemään.

Kokonaisuutena Peltolan ja Phoenixin teos onnistuu tekemään muuttuvia maskuliinisuuksia koskevan keskustelun ja poikatutkimuksen risteyksessä vallinneeseen tutkimusaukkoon merkittävän kontribuution. Teos on pakollista luettavaa niille tutkijoille, jotka pyrkivät hyödyntämään muuttuvia maskuliinisuuksia koskevaa keskustelua suomalaisessa sosioekonomisessa kontekstissa.

FT Henri Hyvönen työskentelee tutkijatohtorina Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella EXMEN: Hybridimieheys elämystaloudessa – resurssit ja kyvykkyydet sosiomateriaalisena yhteenliittymänä lifestyle-vaikuttajatyössä -hankkeessa, jota rahoittaa Koneen Säätiö. Hänen tutkimuksellisia mielenkiinnon kohteitaan ovat miesten ruumiillisuus ja terveystyöelämäinen työelämän kontekstissa. henri.hyvonen@uef.fi

KIRJALLISUUS

- de Boise, Sam (2018) The Personal Is Political...Just Not Always Progressive: Affective Interruptions and Their Promise for CSMM. *NORMA* 13:3–4, 158–174.
- Hyvönen, Henri (2020) Poststrukturalismi ja hegemoninen maskuliinisuus – hankala yhtälö kriittisen miestutkimuksen kentällä? *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 33:2, 46–53.

- Waling, Andrea (2019) Rethinking Masculinity Studies: Feminism, Masculinity, and Poststructural Accounts of Agency and Emotional Reflexivity. *Journal of Men's Studies* 27:1, 89–107
- Wetherell, Margaret (1998) Positioning and Interpretive Repertoires: Conversation Analysis and Post-structuralism in Dialogue. *Discourse & Society* 9:3, 387–412.

Pro gradu -palkinto 2022

Sukupuolentutkimuksen seura myöntää vuosittain palkinnon ansioituneelle sukupuolentutkimukseen liittyvälle pro gradu -tutkielmalle. Vuonna 2022 gradupalkinto myönnettiin Emma Kaskisen Helsingin yliopiston sukupuolentutkimuksen oppiaalaan tehdystä pro gradu -tutkielmasta *Lepo antikapitalistisena vastarintana: analyysi mustan feminismin rakkauspolitiikasta*. Palkinnonsaajan valitsi Lapin yliopiston sukupuolentutkimuksen professori emerita Päivi Naskali. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* julkaisee palkinnon perustelut.

* * *

Kiitän Sukupuolentutkimuksen seuraa luottamuksesta valita feministisen tutkimuksen gradupalkinnon saaja lukuvuoden 2021–2022 opinnäytteistä.

Sain luettavakseni 13 korkeatasoista pro gradu -tutkielmaa eri tieteenaloilta. Tutkielmat osoittavat monipuolista ajankohtaisen tieteellisen keskustelun seuraamista ja laajaa lukeneisuutta. Niissä analysoidaan eri tavoin kerättyä aineistoa tieteellisiä analyysikriteerejä ja tutkimusetiikkaa noudattaen. Ilahduin siitä, että suomen- ja ruotsinkieliset opiskelijat kirjoittivat omalla kielellään, jopa nähden vaivaa kansainvälisten aineisto-otteiden käänntämisessä.

Erinomainen arvosana, jonka nämä tutkielmat ovat saaneet, on jo palkinto hyvin tehdystä työstä. Yhden palkittavan valinta ei lopulta ollut vaikeaa, koska valittu tutkielma valloitti lukijansa ja säilytti otteessaan alusta loppuun. Se käsittelee kiinnostavaa ja vähän tutkittua aihetta, tarjoaa tuoretta näkökulmaa suomalaiseen keskusteluun, ja sen painopiste on yhteiskunnallisissa rakenteissa ja feministisessä politiikassa. Ehkä tärkein perustelu oli kuitenkin se, että tutkielman argumentaatio haastoi ja rikastutti omaa ajattelua.

Näiden kriteerien valossa valintani kohdistui Emma Kaskisen tutkielmaan *Lepo antikapitalistisena vastarintana: analyysi mustan feminismin rakkauspolitiikasta*.

Lepoa ja sen puutteesta syntyvää uupumusta tarkastellaan niin julkisuudessa kuin tutkimuksessakin pääsääntöisesti yksilöitä ja työyhteisöjä vastuullista-

mallalla. Tässä tutkielmassa lepoa tarkastellaan poliittisena tekona, aktiivisena kieltäytymisenä kapitalistisen talouspoliittisen järjestelmän tukemisesta, ei pakona todellisuudesta.

Tarkastelussa ei keskitytä myöhäiskapitalismin abstraktiin kritiikkiin, vaan jäljitetään vastarinnan mahdollisuutta, jota on kehitetty mustan feminismin taideprojektissa. Käsite *myöhäiskapitalistinen* on valittu siksi, että myöhäisyyteen katsotaan sisältyvän affirmatiivinen toive uuden talouspoliittisen järjestelmän mahdollisuudesta.

Tarkastelun kohteena ovat mustan feminismin antikapitalistiset kysymyksenasettelut, ja empiirinen analyysi kohdistuu *Black Power Naps* -nimiseen rotua ja unta tutkivaan taideprojektiin. Taideprojektin valinnalla korostetaan taiteen tietoa tuotavaa ja poliittista merkitystä. Vastausta haetaan kysymykseen, miten projekti osallistuu mustaan feministiseen ja antikapitalistiseen rakkauspolitiikkaan sitä rakentaen, jatkaen ja kehittäen.

Emma Kaskinen kyseenalaistaa itsereflektiivisesti kapeaa ymmärrystä mustasta feminismitä, johon usein viitataan lähinnä intersektionaalisuuden kehyksessä. Hän katsoo, että tällöin musta feminisimi tullaan valjastaneeksi valkoisen feminismin parantamiseen ilman, että perehdyttäisiin mustan feminismin moninaisiin, esimerkiksi affektiteoreettisiin, kehittelyihin. Tällaisena kehyksenä tässä tutkielmassa toimii mustan feminismin rakkauspolitiikka, ja keskeisenä teoreettikkona keskustellaan Jennifer Nashin kanssa.

Tässä kohtaa jouduin haasteen eteen. En ole ollut viehättynyt tavasta, jolla käsite rakkaus kytketään taloutta, politiikkaa tai vaikkapa pedagogiikkaa koskeviin valtarakenteisiin. Emma Kaskinen onnistui kuitenkin tutkielmassaan vakuuttamaan rakkauspoliitiikan mahdollisuudesta vastarinnan, toiminnan, taiteen ja uudelleen ajattelun välineenä. Hän määrittelee poliittisen rakkauden strategisena afektiivisuutena, toimintaa ohjaavana periaatteena, jonka keskiössä ovat sosiaaliset kohtaamiset tuottamisen ja hyödyn tavoittelun sijasta. Hoivan radikaalia etiikkaa toteuttamalla rakkauspoliittikka kurottuu nykyisyyden yli tulevaisuuteen, uudenlaisiin yhteisöihin, joita määrittää uteliaisuus vaikutetuksi tulemista ja omaa vaikuttavuutta kohtaan.

Utopistinen visio kapitalistisen ideologian itsensänselvyyden kyseenalaistamisesta ja käännön taktiikka, jossa työn tarkoituksesi määritellään lepo ja

nautinto lisäarvon tuottamisen sijasta, voi olla keino antroposeenin suunnan muuttamiseen. On hyvä herättää toivoa siitä, että yhä useammat alkavat ymmärtää kapitalismin saavuttaneen päätepisteensä, jolloin valkoisen kapitalistin on alettava tehdä työtä marginalisoitujen hyväksi.

Tutkielma on kirjoitettu sujuvasti, ja teksti etenee joka lauseessa tarkasteltavaa teemaa eteenpäin vieden. Hyvän feministisen tutkimuksen tavoin tutkielma häiritsee – valkoisen, etuoikeutetun – lukijan päivälepoa kysymällä: ”...olenko minä osa orjuuden jatkumoa ja vailla lepoa? Mikäli vastaus ainakin ensimmäiseen kysymykseen on ei, omaa asemaa kannustetaan silti pohtimaan: ”*Milloin viimeksi mahdollistit mustan ihmisen levon?*” (s. 34–35.)

Päivi Naskali
professori emerita

Vuoden artikkeli -palkinto 2021

Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden Vuoden artikkeli -palkinto jaettiin Sukupuolentutkimuksen seuran vuosikokouksessa 12.5.2022. Artikkelipalkinto myönnettiin tänä vuonna Johanna Hiitolan, Zeinab Karimin ja Valtteri Vähä-Savon artikkelille ”Epävarmuuden jatkumot: prekaarisuuden muodot ja sukupuolistunut väkivalta pakkomuuttajien elämänkuluissa”. Artikkelin ilmestyi lehden teemanumerossa *Pakkomuuton sukupuoli* (3/2021). Palkinnonsaajan valitsi professori emerita Elina Lahelma Helsingin yliopistosta.

Johanna Hiitola on yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön dosentti ja työskentelee sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtorina ja oppiainevastaavana Oulun yliopistossa. Hänen tutkimuksensa on käsitellyt esimerkiksi pakkomuuttoa, maahanmuutto- ja kotoutumispolitiikkaa, transnationaaleja affekteja ja lähisuhdeväkivaltaa. Hiitola johtaa *Research Group for Epistemic Matters (REM)* -tutkimusryhmää.

Zeinab Karimi on tutkijatohtori Helsingin yliopiston Kulttuurien osastolla. Hän on maahanmuuttoon ja perheeseen keskittyvä sosiologi. Karimin tutkimusalueisiin kuuluvat transnationaalit perhesuhteet, ylisukupolviset suhteet ja kriittinen rotuteoria.

Valtteri Vähä-Savo on tutkijatohtori Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Hän on jäsen *Tampere Research Group for Cultural and Political Sociology (TCuPS)*- ja *Research Group for Epistemic Matters (REM)* -tutkimusryhmissä. Hänen kiinnostuksenkohteisiinsa kuuluvat globaali ja ylikansallinen sosiologia, episteeminen hallinta, assosiaatioiden sosiologia sekä arvostusten ja arvioinnin sosiologia.

* * *

Kiitän Sukupuolentutkimus-lehteä luottamuksesta ja ehdotan vuoden 2021 artikkelipalkinnon saajaksi seuraavaa artikkelia:

Johanna Hiitola, Zeinab Karimi & Valtteri Vähä-Savo: Epävarmuuden jatkumot: prekaarisuuden muodot ja sukupuolistunut väkivalta pakkomuuttajien elämänkuluissa. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 3/2021, s. 34–46

Vuonna 2021 *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä ilmestyi yhteensä 11 artikkelia, joista osa erinomaiset kokonaisuudet muodostavissa teemanumeroissa *Pakkomuuton sukupuoli* ja *Karvanumero*. Valintani kohdistui Johanna Hiitolan, Zeinab Karimin & Valtteri Vähä-Savon artikkeliin

”Epävarmuuden jatkumot: prekaarisuuden muodot ja sukupuolistunut väkivalta pakkomuuttajien elämänkuluissa” (3/2021). Artikkelin on mukana teemanumerossa, jossa tarkastellaan pakkomuuttoa sukupuolittuneena ilmiönä. Pakkomuuton käsitteellä toimittajat viittaavat muuttoliikkeisiin, joiden taustalla on sotia ja konflikteja, köyhyyttä, ilmastonmuutoksen aiheuttamia ongelmia ja muita pakottavia olosuhteita. Pakkomuuttajilla viitataan turvapaikanhakijoihin, pakolaisiin, kansalaisuudettomiin, maan sisäisiin pakolaisiin ja ihmiskaupan uhreihin. (Leinonen, Hiitola & Jalagin 2021.) Sukupuolen merkitystä kansakunnan rakentamisessa ja sukupuolittuneen väkivallan käyttöä sota-aseena on

analysoitu (esimerkiksi Yuval-Davis 1997), mutta sukupuolentutkimuksen lähestymistapojen soveltaminen pakkomuuton tutkimukseen on verrattain uutta myös kansainvälisesti.

Hiitolan, Karimin ja Vähä-Savon artikkeli käsittelee Suomessa asuvien afganilaistaustaisten pakkomuuttajien kokemaa sukupuolistunutta väkivaltaa analysoimalla prekaarisuuden muotoja, jotka ylläpitävät väkivaltaa tuottavia rakenteita ja voimistavat väkivallan kokemuksia. Julkinen keskustelu maahanmuutosta ja väkivallasta on usein keskittynyt yhtäältä kunniaväkivaltaan, toisaalta yhteisöllisen väkivallan kulttuuriin selitysmalleina. Tämän tutkimuksen sekä teoreettisesti että yhteiskunnallisesti tärkeänä tuloksena oli osoittaa, että väkivallan toistumista on vaikeata ymmärtää pelkästään näiden selitysmallien kautta. Nyt valittu näkökulma kiinnittää huomion niihin yhteiskunnallisiin tilanteisiin, joissa väkivaltaa kokeneet haastateltavat ovat eläneet.

Prekaarisaaatiota käsitteenä alettiin Suomessakin käyttää yleisesti yhteiskuntatutkimuksessa 2000-luvun alussa, mutta useimmiten työelämän yhteydessä, epätyypillisten työsuhteiden yleistyessä. Tässä tutkimuksessa prekaarisaaatio on osoittautunut hyödylliseksi käsitteeksi pakkomuuton ja väkivallan suhteen analyysissa. Sitä on käytetty kuvaamaan epävarmistettua elämää laajassa mielessä. Jokinen ym. (2011) määrittelevät prekaarisaaation tilanteeksi, jossa etualalle työntyvät ihmiselämän ja ihmislajin peruskysymykset: kuinka selvitä hengissä, kuinka rakentaa vakautta ja tulevaisuutta itselleen ja jälkeläisilleen, tai mistä löytää edes hetkeksi turvapaikka.

Artikkeli pohjautuu Suomen Akatemian 2018–2021 rahoittaman *Perheen erossaolo, maahanmuuttotaustaisuus ja arjen turvallisuus* -hankkeen yhteydessä tuotetuille laajoille aineistoille, erityisesti 32 afganistanilaisen siirtolaisen (11 naista ja 21 miestä) haastatteluilta sekä havainnoinnille. Yhteydenpito on jatkunut vuosia haastattelujen jälkeen. Kaikki haastateltavat olivat eläneet köyhyysrajalla ja suuri osa oli luku- ja kirjoitustaidottomia ennen Suomeen muuttoaan. He olivat eläneet yhteiskunnan laitamilla Afganistanissa ja Iranissa, kotiin eristettyinä ja monet hengenvaarallisissa töissä. Tutkijoiden eettinen ote ja haavoittuvassa asemassa olevien haastateltujen tukeminen myös tutkimuksen jälkeen välittyi hienosti artikkelissa.

Temaattisen analyysin avulla tutkijat löysivät kolme prekaarisuuden muotoa, jotka kietoutuvat yhteen väkivallan kokemusten kautta: taloudellinen, oikeudellinen ja hallinnollinen prekaarisuus. Artikkelissa näitä analysoidaan omissa luvuissaan, joissa tulkintoja tukevat hienovireiset esimerkit haastateltavien tarinoista. Intersektionaalista analyysia käyttäen prekaarisuuteen liittyvät sukupuolistuneet ja seksuaaliset väkivallan muodot avautuvat.

Taloudellisen prekaarisuuden yleisinä muotoina esiteltiin esimerkkejä tyttöjen ja naisten pakotamisesta avioliittoon sekä pojan painostamisesta lapsityöhön. Maryamin ja Masooman kokemuksissa oli väkivaltaa pakotetuissa avioliitoissa ja Habibin kertomuksessa nuorille köyhille pojille pakotettua vastuuta perheen elatuksesta. Oikeudellinen prekaarisuus liittyy erityisesti oleskelustatuksen epävarmuuteen, jonka seurauksia ovat esimerkiksi vaikeudet avun saamisessa lähisuuhdeväkivaltaan, kuten Maryamin tarinassa, tai lasten saamisessa Suomeen väkivaltaiselta isältä Fatemen tapauksessa. Hallinnollinen prekaarisuus liittyy hallinnollisiin käytäntöihin, jotka voimistavat tai jopa tuottavat väkivallan kokemuksia. Eliaksen tarina yrityksistä saada 12-vuotiaan pikkuveljensä Suomeen tuo esiin maahanmuuttojärjestelmän väkivaltaisuuden, joka ei tunnista haavoittuvuuksia eikä yllirajaisia perhesuhteita ja riippuvuuksia. tarinat tuovat esiin myös läheisten muuttuvia rooleja väkivallan tekijöinä ja oikeuttajina mutta myös tärkeänä apuna väkivallasta irrottautumisessa. Kuten kirjoittajat toteavat, tätä on vaikeata ymmärtää, ellei oteta huomioon tilanteisiin vaikuttavia dynaamisia prekaarisuuden muotoja.

Teemanumeron toimittajat kirjoittivat, että toimitustyön ollessa loppusuoralla Afganistanin tilanne eskaloitui ja Taliban otti maan haltuunsa. Nyt, tätä esittelyä kirjoittaessani kuuntelen pelottavia uutisia Venäjän hyökkäyksestä Ukraina. Sodan, konfliktit ja pakkomuutot ovat ahdistavan ajankohtaisia, joten siihen liittyvän sukupuolistuneen ja seksuaalisen väkivallan tutkimus on ensiarvoisen tärkeää. Haastateltavien tarinat ovat pakahduttavan koskettavia. Lukijalle, kuten minulle, jolla ei ole omakohtaisia vahvoja yhteyksiä pakkomuuttajiin, tarinat resonoivat suhteessa muihin tutkimuksiin, mutta myös kaunokirjallisuuden, elokuvien ja uutisaineistojen kautta välittyneisiin tarinoihin. Ar-

tikkelissa esitelty analyysikehikko auttaa ymmärtämään, pakkomuuttajien tarinat toivottavasti myös herättävät halun tukea ja toimia.

Johanna Hiitolan, Zeinab Karimin ja Valtteri Vähä-Savon artikkeli välittää tietoa eettisesti vastuuntuntoisesta tutkimuksesta, jonka tulokset ovat erinomaisten tärkeitä ja ajankohtaisia. Sen soisi leviävän erilaisten avustustyöntekijöiden, opettajien, opiskelijoiden ja tutkijoiden keskuuteen. Yhteiskuntapö-

liittisesti on erittäin tärkeätä haastaa kunniaväkivaltaan ja kulttuuriin liittyvät väkivallan selitysmallit, ja tässä se tehdään vakuuttavasti. Onnittelen lämpimästi artikkelin kirjoittajia ja teemanumeron toimittajia.

Elina Lahelma
professori emerita

KIRJALLISUUS

Hiitola, Johanna & Jalagin, Seija (2021) Pakkomuuton sukupuoli. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 34:3, 2–5.

Jokinen, Eeva, Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Vähämäki Jussi (2011) *Yrittäkää edes! Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender & Nation*. London & New York & New Delhi: Sage Publications.

Ohjeita kirjoittajille

Sukupuolentutkimus–Genusforskning on monitieteinen aikakauslehti, joka julkaisee etupäässä Suomessa tehtyä nais- ja sukupuolentutkimusta suomeksi ja ruotsiksi. Lehteen voi tarjota tieteellisiä artikkeleita, katsauksia, lektioita, tieteellisiä ja yhteiskunnallisia keskustelupuheenvuoroja sekä kirja-arvioita. Lehti julkaisee myös feminististä taidetta. Lehti ei ennalta sitoudu julkaisemaan mitään tarjottua aineistoa, ei edes kirjoittajalta tilattua. Lehti ei valitettavasti voi maksaa kirjoituspalkkioita eikä teettää eripainoksia. Kaikkiin kirjoituksiin liitetään seuraavat tiedot: otsikko, kirjoittajan lyhyt esittely (nimi, oppiarvo ja esimerkiksi ammatti, työpaikka ja kuvaus tutkimusintresseistä), yhteystiedot (puhelinnumero sekä posti- ja sähköpostiosoite) sekä tekstin kokonaismerkkimäärä. Kaikki tekstit toimitetaan doc/docx/rtf-tiedostoina sähköpostitse osoitteeseen st-lehti@tuni.fi.

TIETEELLISET ARTIKKELIT

Käsitteellisen ensimmäiselle sivulle ennen leipätekstiä liitetään seuraavat tiedot: otsikko, enintään 100 sanan suomenkielinen tiivistelmä ja 3–5 suomenkielistä avainsanaa.

Artikkelien enimmäispituus on 40–50 000 merkkiä sisältäen välilyönnit, kirjallisuuslistan, suomenkielisen tiivistelmän ja avainsanat (n. 20–25 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna).

Artikkelikäsitteelliset tulee lähettää anonymisoituina. Tällöin kirjoituksesta poistetaan kirjoittajan nimi, viittaukset omiin aiempiin julkaisuihin ja mahdolliset kytköksiä ilmaisevat kiitokset.

150 sanan mittainen englanninkielinen tiivistelmä toimitetaan erillisenä tiedostona. Kirjoittajan vastuulla on tarkistuttaa tiivistelmän kieliasu.

PUHEENVUOROT

Puheenvuoron enimmäispituus on 15 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 8 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna). Tekstin loppuun liitetään tarpeen mukaan lähdeluettelo.

LEKTIOT

Lektio on väittelijän puheenvuoro, joka on muokattu sujuvaksi kirjoitelmaksi. Lektiolle annetaan sen sisältöä kuvaava nimi ja teksti väliotsikoidaan. Tekstissä voidaan käyttää muutamia lähdeviitteitä. Tekstin loppuun liitetään mahdollinen lähdeluette

lo sekä perustiedot kirjoittajasta, väitöskirjan otsikosta, tarkastusaika ja -paikka. Enimmäispituus on noin 15 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 8 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna).

KIRJA-ARVIOT

Kirja-arvioiden enimmäispituus on 10 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 5 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna). Arvioitavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: teoksen kirjoittajan nimi (suomen- tai ruotsinkielinen), julkaisuvuosi, teoksen nimi, kustantaja, julkaisupaikka ja teoksen sivumäärä.

KIRJOITUSTEN ULKOASU JA LÄHDEVIITTEIDEN KÄYTTÖ

Katso ohjeet osoitteesta www.sukupuolentutkimus.fi/sukupuolentutkimus-lehti/kirjoita/.

SÄHKÖINEN JULKAISEMINEN JA RINNAKKAISTALLENNUS

Antaessaan kirjoituksensa julkaistavaksi *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä kirjoittaja suostuu siihen, että hänen kirjoituksensa voidaan julkaista lehden elektronisessa versiossa.

Kirjoittajalla on oikeus rinnakkaistallentaa artikkelin referoitu ja toimitettu versio (ei artikkelin lopullista taittoversiota) 12 kk viiveellä.